

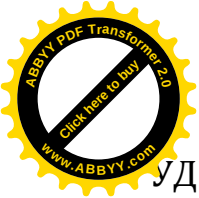
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПРАКТИКУМ

З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

2-ге видання, перероблене

Суми
Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка
2011

УДК 37:94 (09)
ББК 74.03я 73
П 69

Рецензенти:

М. В. Левківський – доктор педагогічних наук, професор
Житомирського державного університету імені Івана Франка;

М. О. Лазарєв – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри педагогічної творчості та освітніх технологій

П69 Практикум з історії педагогіки : навч. посіб. [для студ. вищ. навч.
закл.] / [уклад. : А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна, Н. Г. Осьмук]. – [2-ге вид.,
переробл.]. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 156 с.

Практикум з навчального курсу «Історія педагогіки» складений
відповідно до вимог кредитно-модульної системи.

Комплексне методичне забезпечення занять вміщує теоретичні
питання, методичні рекомендації, різнорівневі завдання для самоконтролю
засвоєння навчального матеріалу, передбачає роботу із першоджерелами і
словником основних понять теми за основною та додатковою літературою.

Практикум розрахований насамперед на студентів і викладачів вищих
навчальних закладів. Він буде корисним для магістрантів, вчителів, та
тих,кого цікавить історія вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки й
шкільництва.

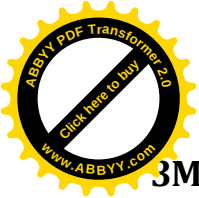
УДК 37:94 (09)
ББК 74.03я 73

© Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю., Осьмук Н. Г., 2011
© Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	5
КОМПЛЕКСНЕ МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	8
МОДУЛЬ I. Історія зарубіжної школи та педагогіки	8
Семінар 1. Освіта та виховання в античному світі в епоху європейського Середньовіччя та часів Відродження	8
Семінар 2. Гуманізм педагогічної системи Яна Амоса Коменського	21
Семінар 3. Педагогічні системи представників епохи Просвітництва Ж.-Ж. Руссо та Дж. Локка	31
Семінар 4. Ідеї розвиваючого навчання у західноєвропейській педагогіці XVIII-XIX століть	40
Індивідуальне заняття № 1. Провідні ідеї реформаторської педагогіки 90-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст.	49
Зміст самостійної роботи студентів	54
Тема 1. Виховання і навчання у давніх цивілізаціях	54
Тема 2. Теорія та практика вільного виховання у педагогічній спадщині Ж.-Ж. Руссо і Л.М. Толстого	56
МОДУЛЬ II. Історія вітчизняної школи та педагогіки	59
Семінар 5. Розвиток виховання та освіти на території України за часів Київської Русі	59
Семінар 6. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського відродження (XVI-XVII ст.) та у XVIII ст. Перші вищі навчальні заклади в Україні	67
Семінар 7. Педагогічна думка в Україні у XV-XVIII століттях	78
Семінар 8. Костянтин Дмитрович Ушинський – засновник вітчизняної педагогічної науки і теоретик народної школи	88
Індивідуальне заняття № 2. Педагогічні погляди українських освітніх діячів XIX століття	99
Семінар 9. Радянська школа XX ст. Педагогічні погляди А.С. Макаренка, Г.Г. Ващенко	109
Семінар 10. Гуманістична педагогіка В.О. Сухомлинського	130

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	140
Тема 1. Українська народна педагогіка	140
Тема 2. Розвиток шкільництва України в складі Російської імперії I половини XIX ст.	142
Тема 3. Літературно-педагогічна спадщина видатних педагогів Сумщини (XVIII-XIX ст.) (І.Ф. Богданович, О.О. Паліцин, «Попівська Академія», Б.Д. Грінченко, Т.Г. Лубенець, П.А. Грабовський)	144
Тема 4. Педагогічні погляди Софії Русової	145
Тема 5. Розвиток української національної школи за часів УНР, гетьманства Скоропадського та часів українізації в УРСР	147
РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСУ	148
ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	149

ВСТУП

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

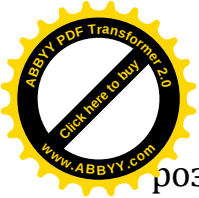
Розвиток освітньої системи в сучасній Україні потребує фахівців, котрі володіють як знанням національних педагогічних традицій, так і прогресивної педагогічної спадщини всього людства. Мета історії педагогіки як навчального предмета якраз і полягає у формуванні в майбутніх вчителів цілісної системи історико-педагогічних знань, уміння мислити педагогічними категоріями, аналізувати, зіставляти теоретичні погляди, педагогічні процеси та явища, характеризувати тенденції їх розвитку.

У контексті поставлених завдань історія педагогіки дає змогу зрозуміти зв'язок педагогічних явищ із суспільно-культурними відносинами епохи і країни, виробляє історичну перспективу, дозволяє глибше, більш критично та всебічно оцінити стан освітніх і педагогічних систем й прагнень сучасності, збуджує живе зацікавлення педагогічними проблемами, прищеплює культ педагогічних традицій, слугує засобом формування почуття патріотизму та інтернаціоналізму.

Нові сучасні підходи до побудови навчального курсу історії педагогіки передбачають цілісний розгляд теорії і практики виховання в межах розвитку людської цивілізації, здійснення аналізу історико-педагогічного процесу в його єдності та різноманітності. Концептуальними засадами моделювання цілісного історико-педагогічного процесу курсу відповідно до досягнень сучасної науки стали системний, діахронний, цивілізаційний та синергетичний підходи.

Вивчення історії педагогіки підводить студентів до усвідомлення того, що на усіх етапах історичного розвитку школа і педагогічна думка відображали потреби суспільного прогресу, що розвиток наукового знання впливав на теорію і практику виховання, а практика, у свою чергу, слугувала основою розвитку педагогічних теорій, що в основу будь-якої істинно наукової педагогічної концепції покладені народнопедагогічний ідеал та народнопедагогічна спадщина.

Творче засвоєння морально-виховного досвіду інших народів дозволить майбутнім педагогам краще зрозуміти духовний світ. Таке

розуміння сприятиме формуванню гуманного почуття загальнолюдської солідарності, а разом з тим – почуття патріотизму, оскільки більш зрозумілою на цьому тлі стане роль свого народу в світовій педагогічній спадщині.

Історія педагогіки дає змогу студентам зрозуміти, що протягом усієї історії людства всі нації без винятку виховували та навчали юнацтво для життя, прагнули сформувати такі якості, як працелюбство, патріотизм, повага до старших, чесність, правдивість. Специфічні особливості в досягненні цих цілей були зумовлені рівнем економічного та соціального розвитку суспільства, національними традиціями та звичаями того чи іншого народу. Усвідомлення цих відмінностей дозволяє зробити висновок про національні основи виховання.

Процес вивчення дисципліни сприяє усвідомленню того, що «історія освіти віддзеркалює злети і кризи історії, відображає її проблеми й тому тісно пов'язана із сьогоденням і перспективами розвитку науки, бо висвітлює минуле з позицій нинішнього дня» (О. Сухомлинська).

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні реалізувати такі завдання:

Знати:

- світові і вітчизняні досягнення в галузі педагогічної думки, науки та шкільництва;
- основні шляхи та закономірності розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди;
- історичний родовід сучасних форм виховання та педагогічних течій;
- кращі здобутки педагогічної мудрості українського й інших народів.

Вміти:

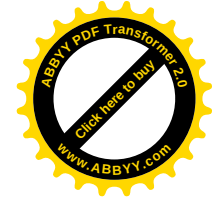
- розкривати зв'язки між педагогічними ідеями теоретиків і діяльністю практиків;
- усвідомлювати різницю між явищами, що мають універсальний, особливий та одиничний характер;
- вбачати спадкоємність у розвитку педагогічних ідей;

- аналізувати, зіставляти теоретичні погляди, процеси і явища педагогічної практики різних народів у різні часи, бачити та оцінювати тенденції їх розвитку;
- аналізувати літературу з проблем розвитку освіти (вітчизняної і зарубіжної) твори педагогів і просвітителів різних часів;
- писати реферати, есе і наукові статті на історико-педагогічні теми;
- застосовувати загальні методи історико-педагогічних досліджень: історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний;
- виявляти провідні чинники й закономірності освітньо-виховних процесів у різні історичні періоди;
- критично осмислювати спадщину минулого.

II. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин				Іспит
					Аудиторні заняття			Самостійна робота студента в т.ч. ІРС	
			Кредити ECTS	Години	Всього	Лекції	Практичні заняття		
Денна	III	За планами факультетів	2	72	48	28	20	24	За планами факультетів

КОМПЛЕКСНЕ МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ І. «Історія зарубіжної школи та педагогіки»

Семінар 1. Освіта та виховання в античному світі, в епоху європейського Середньовіччя та часів Відродження (2 год.)

Мета. Узагальнити знання студентів про освіту і виховання в античному світі (спартанська та афінська системи виховання, педагогічні ідеї давньогрецьких та давньоримських філософів); основні напрями виховання і навчання європейського Середньовіччя; педагогічні ідеї епохи Відродження.

Базові поняття теми: антична культура; культура Візантії; софістика; майевтика; калокагатія; системи освіти Спарти та Афін; епоха європейського Середньовіччя; церковна освіта; бюргерська освіта; лицарська освіта; університет; епоха Відродження.

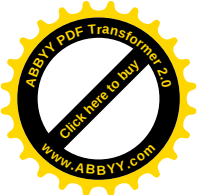
Теоретичний блок

План заняття

1. Школа у Давній Греції: системи освіти Спарти та Афін. Виховання та освіта у Давньому Римі.
2. Педагогічні ідеї давньогрецьких та давньоримських філософів: Сократа, Демокріта, Платона, Аристотеля, Квінтіліана.
3. Характеристика основних напрямів виховання і навчання у Західній Європі епохи Середньовіччя: системи церковної, бюргерської та лицарської освіти. Зародження університету.
4. Педагогічні ідеї епохи Відродження: Вітторіно де Фельтре, Томас Мор, Томазо Кампанелла, Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле, Мішель Монтень. Нові навчальні заклади у Західній Європі в часи Відродження.

Методичні рекомендації

Епоха Античності після давньосхідних цивілізацій була наступним етапом розвитку шкільництва. Досягнення в галузі змісту, організації й методів навчання дітей у Давній Греції і Римі та оригінальні філософсько-педагогічні погляди стали джерелом розвитку європейської освіти, педагогічної думки й світової культури в цілому.

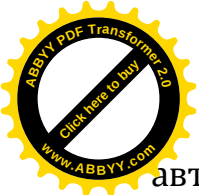

Значну роль у формуванні освітніх традицій Давньої Греції відігравали виховні системи міст-полісів (міст-держав), найяскравішими представниками яких є Афіни та Спарта. Розглядаючи процеси виховання й навчання зазначених держав варто звернути увагу на особливості природничого, соціально-економічного, політичного і культурного устрою, що безпосередньо впливали на формування уявлень про завдання й зміст освіти.

При визначенні сутності освітнього ідеалу на різних етапах розвитку Давньогрецької цивілізації слід порівняти зміст освіти закладів юних спартанців та афінян (агелли, мусична школа, палестра, гімнасія) (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 29). Зверніть увагу на подвійність завдань «калокагатії» в афінській системі. З'ясуйте спільне і особливе у методах виховання й навчання обох систем. Визначте відмінності жіночої освіти у Афінах і Спарті. Чим вони зумовлювались?

Розглядаючи питання про виховання й навчання у Давньому Римі, необхідно пам'ятати, що провідну роль у формуванні особистості римлянина відігравала сім'я, її соціальний статус. Саме тому римська освіта передбачала як елементарні тривіальні школи для дітей плебеїв, так і школи для привілейованих верств населення – школи граматиків і риторів. Порівняйте зміст освіти цих шкіл і визначте освітній ідеал громадян Давнього Риму (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 31). Зверніть увагу на прагматичний характер освіти. Поясніть, чому в той час найбільшого розвитку отримало навчання риториці – ораторському мистецтву. З'ясуйте, які предмети загального циклу склали «шкільний канон» для дітей вільних громадян («сім вільних мистецтв»).

При розгляді питання про педагогічні ідеї античних філософів необхідно пам'ятати, що в той час педагогічна думка розвивалась у межах філософії. Перші педагогічні теорії розвитку особистості, завдань освіти, освітнього ідеалу були сформульовані грецькими і римськими філософами Аристотелем, Демокрітом, Цицероном, Сенекою, Квінтіліаном. Ознайомлюючись з творами видатних мислителів (див. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і

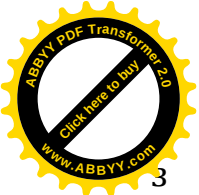

автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 6 – 38.) з'ясуйте спільне й відмінне в трактуванні мети життя людини і ролі виховання, освіти для особи та суспільства. Зверніть увагу на реалізацію принципу природовідповідності та гармонійності, що виявилися у запропонованих філософами системах освіти, вікових періодизаціях, змісті навчання. Проаналізуйте значення методів виховання й навчання у становленні особистості, що були визначені мислителями: традиційні (приклад дорослих, залучення до праці, вправи і повторення тощо) та оригінальні («сократична бесіда») (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 30).

Середні віки – величезна історична спадщина, що охоплює понад дванадцять століть. На відміну від античності, коли виховання дітей і юнацтва було спрямоване на формування повноцінного громадянина полісу й держави, за часів Середньовіччя пріоритетним стало залучення підростаючого покоління до християнських цінностей. Прослідкуйте, як змінився освітній ідеал у цей історичний період, визначте роль церкви в розповсюдженні й визначенні завдань освіти (монастирські, соборні, єпископські школи) (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 39). Зверніть увагу на існування за часів Середньовіччя станових систем виховання: церковної (духовної), «лицарської», бюргерської. Виділіть загальні й специфічні риси цих освітніх систем (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 39 – 40).

Економічний розвиток та поширення знань у Європі XII – XIII ст. дали поштовх до появи особливої форми вищих навчальних закладів – університетів (від лат. «Universitas» – сукупність). Проаналізуйте зміст освіти (тривіум і квадривіум) та організацію перших університетів (факультет мистецтв та вищі факультети), з'ясуйте у чому полягав їх демократичний характер.

Важливе значення для розвитку педагогічної думки у Середньовіччі (XI – XV ст.) мала схоластична система мислення, яка полягала в застосуванні законів формальної логіки для обґрунтування догматів релігії. Ознайомтесь

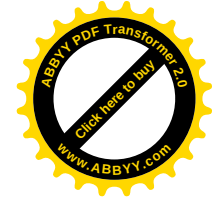
З прикладами схоластичного мислення Ф. Аквінського, проаналізуйте позитивні наслідки та недоліки цього явища для подальшого розвитку освітніх ідеалів епохи (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 41).

Нове уявлення про призначення людини, роль освіти в її становленні подарувала світові епоха Відродження (XIV – XVI ст.). Поступовий соціально-економічний розвиток суспільства вимагав активної особистості. У пошуках зразків формування такої людини вчені звернулися до античної культури. Бажання встановити наступність з античністю шляхом відродження найкращих давніх традицій і спричинило назву епохи – Відродження. На зміну ідеалам Середньовіччя (аскета-ченця, лицаря-воїна) приходить нове уявлення про яскраву, сильну особистість, яка, прагнучи досягти щастя на землі, розвиває й утверджує творчі здібності своєї активної натури.

Провідною рисою епохи стає гуманізм, що виявлявся як у поглядах на виховання, так і в організації шкільної освіти. В європейських країнах з'являються педагогічні трактати, де філософи і педагоги дискутують про різні виховні й дидактичні проблеми, висувають нові постулати, шукають нових і кращих способів виховання й навчання, пропагують нові педагогічні ідеї.

Найяскравішими представниками епохи Відродження стали Вітторіно де Фельтре, Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський, Мішель Монтень, Томас Мор. Ознайомтесь з творами мислителів (див. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.). Визначте найбільш засуджувані риси середньовічної школи та думки вчених щодо поліпшення шкільної освіти. Зверніть увагу на організаційні та змістово-методичні інновації, що були запропоновані Вітторіно де Фельтре в школі «Будинок радості», та в проектах Т. Мора («Острів Утопія») і Т. Кампанелли («Місто Сонця») (див. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 42).

Поміркуйте, як вплинули ідеї епохи Відродження на розвиток педагогічної думки і виховної практики подальших часів?

Практичний блок

Завдання для дискусій та педагогічних роздумів

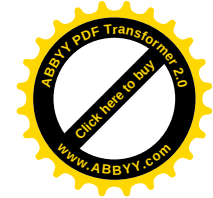
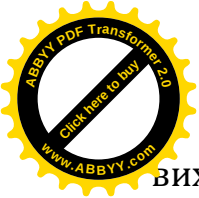
(III рівень складності)

1. Визначте джерела давньогрецької культури, охарактеризуйте спільні культурні традиції грецьких полісів та їх вплив на формування філософських поглядів античних мислителів.
2. Визначте роль софістів у формуванні давньогрецького освітнього ідеалу.
3. У чому полягають риси спільності та відмінності в спартанській та афінській виховних системах у цільовому та змістовому аспектах?
4. Дайте порівняльну характеристику змісту та методів навчання за Платоном та Аристотелем.
5. Доведіть існування ідеї природовідповідності у поглядах давньогрецьких педагогів.
6. Охарактеризуйте погляди М.Ф. Квінтіліана на організацію і методику навчання.
7. Поміркуйте щодо ролі й практичної можливості використання сократичної бесіди в сучасній школі.
8. Розкрийте сутність релігійного ідеалу Середньовіччя та його вплив на зміст і методи тогочасного навчання й виховання.
9. Охарактеризуйте провідні особливості схоластичного навчання.
10. Доберіть матеріали, що ілюструють особливості організації процесу навчання в середньовічних університетах.
11. Проаналізуйте шляхи реалізації дидактичного принципу наочності за працею Т. Кампанелли «Місто Сонця».
12. У якому творі епохи Відродження відстоюється ідея необхідності критичного, творчого ставлення до знань, їх самостійного осмислення?

Контрольні питання з теми

(II рівень складності)

1. Чим було обумовлене виникнення різних систем виховання в Спарті та Афінах?
2. Дайте характеристику діяльності освітніх закладів у Спарті та Афінах.
3. Яке виховання отримували дівчатка у Спарті та в Афінах? Як

виховувалися діти рабів?

4. Дайте характеристику ідеї виховання гармонійної людини. Як вона реалізовувалась в Афінах?

5. У чому відмінність афінської та спартанської систем фізичного виховання?

6. Дайте характеристику педагогічних поглядів Сократа. Що таке «сократична бесіда»?

7. Дайте характеристику педагогічних поглядів Платона. Назвіть твори Платона, в яких відображено ці погляди.

8. Дайте характеристику педагогічних поглядів Аристотеля.

9. Які вимоги висував Квінтіліан до вчителя і вихователя?

10. Чим зумовлена поява нових педагогічних ідей в епоху Відродження?

11. Назвіть найвідоміших просвітителів епохи Відродження, їх твори.

12. Дайте характеристику особливостей діяльності «Будинку радості». Хто, де, коли заснував цю школу, чому вона має таку назву?

13. Від яких рис середньовічної школи відмовились педагоги-гуманісти?

14. Назвіть особливості виховної системи, запропонованої Ф. Рабле у романі «Гаргантюа і Пантагрюель».

15. Дайте характеристику освітніх ідей М. Монтеня. Поясніть, чому працю «Досліди» називають «Біблією для учителя».

16. У чому полягає роль праці у виховній системі, запропонованій Т. Мором?

17. Дайте характеристику педагогічних поглядів Т. Кампанелли.

18. Хто з педагогів-гуманістів проголошував ідею загальної освіти?

Тести

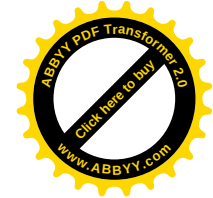
(І рівень складності)

1. Ініціація – це обряд, який означав за часів первісного суспільства:

- А) вибори вождя;
- Б) іспит на входження до дорослого життя;
- В) початок нового землеробського сезону.

2. Найдавнішим методом виховання вважається:

- А) словесні методи;

- Б) особистий приклад батьків;
- В) покарання і заохочення.

3. Виникнення сімейного виховання в умовах моногамної сім'ї відноситься до часів:

- А) первісного стада;
- Б) часів матріархату;
- В) часів патріархату;
- Г) періоду військової демократії.

4. Визначте відповідність назви перших навчальних закладів та країн, в яких вони виникли:

А) Еддуби – будинки табличок;	1) Єгипет;
Б) Толь, Аграхар;	2) Месопотамія;
В) Школи писців;	3) Китай;
Г) Сян, Сюй, Госуе, Сансюе.	4) Індія.

5. До якої виховної традиції належать наведені далі особливості виховання й освіти: надання пріоритетної уваги підготовці воїна, його фізичному загартовуванню, розвитку витривалості та військовій підготовці, обмеження розумової освіти елементарними навичками читання й письма:

- А) афінська;
- Б) давньокитайська;
- В) спартанська;
- Г) візантійська.

6. Який тип освіти давала мусична школа в давніх Афінах:

- А) фізичну;
- Б) політичну;
- В) літературно-музичну;
- Г) військову.

7. Вкажіть термін, який визначав в Афінській системі виховання різнобічний гармонійний розвиток особистості, досягнення фізичної і духовної досконалості

8. Вкажіть назву військових загонів спартіатів 7 – 18 років, де діти набували елементарних знань, необхідні розумові й фізичні навички та вміння

9. Питання зв'язку виховання з суспільним устроєм та обов'язків держави у сфері виховання вперше розкрив у своїх працях:

- А) Сократ;
- Б) Демокріт;
- В) Ксенофонт;
- Г) Платон;
- Д) Аристотель.

10. Вчення про три складові душі людини (рослинну, тваринну і розумну) належить:

- А) Сократу;
- Б) Демокріту;
- В) Ксенофону;
- Г) Платону;
- Д) Аристотелю.

11. Вкажіть назву філософської школи, яку заснував Платон поблизу Афін у IV ст. до н.е.

12. Вкажіть назву навчального закладу Давнього Риму, провідним завданням якого була підготовка майбутнього оратора:

13. У зміст "тривіуму" як складової семи вільних мистецтв, що становили зміст освіти в епоху середньовіччя, входили предмети:

- А) арифметика, граматика, музика;
- Б) граматика, риторика, діалектика;
- В) арифметика, читання, письмо;
- Г) риторика, поетика, музика.

14. Який аспект умінь був не обов'язковим у лицарському вихованні в епоху Середньовіччя:

- А) гра в шахи;
- Б) володіння зброєю;
- В) полювання;
- Г) уміння складати і співати вірші;
- Д) читати і писати.

15. Від якого слова, в перекладі з латинської мови, походить слово “університет”?:

- А) світський;
- Б) місце, де вчаться;
- В) сукупність;
- Г) освіченість.

16. Виберіть той факультет, на якому вчилися студенти університетів Середньовіччя:

- А) математичний;
- Б) астрономічний;
- В) природничий;
- Г) артистичний.

17. Визначте автора твору “Будинок радості”:

- А) Т. Мор;
- Б) Р. Оуен;
- В) Т. Кампанелла;
- Г) В. да Фельтре.

19. Англійський філософ-утопіст Т. Мор розширив уявлення про гармонійний розвиток особистості, характерне для епохи Античності, включивши до нього ще один напрям виховання:

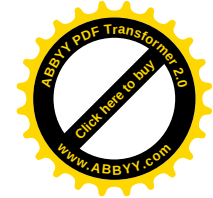
- А) фізичне;
- Б) релігійне;
- В) трудове;
- Г) політичне.

20. Згідно з вченням М. Монтеня, в основу навчання необхідно покласти:

- А) віру в релігійний авторитет;
- Б) слово вчителя;
- В) дослід та експеримент.

21. Визначальним у вихованні в епоху Відродження був принцип:

- А) деспотизму;
- Б) народності;
- В) гуманізму;
- Г) культуровідповідності.

Література для обов'язкового конспектування

1. Платон. Держава.
2. Аристотель. Політика.
3. М.Ф. Квінтіліан. Про виховання оратора.
4. М. Монтень. Досліди.

Робота з першоджерелами

1. Чому поняття античності пов'язується перш за все з культурою Давньої Греції?

2. Охарактеризувати структуру ідеальної держави Платона: соціальні функції, роль держави та особливості освіти для відповідних соціальних верств.

3. Сформулювати мету виховання в державі. Що є основою взаємовідносин вчителя і учнів? Як пов'язані освіта і держава в концепції Платона?

4. Розкрити погляди Аристотеля на виховання (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 25 – 26, 28 – 29).

5. Які предмети і чому, за Аристотелем, мають вивчатися (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. –С. 26 – 28)?

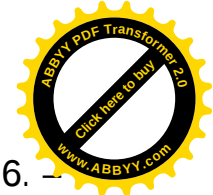
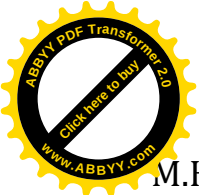
6. Відродженням чого можна вважати епоху, що одержала таку назву?

7. Чому змінилося ставлення до науки і освіти?

8. У чому сутність принципу гуманізму відродження і яким чином він вплинув на освіту?

9. Опрацюйте твір Томаса Мора «Острів Утопія». Охарактеризуйте ідеальний державний устрій на острові Утопія; з'ясуйте, хто займається справою виховання на острові. Визначте особливості виховання, навчання та взаємовідносин між громадянами острова. Проаналізуйте основні педагогічні принципи Т. Мора (за змістом твору).

10. Охарактеризуйте твір Томмазо Кампанели «Місто сонця» (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна

М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.). Охарактеризуйте ідеальне місто-державу: знайдіть підтвердження в тексті запровадження принципів економічної і політичної рівності; ставлення до праці як до священного обов'язку громадянина.

Проаналізуйте організацію та зміст виховання і навчання.

Визначте найбільш засуджувані риси середньовічної школи та пропозиції поліпшення шкільної освіти.

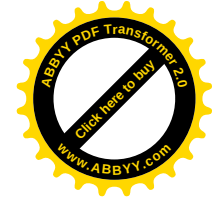
Індивідуальні завдання

1. Охарактеризуйте освітні традиції Давньої Греції.
2. Проаналізуйте, як змінився освітній ідеал за часів Середньовіччя.
3. Охарактеризуйте освітні ідеї М. Монтеня.

Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

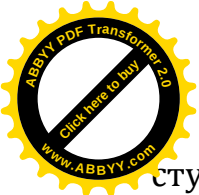
1. Абак.
2. Агелли.
3. Агони.
4. Академія.
5. Вершники.
6. Гімнасія.
7. Герусія.
8. Граматист.
9. Демос.
10. Демоти – старійшини в афінській державі, які мали право зараховувати юнака в ефеби, або відмовити йому в зарахуванні.
11. Дидаскал.
12. Ефебія.
13. Ефеби
14. Калькулятор.
15. Кифарист.
16. Калокагатія.
17. Кріптія.
18. Лаконія.
19. Лаконічна мова.
20. Мусична школа.

21. Палестра.
22. Педагог.
23. Педоном.
24. Педотріб.
25. Ритор.
26. Риторські школи.
27. Сократична бесіда.
28. Софістика.
29. Стель.
30. Філософські салони – приватні філософські школи в Давньому Римі, в яких ознайомлювались з філософською концепцією їх творців.
31. Ювентус.
32. Церковна освіта.
33. Бюргерська освіта.
34. Лицарська освіта.
35. Університет.
36. Відродження.
37. Сім вільних мистецтв.
38. «Будинок радості».
39. «Острів Утопія».
40. «Місто Сонця».
41. «Гаргантюа і Пантагрюель».

Основна література

1. Демокрит Фрагменти о воспитании // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. И авт. Ввод. Статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1981. – С. 5 – 8.
2. Історія педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.А. Дубасенюк. М.В. Левківського. Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Кампанелла Т. Місто сонця. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рісіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С. 61 – 78.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для

студентів вищих навчальних закладів. – К. : Центр навчальної літератури, 2008 – 188 с.

5. Мішель Монтень. Досліди / Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С. 80 – 87.

6. Платон. Держава. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С. 9 – 24.

7. Плутарх Сравнительные жизнеописания // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. введ. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1981. – С. 1 – 18.

8. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюель // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. введ. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. М.: Просвещение, 1981. – С. 62 – 69.

9. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. - Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

10. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – 432 с.

Додаткова література

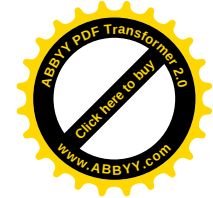
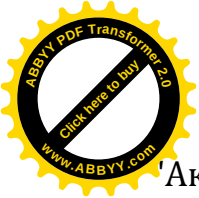
1. Білецька С. Особливості античної концепції дитинства // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 42 – 47.

2. Джури́нский А.Н. История педагогики: Учебн. пособие для студентов вузов. – М. : "Владос", 2000. – 432 с.

3. Джури́нский А.Н. История педагогики Древнего и Средневекового мира. Учебное пособие для высшей школы. – М. : "Совершенство", 1999. – 224с.

4. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: Учебное пособие для педагогических университетов / Под ред. А.И.Пискунова. – М.: ТЦ "Сфера". 1997. – 192 с.

5. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России: Учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений / И.Н. Андреева, Т.С. Буторина, З.И. Васильева и др.; Под. ред. З.И. Васильевой. – М. : Издательский центр

"Академия". 2001. – 416 с.

6. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

7. Марру А.И. История воспитания в античности (Греция). – М. : "Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина". 1998. – 425 с.

8. Мислиця М. День в стародавній єгипетській школі // Валеологія. – 2007. – № 11 – 12. – С. 20 – 21.

9. Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV- XVII вв.) / Сост., вступ. статьи и коммент. Н. В. Ревякиной, О.Ф. Кудрявцева. – М. : Изд-во УРАО. 1999. – 400 с.

10. Федоренко Дм., Федоренко О. Золотники педагогіки античної України // Освіта. – 2003. – 10 грудня. – С. 7.

Семінар 2. Гуманізм педагогічної системи ***Яна Амоса Коменського (2 год.)***

Мета. Охарактеризувати епоху становлення Нового часу; ознайомити з основними етапами життя і діяльності Я.А. Коменського; засвоїти програму Просвітництва у концепції видатного чеського педагога.

Базові поняття теми: принципи природовідповідності, гуманності, народності; пансофія; дидактика, «золоте правило дидактики», класно-урочна система навчання; кардинальні моральні чесноти.

Теоретичний блок

План заняття

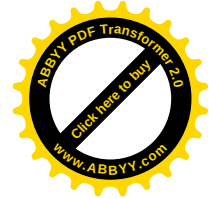
1. Характеристика основних етапів педагогічної діяльності Я.А. Коменського.

2. Сутність філософського світогляду Я.А. Коменського. Ідея пансофічної школи.

3. Мета і завдання виховання. Фактори формування особистості.

4. Принципи природовідповідності та народності як основа педагогіки Я.А. Коменського. Вікова періодизація і дидактичні ідеї Я.А. Коменського (завдання, принципи, правила, методи і форми організації навчання).

5. Школа як «майстерня гуманності». Ідеї морального виховання Я.А. Коменського. Вимоги до вчителя.

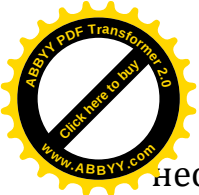
Методичні рекомендації

Для характеристики основних етапів *педагогічної діяльності* Я.А. Коменського зверніться, крім відповідного розділу підручника, до праці Д.О. Лордкіпанідзе наведеній у списку літератури. Зосередьте увагу на вивченні історичної епохи, в яку жив Коменський, епохи монополії католицької церкви в духовному житті Західної та Центральної Європи, епохи війн, релігійної нетерпимості та наполегливих пошуків кращими синами людства кращої долі для всіх людей (дайте характеристику провідних положень праці Я.К. Коменського "Загальна порада про виправлення людських справ").

Визначіть, як вплинули на формування *філософського світогляду* видатного педагога, що трактується дослідниками як ідеалістичний у своїй основі, гуманістичні ідеї епохи Відродження, матеріалістичний сенсуалізм Ф. Бекона, ідеї утопічного соціалізму Т. Кампанелли (Лордкіпанідзе Д.; С. 89 – 112). В основі педагогічного світогляду Я.А. Коменського лежить ідея *пансофічної школи*, яка вимагає «навчання всіх всьому» з метою виховання справжньої людини, людини знань і праці. Прочитайте статтю Я. Коменського "Пансофічна школа" та розділи "Великої дидактики" IX п.1-8; X п. 1,18; XII п.2; XX п.5 та прокоментуйте, який конкретний зміст вкладав Я.А. Коменський в ідею пансофічної освіти? (Див. також: Лордкіпанідзе Д.; С. 112 – 117).

Згідно з традиціями християнської педагогіки *мета виховання* визначалась як підготовка до потойбічного життя. Я.А. Коменський, розвиваючи педагогічні ідеї свого часу, наголошував, що мета і завдання виховання, його зміст визначаються призначенням людини у цьому житті, яке полягає у: пізнанні всіх речей, пізнанні себе і володінні собою, зверненні до Бога. На основі аналізу положень "Великої дидактики" (розділи III, IV) поясніть, який конкретний педагогічний зміст вкладав педагог у ці завдання виховання? Важливою для розгляду цього питання є і характеристика *факторів формування особистості* в інтерпретації Я.А. Коменського. Така характеристика подана педагогом у розділах V, VI "Великої дидактики". Прокоментуйте положення цих розділів, у яких розкривається роль спадковості, виховання, оточуючого середовища у формуванні особистості.

Для розкриття проблеми *природовідповідного виховання та навчання*

необхідно ознайомитись з положеннями, що містяться у розділах XII (п. 10, 12, 14, 17); XIV (п. 1,7); X (п. 10 – 14, 24, 35, 38); XIX (п. 54) "Великої дидактики". Охарактеризуйте ідейні джерела цього принципу (народна педагогіка, гуманістичні ідеї епохи Відродження, християнське віровчення), сформулюйте причини його історичної обмеженості.

Використовуючи приклади, подані у названих розділах, покажіть, як розв'язував А. Коменський конкретні педагогічні проблеми, керуючись принципом природовідповідності. Цей принцип покладений в основу вікової періодизації Я. Коменського та запропонованої ним системи шкіл ("Велика дидактика", розділи XXVII – XXXI). Дайте характеристику етапів шкільного навчання, розроблених педагогом.

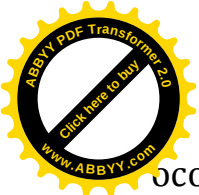
Розгляд *дидактичних уявлень* Я.А. Коменського є прямим продовженням аналізу принципу природовідповідності. Необхідно дати характеристику таких конкретних аспектів дидактичної концепції видатного педагога:

- завдання школи: "Велика дидактика" (далі – "ВД") (р. X п. 2); "Закони добре організованої школи" (р. II). Який зміст вкладав Коменський в кожний з аспектів діяльності школи, стверджуючи, що вона повинна стати "майстернею мудрості, гуманності, працелюбності"?

- принципи навчання: "ВД" (р. XVI – XX); "Закони..." (р. 5); На основі положень з "ВД" дайте характеристику дидактичних принципів активності й свідомості, наочності, систематичності й послідовності, ґрунтовності навчання, вперше об'єднаних Коменським у цілісну дидактичну систему. Зупиніться на особливостях трактування окремих принципів (наочність), зумовлених недостатнім розвитком антропологічних наук;

- методи навчання: "ВД" (XII п. 3 – 8; XVI п. 4; XVIII п. 28 (III); XIV п. 40; XX п. 24; XXI п. 14; XXVIII п. 7). Необхідно дати характеристику таких вимог до методів навчання: успішність ("ВД" XVI п. 40), легкість ("ВД" XIX п. 1), стислість, ґрунтовність та правил, згідно з якими слід здійснювати навчання ("ВД" XX п. 15 – 23);

- форми організації навчання: "Закони..." (р. 4,13); "Пансофічна школа" (п. 45 – 48). Обґрунтуйте закономірність розвитку класно-урочної форми організації навчального процесу в період виникнення потреби у більш масовому навчанні, ніж у часи середньовіччя. Назвіть характерні

особливості нової форми навчання. Доведіть її переваги перед індивідуальною та індивідуально-груповою.

Визначенню виховних функцій школи як *"майстерні гуманності"* присвячені, зокрема: розділ X п. 2; розділ XI п. 1 та розділи XXIII, XXIV "ВД"; пп. 67, 68, 81, 82 "Пансофічної школи"; пп. II, XI "Законів добре організованої школи". Дайте характеристику моральних чеснот, які, на думку Я. Коменського, потрібно виховувати в дітей та методів їх виховання. Визначте провідні впливи на етичну концепцію Я.А. Коменського.

Розкрийте погляди Я. Коменського на роль вчителя в суспільстві. Випишіть положення, що містять вимоги до вчителя, із творів "Закони добре організованої школи" та "Пансофічна школа". Який зміст вклав видатний педагог у вислів: "Професія вчителя найпрекрасніша під сонцем"?

Практичний блок

1. Поміркуйте, який зв'язок існує між філософським світоглядом Я.А. Коменського та його трактовкою мети виховання, принципу природовідповідності виховання; між гносеологічними позиціями педагога (ідеї матеріалістичного сенсуалізму) та його дидактичними принципами.

2. Прокоментуйте, який зміст вкладав Я.А. Коменський у поняття школи як *"майстерні гуманності"*.

3. Чи зберігає класно-урочна система, розроблена Я.А. Коменським, свою актуальність і в наш час? Якщо так, то чому? Поміркуйте, які переваги має урок перед іншими формами організації навчальної роботи у школі. Чи має урок якісь об'єктивні недоліки, яких не вдається усунути і сьогодні?

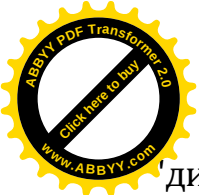
4. Прокоментуйте тезу Я.А. Коменського, згідно з якою неосвічений вчитель є *"тінь без тіла, хмара без дощу, джерело без води, лампа без світла"* (Див. "Про вигнання зі шкіл лінощів").

5. До середини XVII ст. висувається просвітницька установка «всім знати про все» (Я.А. Коменський). Дайте обґрунтування Я. Коменським ідеї пансофії.

Завдання для педагогічних роздумів

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Я.А. Коменський, посилаючись на чеське прислів'я, стверджує, що *"школа без дисципліни є млин без води"*. Що вкладав педагог у поняття

'дисципліна', якими засобами він вважав за доцільне її досягати та підтримувати? Чи є його погляди щодо цього питання актуальними для сьогодення?

2. Подумайте і дайте відповідь, чому запропонована Я.А. Коменським система шкіл залишається актуальною і для сучасних умов розвитку освіти.

3. Прокоментуйте тези Я.А. Коменського: *"В основу навчання повинно бути покладене пізнання речей і явищ, а не заучування чужих спостережень та свідоцтв про речі...". "Слух необхідно поєднувати із зором і слово – з діяльністю руки... "Необхідно вчити "на основі доказів за допомогою зовнішніх почуттів та розуму..."*.

4. Які дидактичні принципи обґрунтовує у цих тезах автор?

5. Поміркуйте над висловами Я.А. Коменського: *"...мукою є для юнацтва, коли його примушують щодня займатися по шість, сім, вісім годин класними заняттями і вправами та, крім того, кілька годин вдома."*

6. *"...над умами дітей робиться насильство, коли їх примушують до того, до чого вони не дійшли ще ні віком, ні розумовим розвитком "*.

7. *"Зовсім нерозумний той, хто вважає необхідним навчати дітей не в тій мірі, в якій вони можуть засвоювати, а в якій тільки сам він бажає, тому що треба допомагати здібностям, а не пригнічувати їх "*.

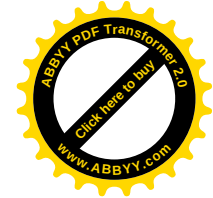
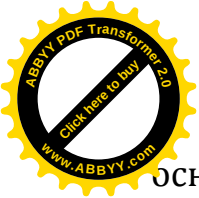
8. Який педагогічний принцип покладений в основу цих міркувань педагога? Чи мають місце ситуації, критиковані Я.А. Коменським, у сучасній школі?

9. Поміркуйте і сформулюйте свою точку зору, чи є актуальною сьогодні ідея пансофічної школи у її розумінні Я.А. Коменським.

Контрольні питання

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. Дайте визначення дидактики (за Я.А. Коменським).
2. Назвіть підручники, написані Я.А. Коменським. У якому з них найширше застосовується принцип наочності?
3. Яку класифікацію пізнавальних здібностей дітей дав Я.А. Коменський у "Великій дидактиці"?
4. Які вимоги до методів навчання обґрунтував Я.А. Коменський?
5. У чому полягає сутність "золотого правила" дидактики?
6. Назвіть чотири кардинальні моральні чесноти, що складають

Основу етичної концепції Я.А. Коменського.

7. У чому полягає мета виховання за Я.А. Коменським?
8. У чому полягає мета навчання за Я.А. Коменським?
9. Назвіть дидактичні припини, розроблені Я.А. Коменським.
10. Яким було ставлення Я.А. Коменського до фізичних покарань?

Чому?

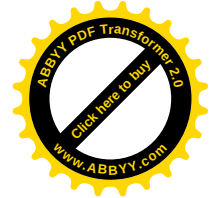
11. У чому полягає історична обмеженість трактування Я.А. Коменським дидактичного принципу наочності?
12. У чому полягає історична обмеженість трактування Я.А. Коменським ідеї природовідповідності?
13. Що таке пансофічна освіта за Я.А. Коменським?
14. Назвіть чотири етапи шкільного навчання, визначені Я.А. Коменським.
15. Як визначає Я.А. Коменський зміст навчання у середній освітній ланці?
16. Назвіть вимоги до вчителя, сформульовані Я.А. Коменським.
17. Назвіть твори Я.А. Коменського, в яких розроблені нові основи діяльності школи.
18. Сформулюйте методи виховання, що їх обґрунтував Я.А. Коменський.
19. Назвіть основні фактори формування особистості за Я.А. Коменським. Який з них він вважав провідним?
20. Назвіть шляхи, запропоновані Я.А. Коменським для досягнення міцності знань. Чим вони відрізняються від тих, що практикувались у середньовічній школі?

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Заповніть таблицю:

ДИДАКТИЧНИЙ ПРИНЦИП	ВИСЛОВЛЮВАННЯ Я.А. КОМЕНСЬКОГО

2. Заповніть таблицю:

Роки життя дитини	Віковий період	Вікові особливості	Зміст освіти	Ступені освіти
0 - 6	Дитинство	Посилений фізичний ріст, розвиток органів почуттів	Даються початкові уявлення про довкілля та суспільне життя	Материнська школа, тобто дошкільне виховання під керівництвом матері
6 – 12				
12 – 18				
18 - 24				

3. Закінчіть речення:

Методи навчання за Я.А. Коменським – це

4. Закінчіть речення:

Особистісні якості вчителя за Я.А. Коменським – це

5. "Золотим правилом" дидактики Я.А. Коменський називав принцип:

- а) міцності знань;
- б) систематичності;
- в) наочності.

6. Допишіть пропущені слова в положенні з "Великої дидактики": *"Насіння знання, моралі, благочестя дає природа, але вона не дає.....,,..... . Це набувається за допомогою молитви, навчання, діяльності"*.

7. Закінчіть речення: Призначення людини у цьому світі полягає, на думку Я.А. Коменського, у тому, щоб,,

8. Закінчіть фразу з розділу 6 "Великої дидактики": *"Всім, хто народжені людьми, безумовно необхідне виховання для того, щоб вони стали..... а не....."*.

9. Закінчіть фразу з розділу 29 "Великої дидактики": *"...межа та мета школи рідної мови буде полягати у тому, щоб діти між 6 та 12 роками навчились би тому,"*.

10. Закінчіть речення: Зміст навчання у школі рідної мови, на думку Я.А. Коменського, повинен включати: читання й письмо рідною мовою, основи арифметики та геометрії, співи, катехізис,,,,

11. Проблемам дошкільного виховання присвячена праця

Я.А. Коменського:

- а) "Закони добре організованої школи";
- б) "Пансофічна школа";
- в) "Материнська школа".

12. Конкретизації якого дидактичного принципу слугують наведені далі правила:

I. «Всі заняття повинні розташовуватися таким чином, щоб наступне завжди базувалося на тому, що йому передує, а попереднє закріплювалося наступним».

II. «Все, що викладається і правильно сприймається розумом, повинно бути затверджене також і у пам'яті»:

- а) міцності засвоєння знань; б) наочності; в) свідомості та активності.

13. Закінчіть речення:

У статті «Пансофічна школа» Я.А. Коменський ставить перед школою завдання удосконалення:

- 1) почуттів, 2) розуму, 3), 4), 5), 6), 7)

14. Закінчіть речення:

У праці «Загальна порада про виправлення людських справ» Я.А. Коменський висловлює свої думки щодо шляхів вирішення проблем і конфліктів у таких сферах, як релігія,,

15. Останні роки свого життя Я.А. Коменський провів у:

- а) Кракові; б) Лондоні; в) Амстердамі.

Література для обов'язкового конспектування

1. Я.А. Коменський. Велика дидактика.

Робота з першоджерелами

Опрацюйте твір «Велика дидактика» та виконайте такі завдання:

1. Розкрийте зміст природовідповідності виховання та навчання (підтвердити відповідними положеннями з твору).

2. Охарактеризуйте етапи шкільного навчання, розроблені Я.А. Коменським на основі принципу природовідповідності. Наведіть приклади з твору.

3. Визначте мету виховання за Я.А. Коменським та поясніть, який педагогічний зміст вкладав педагог у завдання виховання.

4. Використовуючи приклади з «Великої дидактики», проаналізуйте дидактичні уявлення Я.А. Коменського: завдання школи; характеристика принципів навчання; методи навчання; форми організації навчання.

5. Визначіть виховні функції школи, підтвердіть прикладами з твору «Велика дидактика».

6. Розкрийте обґрунтування Я.А. Коменським мети та завдань вивчення рідної та іноземних мов. Проаналізуйте вісім правил для вивчення різних мов; поясніть міркування Я.А. Коменського щодо досконалого вивчення мов (розділ XXII).

7. Поясніть погляди педагога на метод морального виховання (розділ XXIII), роль вимоги в підтримці дисципліни в школі (розділ XXVI).

8. Спираючись на зміст «Великої дидактики» доведіть, що Я.А. Коменський бачив у будь-якій людині значні здібності, що повинні реалізовуватись у природовідповідній освіті.

Індивідуальні завдання

1. «Захист» актуальності і прогностичної значущості ідей Я.А. Коменського в галузі педагогіки.

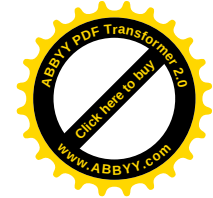
2. «Звинувачення» Я.А. Коменського в консерватизмі й обумовленості педагогічної системи історичним періодом становлення його поглядів.

3. Обговорення питань у формі диспуту «захисників» і «звинувачувачів» з залученням у якості доказів цитат із творів автора.

Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

1. «Велика дидактика».
2. Владика усіх створінь.
3. Дидактика (за Я.А. Коменським).
4. Дисципліна.
5. Доброчинність.
6. Природний метод.
7. Латинська школа.
8. «Материнська школа».
9. Пампедія.
10. Пангномика.
11. Пандогматія.

12. Панавгія.

13. Пансофія – загальна мудрість, дзеркало світової машини. В її основу покладено три пізнавальні принципи: почуття (відчуття), розум, божественне одкровення.

14. «Сіль мудрості».

15. Природовідповідність.

16. Народність.

Основна література

1. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / М.В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2008 – 188 с.

2. Історія педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.А. Дубасенюк, М.В. Левківського. - Житомир: ЖДПУ, 1999.- 336с.

3. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.

4. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. - Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

5. Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. и авт. введ. статей А.И.Пискунов. – 2-е изд., перераб. М.: Просвещение, 1981. – 528 с.

6. Коменский Я.А. Пансофическая школа // Избр. пед. соч.: В 2 т. – М., 1982. – Т.2.

7. Коменский Я.А. Законы хорошо организованной школы. - Там же. – Т.2.

8. Коменский Я.А. Мир чувственных вещей в картинках.-Там же. – Т.1.

9. Коменский Я.А. Материнская школа. – Там же. – Т.1.

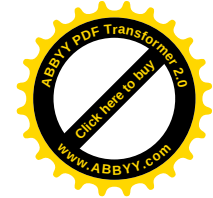
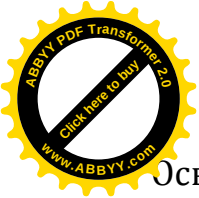
10. Коменський Я.А. Про вигнання зі школи лінощів. – Там же. – Т. 1.

11. Лордкипанидзе Д.О. Ян Амос Коменский. Изд. 2 / Научный редактор А.И. Пискунов. – М. : Педагогика, 1970. – 440 с.

Додаткова література

1. Горностаев П.В. Универсальное воспитание всего человеческого рода // Педагогика. – 1993. – № 5.

2. Зязюн І. Школа свободи [По праву ідея про школу свободи належить Я.А. Коменському (1542-1670). Монтессорі про принципи дисципліни в умовах свободи. Педагогічні ідеї К.М. Ветцель, Л.М. Толстого, та Ж.Ж. Руссо] //

Освіта. – 2007. – № 40. – С. 8.

3. Корпей Ж. Коменский: компас и карта // Там же.

4. Кочнов В.Ф. Януш Корчак: Кн. для учителя. – М.: Просвещение. – 1991. – 190 с.

5. Равкин З.И. Великий реформатор школы // Педагогика. – 1992. – № 5 – 6.

8. Степашко Л.А. Человек в концепции Я.А. Коменского // Педагогика. – 1992. – № 5 – 6.

9. Степашко Л.А. Философия и история образования: Учебное пособие. – М., 1999. – 276 с.

10. Учитель-солнце и его дидактическая машина // Педагогика. – 1993. – № 5.

14. Ян Амос Коменський (1592-1670): [Антологія педагогічної думки] // Початкова освіта. – 2007. - № 4. – (Вкладка).

Семінар 3. Педагогічні системи представників епохи Просвітництва ***Ж.-Ж. Руссо та Дж. Локка (2 год.)***

Мета. Систематизувати знання про стан суспільного розвитку країн Західної Європи у період буржуазних революцій; засвоїти основні педагогічні ідеї Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо; порівняти основні положення педагогічних поглядів представників епохи Просвітництва.

Базові поняття теми: принцип природовідповідності; вільне виховання; природовідповідне виховання; вікова періодизація; теорія «чистої дошки»; програма виховання джентльмена.

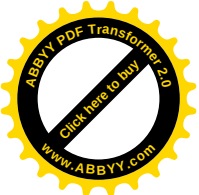
Теоретичний блок

План заняття

1. Загальна характеристика епохи періоду буржуазних революцій в Західній Європі.

2. Педагогічні погляди Дж. Локка:

- а) філософські та соціальні погляди як джерело побудови педагогічної концепції;
- б) мета та завдання виховання;
- в) програма виховання джентльмена. «Думки про виховання».

3. Загально-педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо:

- а) філософські та суспільно-політичні засади педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо;
- б) мета виховання та загально-педагогічні принципи Ж.-Ж. Руссо.
- в) вікова періодизація, зміст навчання та виховання в кожному з періодів. «Еміль, або Про виховання».

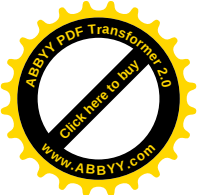
Методичні рекомендації

Проблеми мети і завдань виховання, змісту освіти турбували педагогів усіх часів. Щоб розібратись у провідних ідеях педагогів XVII – XIX століть, знайти спільне та специфічне у розвитку ними ідей педагогічної науки, зосередьте увагу на вивченні епохи, в якій вони жили і працювали, світогляду авторів конкретних теорій, визначіть історичну спадкоємність і своєрідність трактування ними окремих проблем. З цією метою прочитайте першоджерела, відповідні розділи підручників, педагогічної енциклопедії, навчальних посібників з історії педагогіки (див. список літератури).

Для порівняльної характеристики мети та завдань виховання зосередьте увагу на названих далі конкретних положеннях з праць педагогів: Дж. Локк ("Думки про виховання" – С. 193 – 194, 195 – 198. Тут і далі сторінки подані за: Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – 432 с.), Ж.-Ж. Руссо ("Еміль, або Про виховання – С. 203 – 205, 212, 240, 256 – 259). Поміркуйте, які загальнолюдські моральні цінності покладені в основу педагогічних систем даних педагогів.

Провідним загальнопедагогічним принципом, який обґрунтували просвітителі XVII – XIX століть, був принцип природовідповідності. Для висвітлення другого питання зверніть увагу в запропонованих першоджерелах на такі сторінки: Ж.-Ж. Руссо. С. 208 – 244. Вважаємо за необхідне підкреслити, що трактування природовідповідності за Ж.-Ж. Руссо пов'язане з ідеєю вільного виховання, яка спрямована проти придушення особистості дитини, нав'язування їй волі вихователя.

Зверніться до "Концепції національного виховання", в якій подане сучасне розуміння принципу природовідповідності та зробіть висновок, чи відрізняється воно суттєво від уявлень педагогів минулих епох.

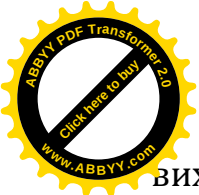
Принцип природовідповідності мав загальнопедагогічний характер, тобто визначав сутність як виховання, так і навчання. Підтвердіть це положення цитатами із першоджерел.

Важливим дидактичним питанням є проблема методів навчання. Порівняйте шляхи розв'язання цієї проблеми, які ми знаходимо у Дж. Локка (С. 205), Ж.-Ж. Руссо (С. 220 – 226). Наведіть цитати з творів які свідчать, що педагоги пропонували використовувати перш за все методи, що мали на меті розвиток пізнавальних здібностей дитини.

Зверніть увагу на зміст та методи морального виховання. Подумайте, чим зумовлені елементи спільності та відмінності в змісті виховання (релігійні, філософські та політичні погляди педагогів, традиційні національні особливості виховання), у методах виховання (та чи інша цільова спрямованість виховання, розуміння природи дитини).

Так, Дж. Локк наголошує на необхідності виховання джентльмена, який вміє вести свої справи розумно і передбачливо. Така мета передбачає здійснення виховання у формі дисциплінування тіла, характеру і розуму. Отже, метою морального виховання у Дж. Локка є формування у вихованця сильного характеру, а для вирішення цієї проблеми необхідний, у першу чергу, на думку педагога, гарний фізичний розвиток, сила, легкість. Сильний характер, міцне здоров'я сприяють і кращому засвоєнню знань. Поради Дж. Локка адресовані, перш за все, батькам, тому що видатний англієць віддає безумовну перевагу домашньому вихованню над шкільним. Дж. Локк акцентує увагу на стосунках батьків і дітей. Покажіть, із використанням цитат із твору "Думки про виховання", як змінюються ці стосунки з віком дитини. Принципи, якими керувався Дж. Локк у моральному вихованні дитини, є природовідповідність, що базувалась на глибокому вивченні вікових та індивідуальних особливостей дитини, поєднання суворості з любов'ю до дитини, активність і практична спрямованість виховання. Доведіть пріоритетне значення засобів прикладу, формування моральних звичок за допомогою виховуючих ситуацій, розмірковування з дітьми (наприклад, звернення до понять честі і ганьби), розумного задоволення їх допитливості та приборкання пристрастей у системі морального виховання Дж. Локка (С. 196 – 205).

Згідно з поглядами Ж.-Ж. Руссо, сутність морального виховання – це

виховання любові серця. Основою для такого виховання є емоційне життя вихованця. "Із перших поривань серця виникає перше розуміння добра і зла". Необхідно зазначити, що моральне виховання, за Ж.-Ж. Руссо – це виховання вільної людини, члена нового справедливого, вільного від рабства суспільства. Цим ідейним пафосом пройняті принципи морального виховання: гуманізм, природовідповідність, свобода, дієвість. Зверніть увагу на те, який віковий етап розвитку особистості є найбільш чутливим, за Ж.-Ж. Руссо, для моральних впливів. Головними завданнями морального виховання Руссо вважав виховання добрих почуттів, добрих суджень і доброї волі. Засобами морального виховання у патріарха ідеї вільного виховання є спостереження реалій оточуючого життя: нехай це будуть і картини страждань і добрі справи, спілкування з людьми, приклад наставника та видатних історичних діячів, залучення до практичної діяльності, метод природних наслідків. Доведіть це за допомогою положень з праці «Еміль, або Про виховання» (С. 231 – 233).

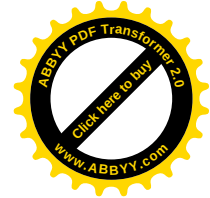
Практичний блок

1. Дайте характеристику філософських та суспільно-політичних поглядів Дж. Локка. Поміркуйте про їх взаємозв'язок із теорією «чистої дошки» видатного англійського педагога.

2. Проаналізуйте твір Дж. Локка "Думки про виховання". Поясніть, чому у структурі цього твору та у своїй виховній системі Дж. Локк дотримується такої послідовності: фізичне виховання, моральне виховання, розумове виховання.

3. Сформулюйте сутність підходів Ж.-Ж. Руссо до вирішення проблеми факторів формування особистості. Чим відрізняється його підхід від позицій Я.А. Коменського та Дж. Локка? Чи є ці ідеї актуальними для вирішення проблем виховання в сучасних умовах?

4. Згадайте тлумачення принципу природовідповідності Я.А. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, (наведіть цитати з відповідних творів). Сформулюйте своє розуміння цього принципу. Яке визначення знайшов він у сучасних концепціях національного виховання?

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Християнська філософія була домінуючим фактором у визначенні мети виховання Я.А. Коменським. Чи є вона таким фактором у педагогічних системах Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо? Якщо ні, то чим зумовлені їх підходи до визначення мети виховання?
2. Прочитайте у творі "Думки про виховання" рядки, де йдеться про загартування дитини. Яке ваше ставлення до методики загартування, запропонованої Дж. Локком?
3. Поміркуйте про ставлення до фізичних покарань Я.А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо. У чому полягає принципова відмінність у ставленні педагогів до цієї проблеми, чим вона зумовлена?
4. Назвіть головні положення Ж.-Ж. Руссо щодо виховання жінки. Порівняйте його ідеї щодо цього питання з поглядами Я.А. Коменського. Висловіть свою точку зору.

Контрольні питання

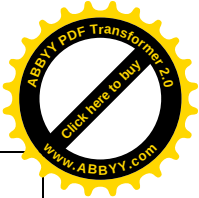
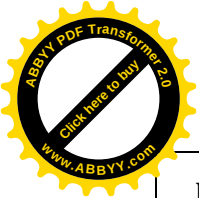
(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. У чому полягає мета виховання за Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо?
2. Назвіть основний принцип визначення змісту освіти за Я.А. Коменським і за Дж. Локком.
3. Що складає основу фізичного виховання за Дж. Локком?
4. Назвіть провідні методи морального виховання за Дж. Локком.
5. У який спосіб, за Дж. Локком, батьки мають завойовувати авторитет у своїх дітей?
6. У чому полягає сутність методу природних наслідків Ж.-Ж. Руссо?
7. Назвіть основні джерела навчання за Ж.-Ж. Руссо.
8. У чому полягають методичні особливості вільного виховання дитини на першому та другому етапах її розвитку за Ж.-Ж. Руссо?
9. Назвіть провідні цілі трудового виховання за Ж.-Ж. Руссо.

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Заповніть пропуски у таблиці, яка відображає сутність вікової періодизації за Ж.-Ж. Руссо

Роки життя	Віковий період	Мета виховання	Методи виховання
Від народження до 2 років		Вільний розвиток фізичних сил дитини	
	Дитинство (період сну розуму)		Спостереження, набуття практичного досвіду
Від 12 до 15 років		Накопичення знань, необхідних для подальшого життя	
	Юнацький вік (період пристрастей і бур)		
Після 18 років		Релігійне виховання	

2. Закінчіть вислів Ж.-Ж. Руссо, у якому він формулює своє ставлення до природи дитини та сутності впливу на неї суспільства: «Все виходить досконалим із рук Творця, все.....».

3. Закінчіть цитату, назвіть її автора: "Дев'ять десятих людей стають тим, чим вони є завдяки.....".

4. У працях якого з названих педагогів вперше сформульований та обґрунтований принцип природовідповідності:

- а) Я.А. Коменський; б) Й. Песталоцці; в) А. Дістервег;
г) Дж. Локк; д) Ж.-Ж. Руссо.

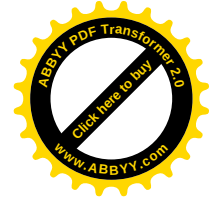
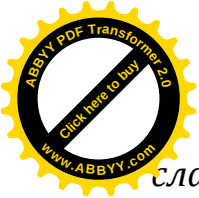
5. Джентльмен, за Дж. Локком, має отримати освіту в:

- а) елітарній школі; б) вдома; в) на лоні природи.

6. Хто з педагогів є автором поради щодо харчування дітей: *"На сніданок і на вечерю дуже корисно давати дітям молоко, молочний суп, кашу на воді, вівсянку..., необхідно тільки турбуватись про те, щоб усі ці блюда були прості, без великих домішок і дуже мало присмачені цукром, а ще краще зовсім без цукру. Особливо ж ретельно слід уникати всяких прянощів та інших речей, які можуть збуджувати кров"*.

- а) Дж. Локк; б) Ж.-Ж. Руссо; в) Й. Герbart.

7. Хто з педагогів для доведення суспільної необхідності праці сформулював таку сентенцію: *"Праця є неминучим обов'язком для людини, яка живе у суспільстві. Усякий нероба – багатий чи бідний, сильний чи*

слабкий – це шахрай".

а) Дж. Локк; б) Ж.-Ж. Руссо; в) К. Гельвецій.

8. Хто є автором думки, у якій доводиться необхідність природовідповідного, гармонійного розвитку особистості:

"Ось істина, що підтверджується за всіх обставин: дієво, істинно і природовідповідно формуванню людини сприяє лише те, що захоплює людину, впливає на сили її природи у всій їх сукупності, тобто на серце, розум і руку".

а) Дж. Локк; б) Ж.-Ж. Руссо; в) Й. Песталоцці.

Література для обов'язкового конспектування

1. Дж. Локк. Думки про виховання.

2. Ж.-Ж. Руссо. Еміль, або Про виховання.

Робота з першоджерелами

Опрацювати твори Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо.

Дж. Локк «Думки про виховання»

1. Охарактеризуйте систему «виховання характеру».

2. З'ясуйте особливості фізичного та розумового виховання джентльмена (наведіть приклади з твору).

3. Поясніть міркування автора щодо доцільності домашнього і заперечення шкільного виховання.

4. Дайте порівняльний аналіз педагогічних поглядів Дж. Локка та Ж.Ж. Руссо.

Ж.-Ж. Руссо «Еміль...»

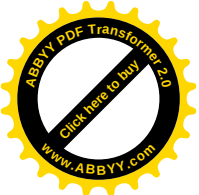
1. Охарактеризуйте засоби фізичного виховання дитини з народження до двох років.

2. Проаналізуйте різні типи виховання, зокрема «те, яке дається природою».

3. Розкрийте особливості виховання дитини з 2 до 12 років. Визначте особливості виховання підлітка (Кн. 3).

4. Дайте визначення принципу природовідповідності Ж.-Ж. Руссо. Наведіть приклади з роботи щодо організації природовідповідного виховання. Проаналізуйте принцип вільного виховання (за твором).

5. Розкрийте думки Ж.-Ж. Руссо щодо трудового виховання, його прагнення «створити вільне суспільство через виховання вільної людини».

6. Проілюструйте положеннями з тексту застосування методу «природних наслідків».

Індивідуальні завдання

1. Дж. Локк: аналіз теорії виховання справжнього «джентльмена» з позиції сучасної концепції гуманістичної педагогіки.
2. Практична доцільність як провідний критерій формування змісту освіти джентльмена за Дж. Локком.
3. Ідеї трудового виховання у педагогічних поглядах Ж.-Ж. Руссо.

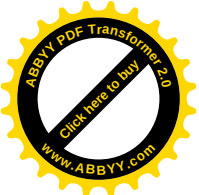
Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

1. «Табула раса».
2. Договірна теорія походження держави.
3. Програма підготовки джентльмена.
4. «Думки про виховання».
5. «Досвід про людський розум».
6. Дисциплінування тіла, душі та розуму.
9. Честь.
10. Загартування.
11. Вільне виховання.
12. Джерела виховання (за Ж.-Ж. Руссо).
13. Позитивне виховання.
14. Негативне виховання.
15. Метод природних наслідків.
16. «Сон розуму».

Основна література

1. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / М.В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 188 с.
2. Історія педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.А. Дубасенюк, М.В. Левківського. – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.

4. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.

5. Константинов Н.А. История педагогики: Учебник для студентов пед.ин-тов. / 5-изд., доп. и перераб. / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.

6. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. и авт. введ. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1981. – 528 с.

Додаткова література

1. Валлон А. Педагогические и психологические идеи романа-трактата Ж.-Ж. Руссо "Эмиль, или О воспитании" // Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: В 2 т. Т. 2. – М., 1981. – 334 с.

2. Герье В.И. Руссо как личность // Педагогика. – 1992. – № 11 – 12.

3. Джуринский А.Н. История зарубежной педагогики: Учебн. пособие для вузов. – М. : "Форум" – "ИНФРА-М", 1998. – 272 с.

4. Зейлигер-Рубинштейн Е.И. Очерки по истории воспитания и педагогической мысли. – Л., 1978. – 107 с.

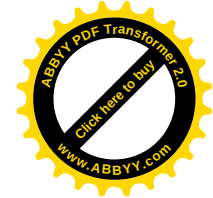
5. Малинин В.И. Штрихи к портрету (Ж.-Ж.Руссо) // Педагогика. / В.И. Малинин. – 1992. – № 11 – 12.

6. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: Учебное пособие для педагогических университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.

7. История педагогики. Часть 2. С XVII в. до середины XX в. : Учебное пособие для педагогических университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1998. – 304 с.

8. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

9. Степашко Л.А. Философия и история образования: Учебное пособие. – М., 1999. – 276 с.

Семінар 4. Ідеї розвиваючого навчання у західноєвропейській педагогіці XVIII – XIX століть (2 год.)

Мета. Ознайомитись з основними етапами життя і діяльності Й. Гербарта, А. Дістервега, Й.Г. Песталоцці. Охарактеризувати основні положення педагогічних систем представників ідеї розвиваючого навчання.

Базові поняття теми: природовідповідність; розвиваюче навчання; культуровідповідність; управління, засоби управління; теорія елементарної освіти; самодіяльність; загальнолюдське виховання; зміст освіти; пізнавальні інтереси.

Теоретичний блок

План заняття

1. Педагогічна система Й.Г. Песталоцці:

- а) соціально-реформаторські ідеї Й.Г. Песталоцці, соціально-педагогічна та освітня діяльність;
- б) принципи природовідповідного та гармонійного розвитку особистості в теорії елементарної освіти.

2. Педагогічна система Й. Гербарта:

- а) мета виховання в педагогічній системі Й. Гербарта;
- б) теорія виховання Й. Гербарта;
- в) дидактичні погляди Й. Гербарта.

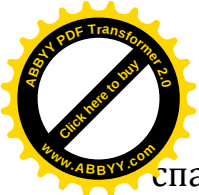
3. Педагогічна діяльність та погляди А. Дістервега:

- а) освітній ідеал педагога;
- б) мета та завдання виховання;
- в) загальнопедагогічні принципи А. Дістервега;
- г) дидактичні погляди.

4. Порівняльний аналіз педагогічних поглядів зазначених педагогів на мету та завдання виховання і навчання.

Методичні рекомендації

Проблеми мети і завдань виховання, змісту освіти турбували педагогів усіх часів. Щоб розібратись у провідних ідеях педагогів XVIII – XIX століть, знайти спільне та специфічне в розвитку ними ідей педагогічної науки, зосередьте увагу на вивченні епохи, в якій вони жили і працювали, світогляду авторів конкретних теорій, визначіть історичну

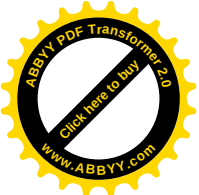

спадкоємність і своєрідність трактування ними окремих проблем. З цією метою опрацюйте першоджерела, відповідні розділи підручників, педагогічної енциклопедії, навчальних посібників з історії педагогіки.

Для порівняльної характеристики мети та завдань виховання зосередьте увагу на названих далі конкретних положеннях з праць педагогів: Й.Г. Песталоцці («Лебедина пісня» // Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 269 – 272; «Пам'ятна записка паризьким друзям...» С. 280 – 308 (Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. - 528 с.) Й. Герbart ("Загальна педагогіка, що виведена з мети виховання" – С. 332 – 352 (Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.), А. Дістервег ("Керівництво до освіти німецьких вчителів"// Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 288 – 336). Поміркуйте, якими конкретними чинниками зумовлена відмінність у розумінні мети виховання різними педагогами, які загальнолюдські моральні цінності покладені в основу педагогічних систем.

Провідним загальнопедагогічним принципом, який обґрунтували просвітителі XVIII – XIX століть, був принцип природовідповідності. Й.Г. Песталоцці розглядав принцип природовідповідності як "порозуміння" з "тройкого роду" силами дитячої природи, як керівництво її саморозвитком; розвиток А. Дістервегом принципу природовідповідності полягає в обґрунтуванні ідеї фізичної та духовної самодіяльності, природних ступенів розвитку дитини, в основу яких покладений якісно новий рівень розвитку психології та фізіології і доповненні його принципом культуровідповідності.

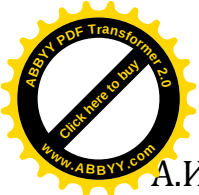
Зверніться до "Концепції національного виховання", у якій подане сучасне розуміння принципу природовідповідності та зробіть висновок, чи відрізняється воно суттєво від уявлень педагогів минулих епох.

Принцип природовідповідності мав загальнопедагогічний характер, тобто визначав сутність як виховання, так і навчання. Підтвердіть це положення цитатами із першоджерел.

Й. Песталоцці, як засновник теорії формальної освіти, висуває на перший план розвиток пізнавальних (формальних) здібностей дитини (Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – С. 287 – 288) і надає, таким чином, другорядного значення нагромадженню практичних знань. На думку А. Дістервега формальна освіта має бути нерозривно пов'язаною з матеріальною, оскільки цінність мають тільки ті знання і навички, що необхідні для подальшого життя (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей: Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С. 288-336).

Класичну систему дидактичних принципів сформулював вперше Я.А. Коменський. Сформулюйте ці принципи і покажіть, у чому полягає розвиток їх трактувань у педагогічних концепціях Й. Песталоцці та А. Дістервега. Чим зумовлений цей розвиток? Зокрема проаналізуйте, як обґрунтовували ці педагоги дидактичний принцип наочності (див.: "Лінгард і Гертруда" // Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – С. 277; "Керівництво до освіти німецьких учителів" – С. 365 – 368), систематичності та послідовності ("Пам'ятна записка ... // Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – С. 281; "Керівництво..." // Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – С. 359-363, 368-372). Знайдіть у праці Й. Гербарта "Перші лекції з педагогіки" та прокоментуйте обґрунтування принципу виховуючого навчання (С. 337 – 338 (Хрестоматія по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей

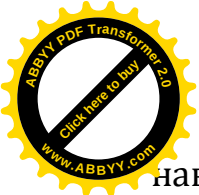
А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981.)). У чому полягають сучасні трактування цього принципу?

Важливим дидактичним питанням є проблема методів навчання. Порівняйте шляхи розв'язання цієї проблеми, які ми знаходимо у Й. Песталоцці (С. 318 – 320), А. Дістервега (С. 272 – 277) (Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981). Наведіть цитати з творів які свідчать, що педагоги пропонували використовувати, перш за все, методи, що мали на меті розвиток пізнавальних здібностей дитини.

Аналізуючи зміст та методи морального виховання, подумайте, чим зумовлені елементи спільності та відмінності у змісті виховання (релігійні, філософські та політичні погляди педагогів, традиційні національні особливості виховання), у методах виховання (та чи інша цільова спрямованість виховання, розуміння природи дитини). Наприклад, розуміння дитини як істоти, якій треба тільки допомагати в ідеальному саморозвитку її природних сил (Ж.-Ж. Руссо), чи як істоти, дику жвавість якої треба приборкувати (Й. Гербарт), зумовлює суттєву різницю у методичному арсеналі педагогів.

За переконанням Й.Г. Песталоцці, моральність формується, перш за все, під час постійних вправ дитини в справах, що приносять користь іншим. Основними засадами морального виховання є формування моральних почуттів, моральної поведінки та моральної свідомості. Початок моральності формується у сім'ї. Мати як перша природна вихователька пробуджує і перше моральне почуття дитини – любов до неї. Далі ця любов повинна поширюватись на членів сім'ї, друзів, шкільних вчителів і згодом – на все людство. Наведіть положення з творів Й. Песталоцці (Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1981. – С. 298 – 300, 302), які підтверджують, що провідними засобами морального виховання педагог вважав вправи в моральних вчинках, приклад вихователя, працю, моральні настанови. Покажіть, як ставився Й. Песталоцці до покарань як методу виховання.

За Й. Гербартом виховання складається із управління, виховуючого

навчання і морального виховання (Хрестоматія по історії зарубешной педагогики: Учебн. пособие для студентв пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – С. 333 – 335; 342 – 343). Принципи, на яких базуються моральне виховання та управління суттєво відрізняються, що й слугує основою для відокремлення цих понять. Завдання управління – підтримування порядку в процесі виховання, придушення «дикої жвавості» дитини, зовнішнє її дисциплінування. Основними засобами управління, за Й. Гербартом, є нагляд, наказ, заборона, покарання. Допоміжна роль в управлінні належить авторитету та любові вихователя. Моральне виховання, за Й. Гербартом, будується на п'ятьох моральних ідеях: ідеї внутрішньої свободи, ідеї досконалості, ідеї доброзичливості, ідеї справедливості та ідеї права. До засобів морального виховання Й. Гербарт відносить схвалення, осуд, розпорядок дня, виконання усталених правил поведінки.

Практичний блок

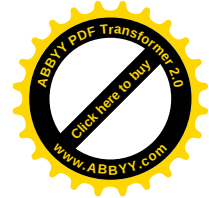
1. Християнська філософія була домінуючим фактором у визначенні мети виховання Я.А. Коменським. Чи є вона таким фактором у педагогічних системах Й. Песталоцці, А. Дістервега? Якщо ні, то чим зумовлені їх підходи до визначення мети виховання?

2. Згадайте тлумачення принципу природовідповідності Я.А. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, (наведіть цитати з відповідних творів). Сформулюйте своє розуміння цього принципу. Яке визначення знайшов він у сучасних концепціях національного виховання?

3. Поміркуйте про відмінності трактування принципу наочності в дидактичних концепціях Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервега.

4. Дістервег зазначав, що поганий вчитель подає істину, а хороший вчить її знаходити. У чому полягають особливості діяльності хорошого вчителя (методи навчання, які він застосовує) на думку А. Дістервега та на вашу думку?

5. Поміркуйте про ставлення до фізичних покарань Я.А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці. У чому полягає принципова відмінність у ставленні педагогів до цієї проблеми, чим вона зумовлена?

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Згадайте, які дві концепції мети освіти існували у вітчизняній та європейській педагогіці у XIX столітті. У чому полягає формальна та матеріальна мета освіти за А. Дістервегом? Чим відрізняється його погляд на цю проблему від ідей Й. Песталоцці?

2. Висловіть своє ставлення до думки Й. Гербарта, що дисципліна – це приборкання дикої жвавості дитини. У чому полягає відмінність між управлінням та моральним вихованням за Й. Гербартом? Чи дійсно існує така відмінність?

3. Поміркуйте про ставлення до фізичних покарань Я.А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці та Й. Гербарта. У чому полягає принципова відмінність у ставленні педагогів до цієї проблеми, чим вона зумовлена?

Контрольні питання

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. У чому полягає мета виховання за Й. Песталоцці, Й. Гербартом, А. Дістервегом?

2. Що складає першоеlement морального (фізичного, розумового) виховання згідно з теорією елементарної освіти Й. Песталоцці?

3. У чому полягає сутність ідеї формальної освіти, хто є її засновником?

4. Назвіть провідні загальнопедагогічні принципи А. Дістервега.

5. У чому сутність принципу культуровідповідного виховання?

6. Якій меті освіти, формальній чи матеріальній, надавав перевагу А. Дістервег?

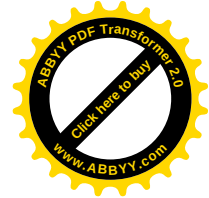
7. Які принципи організації трудової школи поклав Й. Песталоцці в основу організації притулку в Нейгофі?

8. Які види пізнавальних інтересів вирізняв Й. Гербарт?

9. Які "троякого роду" сили дитячої природи визначав Й. Песталоцці?

10. Які методи навчання обґрунтував А. Дістервег у своїй праці "Керівництво до освіти німецьких учителів" (Розділ 1, п.7)?

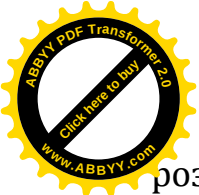
11. Сформулюйте сутність принципу культуровідповідності за А. Дістервегом.

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Заповніть пропуски: Структуру уроку за Й. Гербартом становлять:
..... асоціація,....., метод.
2. Заповніть пропуски: Усю сукупність правил навчання, а кількість їх становить, А. Дістервег поділяє на 4 групи:
 - 1) правила навчання, що стосуються учня як суб'єкта;
 - 2)
 - 3).....;
 - 4)
3. Укажіть авторів творів:
 - а) «Материнська школа»;
 - б) «Про виховання розуму»;
 - в) «Лебедина пісня»;
 - г) Систематичне спростування книги Гельвеція «Людина»;
 - д) "Лінгард і Гертруда";
 - е) "Загальна педагогіка, що виведена із мети виховання".
4. З наведених понять виберіть ті, що належать до педагогічної системи А. Дістервега:
 - а) вільне виховання;
 - б) дидактичні принципи;
 - в) метод природних наслідків;
 - г) культуровідповідність виховання і навчання;
 - д) виховання як підкорення дикої жвавості дитини;
 - е) збудження розумових сил дитини як мета навчання.
5. З наведених понять виберіть ті, що належать до педагогічної системи Й. Гербарта:
 - а) виховуюче навчання; б) вільне виховання;
 - в) багатосторонні пізнавальні інтереси; г) ступені навчання;
 - д) покарання; е) метод природних наслідків.
6. У працях якого з названих педагогів вперше сформульований та обґрунтований принцип природовідповідності:
 - а) Коменський; б) Песталоцці; в) Дістервег; г) Локк; д) Руссо.
7. Закінчіть міркування Дістервега щодо ступенів природного

розвитку людини: "Звичайно у розвитку людини до чотирнадцяти або шістнадцяти років відрізняють три ступені: 1. Ступінь переваги почуттів (чуттєвого пізнання) або споглядання; 2. Ступінь пам'яті; 3. До цього додають ще четвертий - ступінь..... .

Література для обов'язкового конспектування

1. Й.Г. Песталоцці. Лебедина пісня.
2. Й.Г. Герbart. Загальна педагогіка, що виведена з мети виховання.
3. А. Дістервег. Керівництво до освіти німецьких учителів.

Робота з першоджерелами

1. Опрацюйте твори Й.Г. Песталоцці «Як Гертруда вчить своїх дітей» та «Лебедина пісня». Проаналізуйте розуміння Й. Песталоцці мети елементарної освіти та природовідповідності, природовідповідного вивчення «рідної і всякої іншої мови»; ознайомтесь з методикою навчання «ідеальної матері Гертруди».

2. Зробіть огляд праці Й. Герbart «Загальна педагогіка, що виведена з мети виховання» (див. методичні рекомендації до теми).

3. Опрацюйте твір «Керівництво до освіти німецьких учителів» А. Дістервега, проаналізуйте правила навчання, що відносяться до учня як до суб'єкта.

4. Поясніть правила навчання, що стосуються вчителя.

Індивідуальні завдання

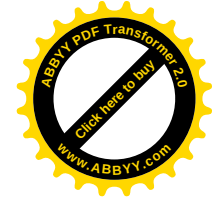
1. Обґрунтування принципу виховуючого навчання Й. Герbartом. Наведіть сучасні трактування цього принципу.

2. Огляд твору Й.Г. Песталоцці «Як Гертруда вчить своїх дітей».

Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

1. Природовідповідність.
2. Культуровідповідність.
3. Самодіяльність.
4. Формальна освіта.
5. Виховуюче навчання.
6. Сили розуму.
7. Сили руки.

8. Сили серця.
9. Азбука умінь.
10. Природна гімнастика.
11. Багатосторонні інтереси.

Основна література

1. Гербарт И.Г. Первые лекции по педагогике // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. И авт. ввод. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. / И.Г. Гербарт. – М. : Просвещение, 1981. – С. 324 – 332.
2. Гоштанар І. Історія в портретах її творців: вплив «виховального навчання» Й.Г. Гербарта на розвиток педагогіки // Рідна школа. – 2009. – № 1. – С. 76 – 80.
3. Історія педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.А. Дубасенюк, М.В. Левківського. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / М.В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2008 – 188 с.
5. Песталоцци И.Г. Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. и авт. ввод. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – С. 280 – 340.
6. Песталоцци И.Г. Цель и план воспитательного учреждения для бедных // Прогрессивная зарубежная педагогическая мысль о трудовом воспитании и профессиональной подготовке. – М., 1988. – С. 199 – 203.
7. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.
8. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.
9. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. ввод. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.

Додаткова література

1. Джуринский А.Н. История педагогики: Учебн. пособие для вузов. – М. : "Владос", 2000. – 432 с.

2. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: Учебное пособие для педагогических университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.

3. История педагогики. Часть 2. С XVII в. до середины XX в.: Учебное пособие для педагогических университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1997. – 304 с.

4. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. - Тернопіль, 1996. – 436 с.

5. Степашко Л.А. Философия и история образования: Учебное пособие. – М., 1999. – 276 с.

Індивідуальне заняття № 1. Провідні ідеї реформаторської педагогіки 90-х рр. XIX - 30-х рр. XX ст. (2 год.)

План

1. Причини виникнення та основні течії реформаторської педагогіки, загальна характеристика явища.

2. Прагматична педагогіка. Педагогічні ідеї та педагогічна практика Д. Дьюї.

3. Теорія трудової школи. Педагогічні ідеї та педагогічна практика Г. Кершенштейнера, А. Лая.

4. Теорія вільного виховання. Педагогічні ідеї та педагогічна практика М. Монтесорі, Е. Кей та теоретиків і практиків педагогіки особистості.

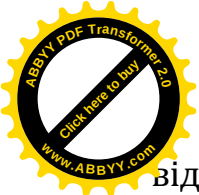
5. Експериментальна педагогіка Е.Меймана, А. Біне, Е. Торндайка.

6. Теоретичні основи та методичні особливості діяльності Вальдорфської школи.

Заняття проводиться у формі дискусії (за планом) і включає огляд першоджерел.

Методичні рекомендації до індивідуального заняття

У другій половині XIX – на початку XX століття провідні країни Західної Європи та США вступили у таку стадію розвитку суспільно-економічних відносин, яка вимагала науково-технічного переоснащення виробництва й удосконалення соціальних інститутів. В цих умовах все гостріше відчувалась

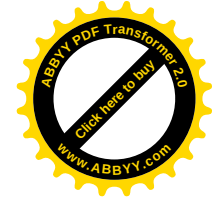
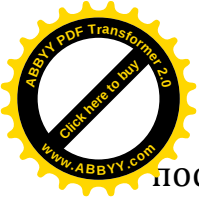
відсталість і невідповідність традиційної школи й практики виховання новим економічним, соціальним, політичним вимогам життя. Безпорадність учнів при використанні одержаних знань на практиці, пасивний і догматичний характер навчання були основними причинами появи педагогічних течій, що вимагали реформування школи, всіх її щабелів.

Педагогічні концепції, ідеї, течії кінця XIX – початку XX, основою яких стали вимоги радикальних змін (з латинського *reformare* – змінювати) у освітній сфері називають реформаторською педагогікою.

Специфіка реформаторської педагогіки полягала в тому, що її теоретичною основою був педагогічний світогляд, базис якого складало поєднання різноманітних філософських поглядів (позитивізму, прагматизму, екзистенціалізму, фрейдизму, неотомізму) та досягнень природничих і суспільно-гуманітарних наук (анатомії, фізіології, психології, соціології тощо). Найбільш визначними серед течій і напрямів, що розвивались у реформаторському русі, стали: вільне виховання (найвиразніші представники Е. Кей, М. Монтесорі), експериментальна педагогіка (А. Лай, Е. Мейман, А. Біне, Е. Торндайк), прагматична педагогіка (Д. Дьюї, Е. Паркхерст), педагогіка особистості (Г. Гаудіг, Е. Лінде), педагогіка дії (А. Лай), соціальна педагогіка (Е. Дюкргейм, П. Наторп, Р. Зейдель), трудове й громадянське виховання (Г. Кершенштейнер), педологія (С. Холл, А. Біне). (Див. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – С. 126).

Представників усіх реформаторських течій об'єднували нові погляди на дитину, нове бачення завдань і можливостей шкільної освіти й виховання, антропологічний фундамент цих поглядів. Метою діяльності реформаторів було перетворення школи на місце підготовки всебічно розвинених, самостійних, ініціативних людей, які вміють творчо використовувати набуті знання в практичній діяльності.

Необхідність формування цілісної гармонійної особистості з розвиненими якостями трудівника й громадянина стала педагогічним ідеалом, досягнення якого спиралось на принципи педоцентризму, антропологізму, соціалізації та демократизму. (Див. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний

посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – С. 125).

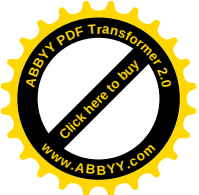
Розглядаючи особливості педагогічних ідей, концепцій видатних реформаторів, зверніть передусім увагу на трактування ними загальнофілософських проблем мети життя людини і цілей виховання: педоцентризм Д. Дьюї, антропософія Р. Штайнера, гуманізм тощо.

З'ясуйте, які виховні й освітні інновації становили сутність кожної з концепцій (“вільне виховання”, педагогіка дії, виховання мистецтвом, соціальна педагогіка, трудова школа, педагогіка особистості, експериментальна педагогіка тощо). Яке конкретне вираження мали інновації в організації й здійсненні виховання й навчання (оновлений зміст, нові організаційні підходи, практично орієнтована методика). (Див. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – С. 127 – 135). Зверніть увагу на появу в реформаторському русі інтегрованої науки про виховання – “педології”, ознайомтесь з її теоретичними основами й практичним значенням.

Поміркуйте, яке значення мав реформаторський рух для розвитку педагогіки як науки і розвитку шкільництва. Знайдіть матеріали про діяльність сучасних альтернативних навчально-виховних закладів (Вальдорфських шкіл; закладів, що використовують методику М. Монтесорі, техніку С.Френе тощо).

Питання до дискусії

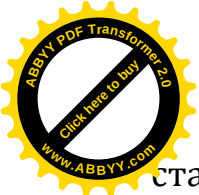
1. Які методологічні підходи та принципи покладені в основу усієї сукупності течій реформаторської педагогіки?
2. Які методологічні підходи та принципи є специфічними для окремих течій реформаторської педагогіки?
3. Сформулюйте провідні методичні новації педагогіки трудової школи. Поясніть, у чому полягає різниця між різними типами трудових шкіл Німеччини початку ХХ ст.
4. Сформулюйте провідні методичні новації педагогіки вільного виховання. У яких навчальних закладах реалізуються ідеї представників реформаторської течії вільного виховання в сучасних умовах?
5. У чому полягала мета експериментальної педагогіки? Як розвивались ідеї експериментальної педагогіки в рамках педології?

6. У чому полягають особливості діяльності школи, що працює за канонами прагматичної педагогіки?
7. Ідеї яких течій реформаторської педагогіки знайшли розвиток в діяльності "нових шкіл", у яких конкретно проявах їх діяльності?
8. Проаналізуйте соціально-економічні та природничо-наукові причини виникнення та розвитку реформаторської педагогіки.
9. Назвіть недоліки шкільної освіти, які критикували реформатори. Що, натомість, пропонували вони.
10. У яких країнах і ким були відкриті нові експериментальні навчальні заклади?
11. Розкрийте особливості використання Монтессорі матеріалів у створенні розвиваючого педагогічного середовища.
12. Визначте виховні й освітні можливості "техніки Френе".
13. Визначте спільні риси діяльності "нових шкіл", у чому полягають їх принципові відмінності від тогочасної масової школи?
14. Поясніть сутність педагогічної концепції прагматизму Д.Дьюї та її значення у формуванні основи американської системи освіти.
15. У чому полягають специфічні особливості діяльності Вальдорфської школи?

Основна література

1. Історія педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.А. Дубасенюк, М.В. Левківського. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
2. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Центр навчальної літератури, 2008 – 188 с.
3. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
4. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.
5. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: Навчальний посібник. – Суми: Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. – С. 233 – 265.
6. Лай В.А. Школа действия // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. Ин-тов / Сост. и авт. введ.

статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1981. – С. 501 – 526.

7. Константинов Н.А. История педагогики: Учебник для студентов пед.ин-тов. / 5-изд., доп. и перераб. / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.

8. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. введ. статей А.И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.

Додаткова література

1. Абашкіна Н.В. У вальдорфських школах ФРН // Рідна школа.. – 1992. – № 11.

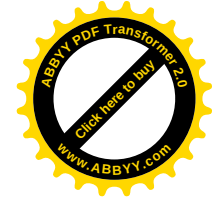
2. Богуславский М. Образ школы Петера Петерсена // Учительская газета. – 1992. – № 26 – 27.

3. Вульфсон Б.Л. Современная школа Франции.– М. : Педагогика. 1970. – С. 126 – 136.

4. Джуринский А.Н. История педагогіки: Учебное пособие для студентов вузов. М.: Владос, 2000. – 432 с.

5. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

6. Малькова З.А. Современная школа США. – М, 1971. – С. 31 – 45; 116 – 121; 128 – 129; 163 – 168.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема 1: Виховання і навчання у давніх цивілізаціях (3 год.)

Питання для співбесіди та самоконтролю:

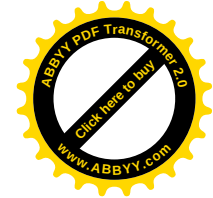
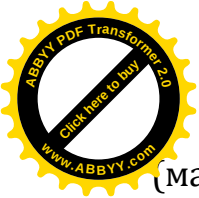
1. Особливості організації шкільного навчання у державах Месопотамії.
2. Особливості освіти і виховання у Давньому Єгипті (сімейне виховання, організація навчання).
3. Освіта та виховання у Давній Індії. Вплив буддизму на розвиток освіти.
4. Освіта та виховання у Давньому Китаї. Педагогічні погляди Конфуція.

Методичні рекомендації

Розпочинаючи вивчення теми, варто пам'ятати, що виховання і освіта як особливі форми діяльності людини зародились саме у цивілізаціях Близького і Далекого Сходу приблизно у V тисячолітті до н.е. Школа і виховання в державах Давнього Сходу розвивались залежно від культурних, моральних, ідеологічних, економічних, соціальних, географічних та інших факторів. Людина формувалась в оточенні жорсткого соціального життя, обов'язків і особистої залежності. Вона належала не собі, а, насамперед, сім'ї, касті, соціальній групі. Центральне місце у вихованні й навчанні в давніх східних цивілізаціях займали сім'я, церква (релігія), держава. Навчання довгий час мало рутинний характер, а його зміст був обмеженим і вузькоспеціальним.

До I тисячоліття нашої ери розвиток ремесел, торгівлі, зростання міського населення сприяли розширенню кола людей, яким шкільне навчання було доступним. Крім представників аристократії та служителів культу в школах могли вчитись діти заможних ремісників і торгівців. Але переважна частина населення могла розраховувати лише на сімейне виховання, що зберігало патріархальні традиції: безумовний авторитет батька, вчителя; повага до старших; чітке дотримання родових обрядів і звичаїв.

Ознайомлюючись з розвитком писемності у давніх цивілізаціях Сходу, зверніть увагу на значення факту переходу від піктографічного письма

(малюнками) до клинописного та ієрогліфічного у виникненні школи.

У державах Месопотамії – Шумері та Акаді особливого значення у соціальному розвитку відігравали писці. Перші школи для їх підготовки називались еддуби – «будинки табличок», від назви глиняних табличок, на які наносили клинопис. Ознайомтесь із змістом освіти та методами навчання в еддубах, дослідіть їх ґенезу (від шкіл до культурних, наукових і навчальних центрів), визначте їх роль в культурно-науковому прирощенні знань.

Становлення системи шкіл у Давньому Єгипті пов'язано з неухильним дотриманням багатовікових традицій. Одна з них – наслідування професії батька – зумовила виникнення так званої «сімейної школи»: чиновник, жрець чи воїн готував свого сина до майбутньої професії, пізніше у таких родинах з'являються невеликі групи учнів не членів родини.

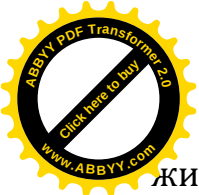
Школи державного типу – «школи писців» існували у Давньому Єгипті при храмах, палацах царів та вельмож і були надзвичайно престижними. Зміст освіти передбачав оволодіння технікою написання ієрогліфів двох стилів: для світських і релігійних потреб, а також сумою загальних знань з математики, географії, астрономії. Порівняйте зміст освіти у школах писців і еддубах, визначте чим обумовлювався обсяг знань, умінь, навичок зазначених шкіл.

Вивчаючи виховання в Давній Індії, враховуйте періодизацію її історії того часу: добуддійський період (до VI століття до нашої ери) і буддійський період (з VI століття до нашої ери), кожен з яких мав певні особливості у розгортанні шкільної справи. Зверніть увагу на зміст виховання і навчання у добуддійську епоху, що абсолютизувала кастовий характер освіти.

Ознайомтесь з виховними традиціями буддизму, з типами навчальних закладів («лісові школи», «школи Вед», «толь», «аграхар»). Поміркуйте, в чому полягав вплив буддизму на розвиток освіти.

Перші письмові згадки про школи Давнього Китаю відносяться до епохи Шан (Інь) (XVI – XI століття до нашої ери). Це були школи, де дітей вільних і заможних громадян навчали ієрогліфічної писемності, пізніше – ще й моралі, рахуванню, музиці, володіння зброєю тощо.

В епоху Жоу (XI – III століття до нашої ери) з'являються нові типи шкіл: вищі, у містах – «юсюе», і нижчі, у провінції – «сансюе». Однак, характер освіти не змінюється і зберігає традиційність підготовки до

життя за положеннями однієї з трьох найбільш поширених релігій Китаю – конфуціанства – конфуціанство, даосизм, єюїзм.

Проаналізуйте традиції сімейно-суспільного виховання Давнього Китаю, визначте провідні з них, зверніть увагу на внесок Конфуція – «учителя десяти тисяч поколінь» в систему традиційного східного виховання.

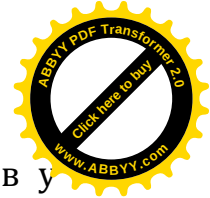
Література

1. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навч. посібник для студентів пед. навчальних закладів. / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
2. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. – Суми, 2000. – 208 с.
4. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки. Навч. посібник. – Суми, 1989. – 119 с.
5. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: Учебное пособие для пед. университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.
6. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.

Тема 2: Теорія та практика вільного виховання у педагогічній спадщині Ж.-Ж.Руссо і Л.М.Толстого. (3 год.).

Питання для співбесіди і самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття "вільне виховання", сформулюйте провідні ідеї виховної концепції.
2. Визначте особливості методики вільного виховання на різних вікових етапах розвитку особистості за Ж.-Ж. Руссо.
3. Дайте характеристику відображення ідеї вільного виховання у статтях Л.М.Толстого та особливостей її застосування у Яснополянській школі.

4. Які методи розвитку творчої діяльності дитини застосовував у своїй педагогічній практиці Л.М. Толстой?

5. У чому полягає відмінність виховних концепцій Ж.-Ж. Руссо та Л.М. Толстого?

6. Сформулюйте вимоги Ж.-Ж.Руссо до вихователя і Л.М. Толстого до вчителя. Чому Л.М. Толстой називав школу творчою лабораторією вчителя?

Методичні рекомендації:

Для засвоєння теми прочитайте і законспектуйте праці Л.М. Толстого ("Яснополянська школа за листопад і грудень місяці", "Кому у кого навчатись писати: селянським дітям у нас, чи нам у селянських дітей", "Виховання і освіта", "Про вільну школу") і Ж.-Ж. Руссо ("Еміль, або "Про виховання").

Насамперед, зверніть увагу на спільні риси критики французького і російського педагогів тогочасної системи виховання і освіти. З'ясуйте, які ідеї Ж.-Ж. Руссо стали підґрунтям для формування концепції «вільного виховання» Л.М. Толстого, і знайшли відображення у принципах діяльності Яснополянської школи (див. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – С. 109). Проаналізуйте методичні правила і прийоми Яснополянської школи, порівняйте їх з підходами Ж.-Ж. Руссо до організації й здійснення навчання Еміля.

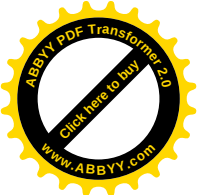
Визначте, які складові трьох провідних напрямів «вільного виховання» Ж.-Ж. Руссо (природного, вільного й трудового) були реалізовані у Яснополянській школі Л.М. Толстого.

У формуванні вимог до справжнього вихователя і вчителя за поглядами педагогів зверніть увагу й проаналізуйте поєднання сутнісних ознакових пар: «вчитель, вихователь – любляча людина», «вчитель, вихователь – фахівець».

Література:

1. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.

2. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины ХУІІ в.: Учебное пособие для пед. университетов / Под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.

3. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навч. посібник для студентів пед. навчальних закладів. / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

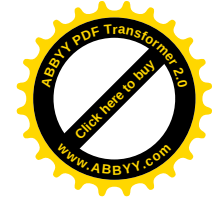
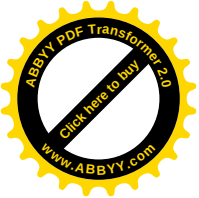
4. Константинов Н.А. и др. История педагогики. – М., 1982. – 447 с.

5. Левківський М.В. Історія педагогіки: Підручник. – К., 2003. – 320 с.

6. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX – начало XX в. – М.: Педагогика, 1991. – 448 с.

7. Сбруєва А.А., Риси́на М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. – Суми, 2000. – 208 с.

8. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники і автори вступних статей Сбруєва А.А., Риси́на М.Ю. Наук. ред. Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 432 с.

МОДУЛЬ II. «Історія вітчизняної школи та педагогіки»

Семінар 5. Розвиток виховання та освіти на території України за часів Київської Русі (2 год.)

Мета. Узагальнити знання про стан суспільного розвитку Київської Русі; засвоїти основні етапи розвитку писемності та шкільної освіти; ознайомитися з системою шкіл та методикою викладання в них; проаналізувати педагогічні пам'ятки Київської Русі.

Базові поняття теми: матріархат; патріархат; християнство; школа книжного вчення; монастирська школа; школа грамоти; жіноче училище; кормильство; методики навчання.

Теоретичний блок

План заняття

1. Виховання та освіта в Україні часів Київської Русі:

- а) виховання у прадавніх слов'ян, зародження писемності;
- б) провідні причини та головні ініціатори розвитку освіти;
- в) типи шкіл, зміст та методи навчання в них.

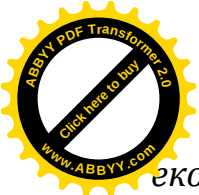
2. Педагогічні пам'ятки та педагогічна думка Київської Русі. Аналіз творів «Пчела», «Ізмарагд», «Златоуст», «Ізборник Святослава», «Повчання дітям» Володимира Мономаха.

Методичні рекомендації

Розвиток виховання як соціального явища був уже з часів первісного суспільства тісно пов'язаним з умовами матеріального (поділ праці на землеробство та скотарство, а згодом і ремісництво) та духовного життя спільноти (виникнення релігії, мистецтва, усної народної творчості), з розвитком соціальної організації (від дородової громади до родової, від матріархату до патріархату, від полігамії до моногамії, від великої патріархальної сім'ї до малої тощо). З найдавніших часів у вихованні враховували і вікові та статеві особливості дітей, що відбивалось у природному поділі громади на вікові групи.

Розгляд питання про розвиток освіти у Київській Русі необхідно передумовити характеристикою різних точок зору на існування грамотності у часи, що безпосередньо передували утворенню феодальної державності.

Далі логіка розгляду питання передбачає характеристику

економічних, політичних та ідеологічних факторів, що сприяли розвитку освіти у Київській Русі, головних його ініціаторів: держава, церква, народ (майстри грамоти). Спільною для всіх шкіл, хоча вони і мали конкретне цільове призначення відповідно до інтересів фундаторів шкіл, була релігійна основа освіти. За рівнем освіти школи поділялись на *школи грамоти та школи книжного вчення* (тобто елементарні та підвищеного типу), за джерелом створення, функціональною належністю – *двірцеві, церковні (монастирські та парафіяльні), школи майстрів грамоти, ремісничі училища*. Необхідно дати характеристики змісту навчання, форм та методів навчання у різних типах шкіл.

У період феодальної роздробленості та татаро-монгольської навали духовним центром Київської Русі на Заході стає Галицько-Волинське князівство. Необхідно проаналізувати особливості розвитку освіти в цьому князівстві у XI – XII століттях, зумовлені економічними та політичними інтересами держави, географічним положенням, особистою зацікавленістю княжої влади, подіями на навколишніх територіях.

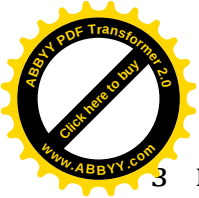
Практичний блок

1. Наведіть докази прямої зумовленості виховання умовами матеріального та духовного життя спільноти.
2. Поміркуйте та сформулюйте аргументи, що доводять взаємозв'язок і взаємовплив народної та офіційної, наукової педагогіки.
3. Як розвивався народно-педагогічний ідеал українців у різні історичні епохи?
4. Назвіть основних ініціаторів розвитку освіти за часів Київської Русі. Проаналізуйте, в чому полягала зацікавленість у наслідках цього процесу кожного з ініціаторів.
5. Сформулюйте моральний кодекс часів Київської Русі. Хто і в якому творі виклав такий кодекс? Як поєднуються в ньому основи традиційної народної та християнської моралі?

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Назвіть основні причини, що зумовили виникнення виховання як соціального явища. Яка з них є провідною і чому?
2. Хто є провідними суб'єктами виховання в народній педагогіці? Які

З них втратили свою важливість в сучасних умовах? Чи необхідно відновлювати дієвість впливу цих суб'єктів? Обґрунтуйте свою точку зору.

3. У чому полягає відмінність у вихованні за часів матріархату та патріархату?

4. Як розвивався народнопедагогічний ідеал українців у різні історичні епохи?

5. Який, на Вашу думку, стан застосування народної педагогіки в сучасній сім'ї, школі, суспільстві?

6. Що Ви знаєте про виникнення писемності у праукраїнців (до хрещення Русі)? Наведіть докази, які свідчать про існування такої писемності. Чи є вони достатньо аргументованими, на Вашу думку?

7. У чому полягають особливості монастирського аскетичного виховання? У яких педагогічних пам'ятках часів Київської Русі підтримуються ідеали такого виховання, а в яких заперечуються?

Контрольні питання до теми

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. Назвіть головні причини виникнення виховання у людському суспільстві.

2. Сформулюйте народнопедагогічний ідеал наших предків часу, що передував утворенню держави Київська Русь.

3. У чому полягала мета виховання часів Київської Русі? Чим зумовлена зміна у визначенні мети виховання в порівнянні з дохристиянськими часами?

4. Назвіть типи шкіл, що існували за часів Київської Русі. Хто (які соціальні інститути) і з якою метою їх створював?

5. Коли і ким була створена перша школа книжного вчення в Київській Русі?

6. Назвіть приклади існування двірцевих шкіл у Київській Русі.

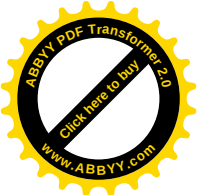
7. Що являла собою "Академія Ярослава Мудрого"?

8. Чи існувала жіноча освіта за часів Київської Русі? Назвіть конкретні приклади існування таких закладів.

9. Назвіть найосвіченіших людей часів Київської Русі.

10. У чому полягає сутність Студитського статуту? Хто його створив, хто і коли запровадив на Русі?

11. Назвіть найвідоміші центри освіти та духовності часів Київської Русі.

12. Назвіть найвідоміші педагогічні пам'ятки Київської Русі та провідні педагогічні ідеї цих творів.

13. Назвіть навчальні предмети, що вивчались у школах книжного навчання часів феодальної роздробленості.

14. Дайте коротку характеристику методики навчання за часів Київської Русі.

15. Назвіть провідні фактори, що сприяли розвитку освіти у Галицько-Волинському князівстві.

16. Назвіть князів, що у найбільшій мірі сприяли розвитку освіти у Галицько-Волинському князівстві.

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Князь Володимир Святославович створив у Києві школу

а) грамоти;	а) у 988 р.;
б) книжного вчення;	б) у 998 р.;
в) академію;	в) у 978 р.

2. У школі, створеній князем Володимиром, навчалось учнів:

- а) 25; б) 100; в) 300.

3. Школа книжного навчання мала статус:

- а) елементарної школи; б) школи підвищеного рівня.

4. Школа, яку створив князь Володимир Святославович, існувала

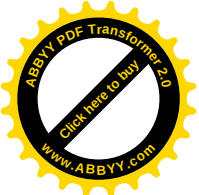
- а) у Києво-Печерському монастирі;
б) у Десятинній церкві;
в) у княжих палатах.

5. Майстри грамоти - це:

- а) вчителі, що працювали у двірцевих школах;
б) ремісники, що займалися навчанням грамоти як основним чи допоміжним ремеслом;
в) ченці, що займалися місіонерською діяльністю і разом з тим навчали паству грамоти.

6. Федір Студит - це:

- а) вчитель у школі Ярослава Мудрого;
б) автор твору "Слово про Закон і Благодать";
в) автор монастирського статуту, згідно з яким всіх чорноризців навчали грамоти.

7. Закінчіть фразу: "Більше ж за все убогих не забувайте, але скільки зможете, по силі своїй, ... , подавайте ,....., і не дозволяйте" "

8. Засновником вітчизняної дошкільної педагогіки вважається:

- а) Іоан Грішний;
- б) Митрополит Іларіон;
- в) Володимир Мономах.

9. Провідним шляхом засвоєння знань у школі грамоти було:

- а) вивчення текстів напам'ять;
- б) проведення дослідів та експериментів;
- в) проведення диспутів та дискусій.

10. Основним джерелом вивчення вітчизняної історії в училищах часів Київської Русі був твір:

- а) "Житіє Феодосія Печерського";
- б) "Повість минулих літ";
- в) "Руська Правда".

11. Запровадив Студитський статут в монастирях Київської Русі:

- а) Климент Смолятич;
- б) Кирило Туровський;
- в) Феодосій Печерський.

12. Абак – це:

- а) дошка для письма;
- б) інструмент, яким писали за часів Київської Русі;
- в) давня рахівниця.

13. Навчальними книгами у школах грамоти були:

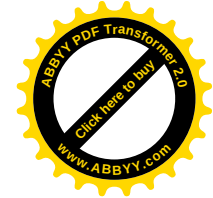
- а) "Азбука", "Часослов", "Псалтир";
- б) "Буквар", "Часослов", "Житія святих";
- в) "Абетка", "Псалтир", "Євангеліє".

14. Володимир Мономах заповідав дітям проявляти любов до Бога перш за все шляхом:

- а) творіння добра ближнім;
- б) відлюдництва та посту;
- в) місіонерської діяльності.

15. Основною формою навчання за часів Київської Русі була:

- а) індивідуально-групова;

- б) індивідуальна;
- в) взаємного навчання.

Література для обов'язкового конспектування

1. В. Мономах. Повчання дітям.

Робота з першоджерелами

Проаналізуйте «Повчання дітям» В. Мономаха. У чому, на Вашу думку, виховна цінність твору? Знайдіть у «Повчанні» підтвердження таких тез: не лінуватись працювати; вести діяльне життя; творити добро людям; постійно вчитися; піклуватися про єдність рідної землі; безкорисливе служіння Вітчизні; вимоги щодо виховання дітей; обґрунтування важливості позитивного прикладу у вихованні молоді.

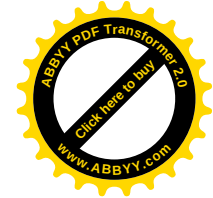
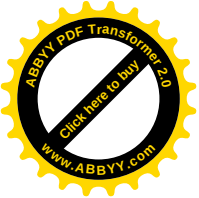
Індивідуальні завдання

1. Напишіть есе на тему «Спадкоємність та відмінність моральних заповідей праукраїнців дохристиянських часів та княжої доби».
2. Проаналізуйте навчальні книги часів Київської Русі.

Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

1. Азбуковник.
2. Часослов.
3. «Ізмарагд».
4. «Повчання дітям».
5. Монастирська школа.
6. «Ізборник».
7. Майстри грамоти.
8. Отрок.
9. Студитський статут.
10. Федір Студит.
11. Пестушки.
12. Книжне вчення.
13. Училище.
14. Жіноче училище.
15. Чадо.
16. «Пчела».

- 17.Псалтир.
- 18.Кирилиця.
- 19.Народна педагогіка.
- 20.Матріархат.
21. Патріархат.
- 22.Християнство.
- 23.Народно-педагогічний ідеал.
24. «Повість минулих літ».

Основна література

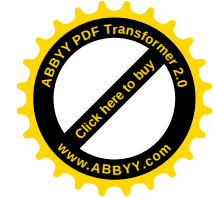
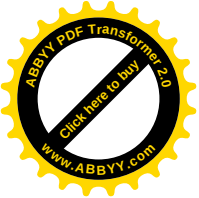
1. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства 14-17 вв. – М.: Педагогика, 1985. – 363 с.
2. Антонець Н. Сторінка з історії гімназійної освіти в Києві // Педагогічна газета.– 2008. – 2, лютий. – С. 6.
3. Бутейко О. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів ХІІІ ст. // Рідна школа.– 2008. – № 1. – С. 6.
4. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003, – С. 6 – 9.
5. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
6. Книга вчить, як на світі жить. Книга для читання з народознавства. – Суми, 1996. – С. 5 – 36.
7. Левіта Ф. Шляхи і завдання українського шкільництва: до 1020-річчя шкільництва Русі-України // Історія в школі. – 2009. – № 4. – С. 1 – 4.
8. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ : Центр навчальної літератури, 2008. – 188 с.
9. Любар О.О., Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник / За ред. О.О. Любара. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003, – 450 с.
10. Навозняк Л.Л. Соціологічні віхи процесу формування духовності в школах України: [Від часів Київської Русі до початку ХХІ століття] // Соціальна педагогіка: Теорія та практика. – 2008. – № 2. – С. 88 – 94.
11. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца ХVІІ в. / Отв. ред. З.Д. Днепров. – М.: Педагогика, 1989. – 480 с.

12. Повість врем'яних літ // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 13 – 14.
13. Про виховання чад // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 14 – 15.
14. Радул О. Ігри дітей давніх східних слов'ян: педагогічний ретроспективний досвід // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 48 – 51.
15. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X - поч.XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.
14. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник.. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
15. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка.– К., 1985. – 312 с.
16. 1020-річна історія шкільної освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи: міжнародна наукова конференція // Освіта України. – 2009. – № 29 – 30, 17 квітня. – С. 1 – 9.
17. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 56 – 60.
18. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х кн. Кн. 1: X – XIX століття / О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець, Л.Д. Березовська, Л.С. Бондар; За ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 622 с.
19. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.
20. Шкільна благопристойність // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 20 – 24.

Додаткова література

1. Аркас М.М. Історія України-Русі. / М.М. Аркас. – К., 1990. – 456 с.
2. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі. (IX – пер. половина XIII ст.).– К., 1973. – 88 с.
3. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі. / М. Брайчевський. – К., 1989. – 295 с.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993. – 414 с.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 190 с.
6. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність: Посібник. – К. : Академія, 1997. – 184 с.

7. Замалеев А.Ф., Мыслители Киевской Руси. – К., 1981. – 159 с.
8. Історія педагогіки / За ред. М.С. Гриценка. – К., 1973. – 446 с.
9. Костомаров М.П. Слов'янська міфологія. – К., 1994. – 384 с.
10. Науменко Ф.І. Школа Київської Русі. – Львів, 1965. – 216 с.
11. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.
12. Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К., 1993. – 592 с.

Семінар 6. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського відродження (XVI – XVII ст.) та у XVIII ст. Перші вищі навчальні заклади в Україні (2 год.)

Мета. Проаналізувати вплив ідей епохи українського Відродження на розвиток освітньої справи в Україні; дослідити витoki вітчизняної духовної культури та системи духовних цінностей. Охарактеризувати процес становлення та розвитку національної системи середньої та вищої освіти.

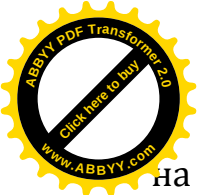
Базові поняття теми: епоха українського Відродження; братські школи; колегіуми; академія; козацтво; козацька педагогіка; організація осередків джур; Попівська академія.

План заняття

1. Історична зумовленість українського Ренесансу.
2. Характеристика основних типів шкіл, що існували на території України в XIV – XVII ст.:
 - а) школи у період завоювань українських земель литовськими та польськими феодалами;
 - в) братські школи: виникнення, розвиток, їх роль у формуванні національної самосвідомості та культури;
 - б) Острозька академія (триязычний колегіум);
 - г) Київська братська школа-колегія-академія.
3. Козацьке виховання: типи шкіл і система виховання.
4. Шкільництво Правобережної та Лівобережної України в період посилення колоніального гніту та денаціоналізації українського народу.

Методичні рекомендації

Визначення *періодів розвитку освіти* на території України в XIV – XVII столітті зумовлене військово-політичними подіями, що відбувались

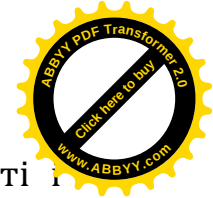
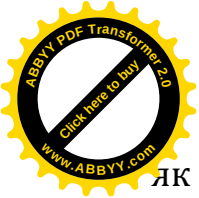
на цих землях: їх завоювання Литвою, Польщею, а згодом і Московською державою; економічними потребами, духовною орієнтацією цих держав. При висвітленні питання необхідно пояснити, чому на першому етапі розвитку школи у ці історичні часи (др. половина XIV – друга половина XV ст.) існували тільки елементарні школи. Де вони знаходились? Які історичні факти (наприклад, перепис у Києво-Печерському монастирі Псалтиря у 1397 р, Євангелія у 1411 р.) свідчать про існування таких шкіл? Якою мовою йшло навчання на різних українських територіях?

При висвітленні особливостей другого етапу розвитку освіти (кінець XV – середина XVI ст.) необхідно проаналізувати, які школи виникли внаслідок адміністративного облаштування загарбаних поляками та литовцями українських територій. Які позитивні та негативні наслідки для духовного розвитку української нації мала поява латинських шкіл? Які можливості для здобуття українцями європейської освіти вона надала? У чому полягали впливи західноєвропейської ренесансної культури на розвиток освіти на українських землях?

У кінці XVI – середині XVII століть (третій етап розвитку освіти) суттєвим фактором, що спричинив виникнення української освіти, а саме, слов'яно-греко-латинських шкіл, став підйом українського національного визвольного руху. Ці школи (Острозька академія, братські школи) стали основою для розвитку української національної освітньої традиції, яка творчо поєднала особливості східнослов'янських та західноєвропейських освітніх традицій.

У розглядуваний період на території України існували парафіяльні, полкові, січові, братські, протестантські, католицькі школи, школи національних меншин (вірменські, єврейські тощо). Створювались школи мистецтв та мандрівних дяків. Висвітлення дидактичних аспектів їх діяльності (мета, зміст, форми, методи навчання, вимоги до вчителів) становлять основне завдання даної теми.

Оригінальним вітчизняним педагогічним явищем XVI – XVIII століть є козацька педагогіка – система освіти та виховання, що склалася на землях Запорізької Січі та Гетьманської України. Вона мала чітко усвідомлену мету: виховання козака-лицаря, патріота України з розвиненим почуттям національної свідомості; стали систему духовних пріоритетів: національні традиції, ідея волі, братерства, християнська віра,

як оберіг соборності та незалежності України, ідея лицарської честі і звитяги; розвинену систему тіловиховання, яка передбачала загартування дитини з перших днів життя, народні ігри, вправи, забави, плавання, веслування, перебування під водою, участь у полюванні, оволодіння холодною і вогнепальною зброєю, опанування мистецтва козацьких єдиноборств. На території Січі та полків Лівобережної України була створена значна кількість січових та полкових шкіл, діяльність яких складала невід'ємний компонент козацької педагогіки. Розгляд питання передбачає характеристику всіх названих компонентів козацької педагогіки як цілісної виховної системи.

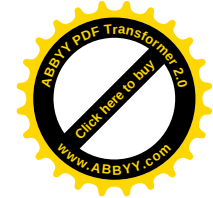
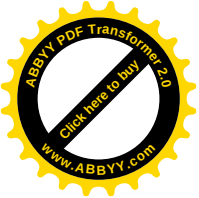
Особливості розвитку вітчизняної освіти у *другій половині XVII – XVIII столітті* спричинені, передусім, поділом українських земель між Російською та Польською державами внаслідок війни 1654 – 1667 рр. Польська влада на *Правобережній Україні* сприяла розвитку католицьких колегіумів, що вело до полонізації і покатоличення української шляхти. Братські школи в цей період занепадають у зв'язку з поступовим переходом братств в уніатство, негативним ставленням до них влади.

На православних та українських національних засадах продовжують працювати лише парафіяльні школи та школи мандрівних дяків. Однак вони були елементарними і об'єктивно не могли стати основою для подальшого розвитку української освіти, духовності на Правобережжі.

Предметом розгляду повинна стати діяльність *Едукаційної комісії* (1773 – 1795 рр.). Необхідно проаналізувати як позитивні аспекти її діяльності (проведення освітньої реформи), так і негативні (закриття всіх українських шкіл на Правобережжі).

Характеристика розвитку освіти на *Лівобережній Україні* повинна включати розгляд діяльності полкових та парафіяльних шкіл (нижчої освітньої ланки), колегіумів (середньої освітньої ланки), та Києво-Могилянської академії (вищої освітньої ланки). Необхідно проаналізувати заходи російського царизму щодо поросійщення закладів освіти у XVIII ст.

Розвиток освіти в останній чверті XVIII ст. відбувався під впливом катерининської освітньої реформи 1786 року. Разом із заснуванням нових світських шкіл – малих і головних народних училищ, царський уряд заборонив діяльність полкових шкіл, шкіл мандрівних дяків.

Практичний блок

1. Проаналізуйте твір кінця XVII століття "Шкільна благопристойність" (Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 20-30). Висловіть свою думку щодо таких аспектів діяльності шкіл та життя учнів, висвітлених у творі:

- ставлення учнів до навчання, до книги;
- поведінка учнів у школі;
- покарання школярів;
- ставлення школярів до однолітків та батьків;
- санітарні умови шкільного навчання.

2. Хто з українських гетьманів доклав найбільших зусиль для розвитку освіти в Україні? У чому полягали ці зусилля? Як ви оцінюєте рівень освіченості козацької верхівки, рядових козаків у різні періоди існування козацтва як військово-політичного явища?

3. У чому полягає внесок Петра Могили у розвиток освіти в Україні? З якими історичними фактами пов'язане те, що оцінки щодо його просвітницької діяльності не є однозначно позитивними.

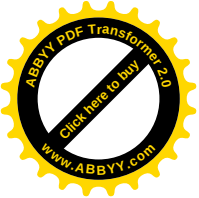
4. Що являли собою школи мандрівних дяків як педагогічне явище? Використайте для вивчення цього питання такі джерела: "Источники о школах странствующих учителей (Антология педагогической мысли УССР. – С. 111 – 116).

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Проаналізуйте статут Львівської або Луцької братської школи і висловіть свою думку щодо питань:

- а) які дидактичні принципи були покладені в основу навчальної роботи цієї школи;
- б) знайдіть у Статуті положення, що підтверджують наявність у братських школах елементів класно-урочної системи;
- в) знайдіть у Статуті підтвердження наявності елементів самоврядування у братських школах;
- г) якими мовами (і чому саме цими мовами) велось навчання у братських школах;

- д) знайдіть у Статуті положення, що підтверджують гуманне ставлення вчителів і учнів та демократичні основи діяльності цих шкіл;
- е) як поєднуються у діяльності братських шкіл ідеї народної та християнської педагогіки;
- є) які методи виховання застосовували вчителі братських шкіл.

2. Поміркуйте, які політичні та духовні причини спонукали Військо Запорозьке (в особі гетьмана) увійти до складу Київського шкільного братства. У чому полягали наслідки такого кроку?

3. Висловіть свою думку щодо питання, чому козацьку педагогіку називають вершинним проявом української народної педагогіки?

4. У чому полягали зміни в структурі освітніх закладів Правобережної та Лівобережної України останньої чверті XVIII ст.? Якими причинами політичного характеру вони були зумовлені?

5. Поміркуйте про позитивні та негативні наслідки діяльності Едукаційної комісії. Обґрунтуйте свою думку.

6. Яким було ставлення російського царизму до Києво-Могилянської академії? Доведіть свою думку, використавши конкретні історичні факти.

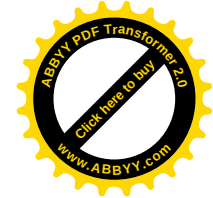
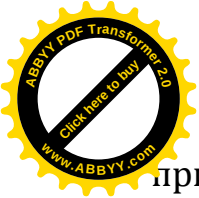
7. Що ви знаєте про діяльність Попівської академії? Де і коли вона існувала, хто був її засновником, членами? Які педагогічні ідеї вони висловлювали?

8. Напишіть статтю на тему "Діяльність братських шкіл як фактор розвитку української духовності".

Контрольні питання до теми

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. Назвіть три етапи розвитку освіти на території України у XIV-XVII століттях. Укажіть критерії, за якими зроблена така періодизація.
2. Назвіть основні причини виникнення братських шкіл на території України.
3. Які предмети вивчались у братських школах елементарного та підвищеного рівнів?
4. У яких містах існували братські школи підвищеного рівня?
5. Коли і ким була заснована Острозька академія? Коли і чому вона

припинила своє існування?

6. Хто був друкарем друкарні, що працювала при Острозькій школі?

Які книжки були там видруковані?

7. У чому полягає зміст родинно-шкільного етапу виховання в козацькій педагогіці?

8. Назвіть компоненти тіловиховання в козацькій педагогіці.

9. Назвіть 5 заповідей кодексу лицарської честі в козацькій педагогіці.

10. Коли і де була створена перша школа на території Запорізької Січі?

11. Що являла собою Січова школа, яка діяла при церкві Святої Покрови?

12. Назвіть людей, котрі були засновниками Київської братської школи?

13. Під проводом якого гетьмана Військо Запорозьке увійшло до складу Київського шкільного братства?

14. Коли і як утворився Києво-братський колегіум?

15. Коли було введено вивчення богослов'я у Києво-братському колегіумі? Чому введення цього предмету потребувало так багато часу? Що змінилося з його введенням у статусі навчального закладу?

16. Які колегіуми існували на Лівобережній Україні у XVIII столітті? Коли і ким вони були створені? Коли і чому припинили існування?

17. Хто і коли вперше надав академічний статус Києво-братському колегіуму? Коли цей статус був остаточно підтверджений?

18. Коли припинила своє існування Києво-Могилянська академія? Чому? Коли і у якості якого навчального закладу академія відновила свою діяльність у XIX та у XX століттях?

19. Коли і чому припинили своє існування школи мандрівних дяків?

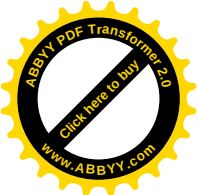
20. Яка кількість полкових шкіл була на території 7 полків Лівобережної України у 1740-1746рр. (за даними І.Ф. Павловського)?

Тест

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Навчання у школах на українських територіях, що знаходились під владою литовських феодалів у XV столітті відбувалось мовою:

а) литовською; б) латиною; в) слов'янською.

2. У братських школах України і Білорусії була започаткована нова форма навчання:

- а) взаємного навчання;
- б) класно-урочна;
- в) індивідуально-групова.

3. Острозька академія належала до типу шкіл:

- а) слов'яно-греко-латинських; б) єзуїтських; в) протестантських.

4. Перша братська школа на території України була створена у:

- а) Львові; б) Луцьку; в) Києві.

Створена була перша братська школа у:

- а) 1586 р; б) 1620 р; в) 1615 р.

5. Першим ректором був:

Острозької академії:

- а) Герасим Смотрицький;
- б) Костянтин Острозький;
- в) Кирило Ставровецький.

Львівської братської школи:

- а) Лаврентій Зизаній;
- б) Арсеній Еласонський;
- в) Кирило Ставровецький.

Київської братської школи:

- а) Інокентій Гізель;
- б) Мелетій Смотрицький;
- в) Іов Борецький.

6. Засновником Києво-братського колегіуму був:

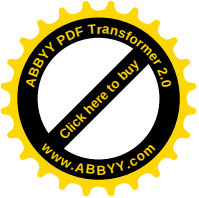
- а) Петро Могила; б) Мелетій Смотрицький; в) Касіан Сакович.

7. Колегіум - це:

- а) елементарна школа;
- б) школа середнього рівня;
- в) вищий навчальний заклад.

8. Едукаційна комісія - це:

- а) об'єднання професорів з метою прийому екзаменів у студентів;

- б) міністерство освіти, що існувало на території Правобережної України між першим та другим поділом Польщі;
- в) освітній департамент у Російській імперії у XVIII столітті.

9. Гальшка Гулевичівна була:

- а) жінкою Київського міського голови;
- б) київською міщанкою, що віддала свій маєток для заснування братської школи;
- в) засновницею жіночого училища в одному з монастирів Києва.

10. Єпіфаній Тихорський був:

- а) засновником Харківського колегіуму;
- б) професором Києво-Могилянської академії;
- в) Київським митрополитом.

11. Засновником Чернігівського колегіуму був:

- а) Іоан Максимович; б) Арсеній Берило; в) Лазар Баранович.

12. Попівська академія – це:

- а) духовна академія у Харкові;
- б) просвітницький гурток інтелігенції на хуторі Попівка Сумського повіту;
- в) колегіум у Переяславі.

13. У Київській академії отримали освіту гетьмани:

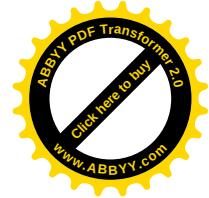
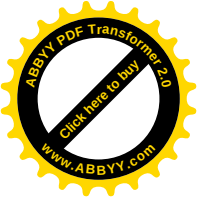
- а) І. Мазепа, П. Орлик, П. Полуботок, І. Самойлович, Ю. Хмельницький;
- б) І. Виговський, П. Дорошенко, П. Орлик, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький;
- в) Д. Апостол, І. Брюховецький, Д. Многогрішний, П. Полуботок, П. Тетеря.

14. Едукаційна комісія здійснила реформу освіти, згідно з якою були запроваджені школи:

- а) парафіяльні та повітові училища, гімназії, університети;
- б) парафіяльні училища, підокружні та окружні школи;
- в) братські школи, колегіуми, академії.

15. Першим університетом на території України був:

- а) Львівський; б) Київський; в) Харківський.

Література для обов'язкового конспектування

1. Шкільна благопристойність.
2. Статут Луцької братської школи.

Робота з першоджерелами:

1. Проаналізуйте твір «Шкільна благопристойність» за такими аспектами: правила поведінки в школі; обов'язки вихователя; роль батьків у вихованні; ставлення вчителя до дітей; взаємовідносини між дітьми і батьками; ставлення автора твору до покарань.

2. Проаналізуйте статут Луцької братської школи (див. методичні рекомендації до теми).

Індивідуальні завдання

1. Видатні випускники Києво-Могилянської академії.
2. Охарактеризуйте європейські ознаки українського шкільництва XVI – XVIII ст.

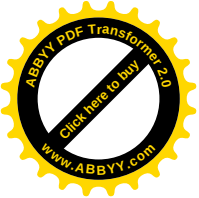
Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

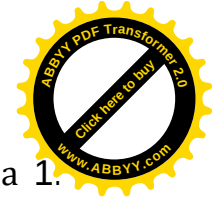
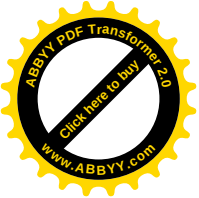
1. Єзуїтські колегіуми.
2. Протестантство.
3. Протестантські колегіуми.
4. Школи мандрівних дяків.
5. Полкові школи.
6. Січові школи.
7. Система козацького тіловиховання.
8. Православні братства.
9. Братські школи.
10. Бурси.
11. Едукаційна комісія.
12. Слов'яно-греко-латинська академія.
13. Глухівська співацька школа.
14. Тихоріанський колегіум.

Основна література

1. Андрущенко Т. Естетичні ідеали Просвітництва та особливості концептуальних підходів до виховання // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 84 – 89.

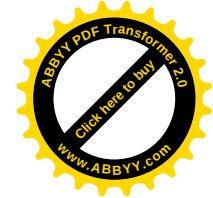
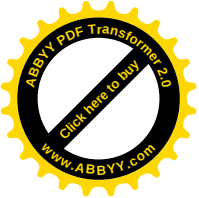
2. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства 14 – 17 вв. / Ред. С.Ф. Егоров и др. – М.: Педагогика, 1985. – 363 с.
3. Білецька С. Дитинство епохи середньовіччя: становлення християнського сприйняття // Шлях освіти – 2009. – № 3. – С. 35.
4. Денисенко В. Педагогічні засади давніх братських шкіл // Пам'ять століть. – 2006. – № 1, січень-лютий. – С. 42 – 51.
5. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003, – С. 6 – 9.
6. Ісаєвич Я. Концепція тримовної школи в Європі ХУІ ст.: [Острозька школа (1576 р.)] // Урок української. – 1999. – № 1. – С. 53 – 56.
7. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
8. Книга вчить, як на світі жити. Книга для читання з народознавства. – Суми, 1996. – С. 5 – 36.
9. Кулик О. Становлення та розвиток сучасної філософської освіти в Україні // Науковий світ. – 2010. – № 15. – С. 8 – 10.
10. Левіта Ф. Шляхи і завдання українського шкільництва: до 1020-річчя шкільництва Русі-України // Історія в школі. – 2009. – № 4. – С. 1 – 4.
11. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ : Центр навчальної літератури, 2008. – 188 с.
12. Лопушинський І. Державна мовна політика в освітянській сфері на етнічних українських землях упродовж ХУІ – початку ХХ століття // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 16 – 18. – С. 2 – 7.
13. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навч. Посібник / За ред. О.О. Любара, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003, – 450 с.
14. Маслійчук В. Ставлення до дітей і підлітків у другій половині ХУІІІ ст.: Лівобережна та Слобідська Україна // Київська старовина. – 2009. – № 1 – 2. – С. 64 – 73.
15. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца ХVІІ в. / Отв. ред. З.Д. Днепров. – М.: Педагогика, 1989. 480 с.
16. Повість врем'яних літ // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003.- С. 13 – 14.

17. Про виховання чад // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 14 – 15.
18. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.
21. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
22. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985. – 312 с.
23. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х кн. Кн. 1: X-XIX століття / О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець, Л.Д. Березовська, Л.С. Бондар; За ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 622 с.
24. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.
25. Шкільна благопристойність // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 20 – 24.

Додаткова література

1. Аркас М.М. Історія України-Русі. – К., 1990. – 456 с.
2. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі. (IX - пер. половина XIII ст.) – К., 1973. – 88 с.
3. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі. – К., 1989. – 295 с.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993. – 414 с.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. - 190с.
6. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність: Посібник. – К. : Академія, 1997. – 184 с.
7. Замалеев А.Ф. Мыслители Киевской Руси. – К., 1981. – 159 с.
8. Історія педагогіки / За ред. М.С. Гриценка. – К., 1973. – 446 с.
9. Костомаров М.П. Слов'янська міфологія. – К., 1994. – 384 с.
10. Кузь В.Г. Основи національного виховання. – Умань, 1993. – 109 с.
11. Наumenко Ф.І. Школа Київської Русі. – Львів, 1965. – 216 с.
12. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.
13. Кирпач А. З історії народної освіти Запорізьких козаків. – К., 1993.
14. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. / І.З. Мицько. – К., 1990.
15. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1988.

16. Аркас М.М. Історія України-Русі. – К., 1990. – 456 с.
17. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 190 с.
18. Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К., 1993. – 592 с.
19. Цьось А. Культ фізичної досконалості запорозьких козаків // Рідна школа. – 1996. – № 5 – 6.
20. Сбруєва А.А. Вимоги до вчителя та його діяльності у вітчизняних шкільних документах: ХУІ-ХУП ст. В кн. :Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. Зб. наук, пр; /Ред. кол. Гузій Н.В. та ін. – К. : НПУ, 1999. – Вип. 2. – С. 133 – 137.

Семінар 7. Педагогічна думка в Україні у XV – XVIII століттях (2 год.)

Мета. Проаналізувати вплив епохи українського Відродження на вітчизняну духовну культуру та на систему духовних цінностей.

Базові поняття теми: природовідповідність; сімейне виховання; обов'язки батьків; сродна праця; зміст освіти та виховання; «освіта для спасіння душі»; сродне виховання.

Теоретичний блок

План заняття

1. Діяльність просвітителів українського походження на ниві європейської та вітчизняної освіти у XV – XVI століттях:

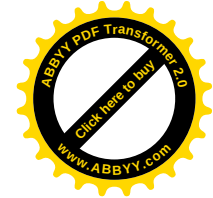
- а) Павло Русин;
- б) Юрій Дрогобич;
- в) Іван Вишенський.

2. Педагогічна думка вчителів братських шкіл та Києво-Могилянської академії у XVII столітті (Кирило Ставровецький, Лаврентій Зизаній, Памва Беринда, Симеон Полоцький, Єпифаній Славинецький, Інокентій Гізель):

- а) завдання освіти і виховання, їх роль у житті суспільства і людини;
- б) принципи, зміст і методи освіти та виховання;
- в) вимоги до вчителів і батьків.

3. Педагогічна думка вітчизняних просвітителів XVIII століття (Григорій Сковорода, Феофан Прокопович, Стефан Калиновський, Яків Козельський):

- а) загальнопедагогічні ідеї (мета освіти і виховання, принципи

- народності, природовідповідності);
- б) зміст та методи освіти та виховання;
- в) вимоги до вчителя.

Методичні рекомендації

Розгляд першого питання необхідно розпочати з короткої характеристики філософських та педагогічних систем, що здійснили найсуттєвіший вплив на розвиток вітчизняної педагогічної думки ХУ-ХУІІ століть, а саме, народної педагогіки, християнської моральної доктрини, гуманістичних течій епохи Відродження, різноманітних реформаторських течій.

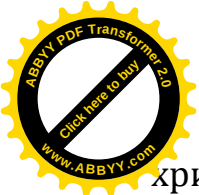
Діяльність вітчизняних просвітителів ХV століття була пов'язана із навчальними закладами Польщі та Західної Європи, де вони досягли значних успіхів у науковій діяльності. Внеском цих діячів у розвиток освіти на батьківщині є, наприклад, те, що у 1491 – 1496 рр. П. Русин та Ю. Дрогобич брали участь у створенні перших друкованих книг кирилицею, у тому числі навчальних.

У ХVІ – ХVІІ століттях педагогічна думка була представлена цілою плеядою вчителів та професорів вітчизняних навчальних закладів. Вони навчалися, працювали в Острозькому триязичному колегіумі, братських школах, Києво-Могилянській академії. Значна більшість діячів ХVІ – першої половини ХVІІ ст. походила із західноукраїнських земель. Вони отримали освіту, а потім самі працювали у Львівській братській школі (Л. Зизаній, І. Борецький, М. Смотрицький, К. Сакович, П. Беринда, З. Копистенський та інші). З розвитком Київського освітнього центру (Лаврська друкарня, братська та Лаврська школи, а далі – Києво-братський колегіум) значна кількість цих діячів продовжувала свою працю на Наддніпрянщині.

Об'єктами аналізу повинні стати шкільні документи ХVІ-ХVІІ століть, підручники, створені вчителями та професорами, їх трактати та проповіді.

Головні педагогічні ідеї, яким необхідно дати характеристику у процесі аналізу цих джерел, це:

- необхідність освіти для "спасіння душі", для утвердження православ'я;
- доступність освіти, її демократичний характер;
- високі вимоги до морального рівня вчителя як до взірця

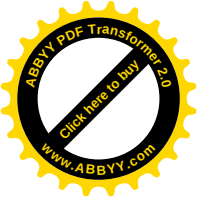
християнських моральних чеснот;

- євангельська заповідь любові до ближнього і як її прояв – гуманне ставлення до дітей;
- провідна роль виховання у розвитку особистості;
- тлумачення вікових особливостей розвитку дітей і відповідного їм змісту навчання і виховання;
- визначення моральних норм поведінки дітей у школі та інших громадських місцях;
- вимоги до батьків щодо їх обов'язків у вихованні дітей;
- тісні зв'язки школи з громадою, її інтересами;
- дидактичні погляди;
- розуміння чуттєвої основи пізнання, необхідності наочності;
- застосування елементів класно-урочної системи у братських школах;
- шляхи реалізації принципів свідомого, міцного, систематичного і послідовного засвоєння знань;
- розробка підручників з граматики, риторики, філософії тощо.

У формуванні вітчизняної педагогічної думки XVIII століття суттєву роль відіграли, поряд із впливами, характерними для XVI-XVII століть, ідеї західноєвропейського просвітництва. Позначився на педагогічних поглядах і такий фактор, як посилення ролі держави у розвитку освіти (відкриття перших світських шкіл), у духовному житті суспільства.

Діяльність провідних українських просвітителів XVIII століття пов'язана, передусім, із Києво-Могилянською академією. Аналізуючи зазначене питання, варто звернутися до таких педагогічних ідей цих просвітителів:

- роль освіти в розвитку людини і процвітанні держави (ідеї просвіченого абсолютизму, ідеї селянського просвітництва);
- трактування мети виховання як «спасіння душі», як самопізнання та сродної праці, як служіння народові;
- ідея природовідповідного, сродного виховання;
- ідея народності виховання;
- дидактичні ідеї;
- обґрунтування необхідності глибокої наукової освіти;

- принципи свідомого, послідовного, міцного, активного засвоєння знань;
- вимога вивчення вікових та індивідуальних особливостей дітей і допомоги їм у самопізнанні;
- застосування методів навчання, що передбачають активну участь дитини у процесі навчання;
- формулювання законів ораторського мистецтва, визначення шляхів розвитку вмінь та навичок красномовства, педагогічної майстерності.

Семінарське заняття може бути проведене у формі рольової гри – «Засідання вченої ради Києво-Могилянської академії».

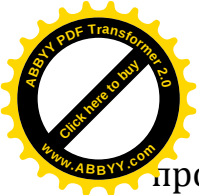
Мета гри: характеристика педагогічних поглядів провідних діячів вітчизняної освіти XVII – XVIII століть, формування уміння ведення дискусії, аргументації своєї точки зору, полеміки з опонентами.

Між студентами групи розподіляються ролі ("засідання вченої ради" є умовним, оскільки діячі, погляди яких розглядаються, не були сучасниками) К. Ставровецького, П. Беринди, С. Полоцького, Є. Славинецького, І. Гізеля, П. Беринди, Л. Зизанія, Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, С. Калиновського та інших.

Один із учасників рольової гри призначається (обирається) головуючим. Він у вступній промові коротко характеризує діяльність просвітителів XVI століття (П. Русина, Ю. Дрогобича) та провідні впливи, що позначилися на розвитку вітчизняної педагогічної думки XVI – XVIII ст. Оголошується коло проблем, що мають бути розглянуті:

1. Мета та роль освіти і виховання у розвитку людини, духовному житті суспільства, процвітанні держави.
2. Зміст та методи сімейного виховання, вимоги до батьків та вихователів.
3. Зміст освіти, форми та методи навчання.

При обговоренні запропонованих питань полеміку необхідно вести від особи педагога, роль якого Ви обрали: для того, щоб краще "вжитись" у роль, необхідно докладно опрацювати матеріали про педагогічну діяльність Вашого "героя", його світогляд, педагогічні ідеї. Необхідно також ознайомитись з позиціями «протилежної сторони» у дискусії. З цією метою слід звернутись до додаткової літератури з теми,

проконсультуватись за необхідності з викладачем.

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Прочитайте уривок із твору "Пересторога" та розділ "Об учении" з твору "О воспитании чад" (Антология педагогической мысли Украинской ССР. – С. 88 – 92). Прокоментуйте міркування авторів щодо ролі освіти в житті держави, нації. Чи є вони актуальними для сьогодення, чому?

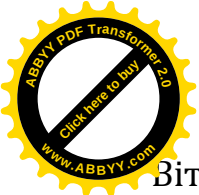
2. Прочитайте розділ "О воспитании детей" з твору "О воспитании чад" (Антология педагогической мысли УССР. – С. 91 – 92) та уривки з творів С. Полоцького "Обід душевний" та "Вечеря душевна" (Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми: СумДПУ, 2003. – 299 с). Сформулюйте основну сутність вимог до батьків у вихованні дітей. Порівняйте моральні заповіді, висловлені у цих творах, з тими, що сформульовані у "Повчанні" Володимира Мономаха дітям. Чим зумовлена схожість цих заповідей.

3. Прочитайте уривки з творів І. Вишенського (Антология педагогической мысли Украинской ССР. – С. 94 – 97). Які поради щодо організації та методики навчання читанню дає автор? Як вони співвідносяться з сучасними уявленнями? Висловіть свою думку щодо аргументів автора про пріоритет рідної мови як мови навчання і відправлення церковної служби. Чи можете ви навести приклади аналогічної полеміки в сучасному житті?

4. Прочитайте уривок із твору С. Яворського "Філософський курс..." (Антология педагогической мысли УССР. – С. 127). Як оцінює автор можливості юнацького віку щодо сприймання моральних істин? Як узгоджуються ці міркування з положеннями сучасної педагогічної науки про моральне виховання юнацтва?

5. Проаналізуйте твір Ф. Прокоповича "Промова про заслуги наук, що прирівнюються до заслуг зброї". Які аргументи наводить автор для доказу необхідності знань для благополуччя людини, держави?

6. Проаналізуйте "Байки Харківські" Г. Сковороди ("Дві курки", "Бджола і Шершень", "Собака і Кобила") та «Вдячний Єродій». У чому полягає сутність ідеї сродності виховання видатного українського філософа і педагога? (Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1.

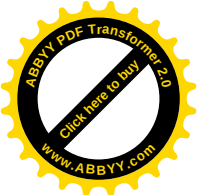

Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 57 – 64).

Контрольні питання

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. Хто з вітчизняних просвітителів брав участь у створенні перших книг друкованих кирилицею?
2. Наведіть провідний аргумент І. Вишенського щодо переваг слов'янської освіти над латинською.
3. Про які сторони дитячого життя йде мова у творі Є. Славинецького "Громадянство звичаїв дитячих"? (Див. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 35-38).
4. Хто з вихованців, а пізніше професорів Київської академії був одним із засновників шкільної освіти в Сербії?
5. Які настанови дає С. Полоцький батькам у творі "Вечеря душевна"? (Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. - Суми: СумДПУ, 2003. – С. 39 – 44)?
6. Яку послідовність у вихованні і навчанні дітей пропонує С. Полоцький згідно з 7-річними циклами їх розвитку? У якому творі?
7. Як ставився С.Полоцький до покарань? Як він аргументує таке ставлення?
8. Що містив у собі "Лексикон словенороський та імен толкування"? Хто був його автором?
9. Хто з професорів, ректорів Києво-Могилянської академії був автором психологічного твору "Мир с богом человеку"?
10. Хто є автором твору "Первое учение отрокам"? Коли і для кого він його написав?
11. Хто з професорів, ректорів Києво-Могилянської академії був укладачем "Синопису"? Що являє собою цей твір?
12. Сформулюйте рекомендації, які виклав Ф. Прокопович у своєму творі "Про риторичне мистецтво" щодо законів та шляхів розвитку ораторського мистецтва.
13. Хто є автором праці "Духовний регламент"? Що являє собою цей твір?
14. В яких навчальних закладах та які предмети викладав Г. Сковорода?

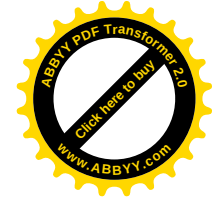
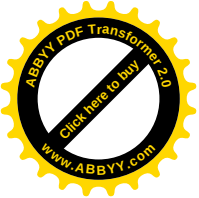

15. Назвіть головні духовні джерела формування Г. Сковороди як філософа та педагога?
16. У чому суть ідеї «сродності виховання» за Г. Сковородою?
17. У чому полягає відмінність ідеї "просвіченого абсолютизму" Ф. Прокоповича від ідеї "селянського просвітництва" Г. Сковороди?
18. У чому полягають педагогічні ідеї притчі Г. Сковороди "Вдячний Єродій"?
19. У чому має полягати зміст освіти за Г. Сковородою?
20. Які дидактичні принципи та методи навчання відстоював Г. Сковорода?

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. У створенні перших друкованих кирилицею книг брали участь:
 - а) Юрій Дрогобич, Павло Русин;
 - б) Юрій Рогатинець, Іов Борецький;
 - в) Іван Вишенський, Кирило Ставровецький.
2. Юрій Дрогобич писав свої твори:
 - а) латинською; б) слов'янською; в) давньогрецькою мовою.
3. Юрій Дрогобич був професором:
 - а) Римського та Празького університетів;
 - б) Падуанського та Оксфордського;
 - в) Болонського та Краківського.
4. Навчальною книгою, у друкуванні якої брав участь Павло Русин, була:
 - а) "Часословец"; б) "Учебная псалтырь"; в) "Евангелие учителное".
5. Магістром Краківського університету, який був учителем М. Коперника, став:
 - а) Юрій Дрогобич; б) Павло Русин; в) Станіслав Оріховський.
6. Автором твору "Громадянство звичаїв дитячих" був:
 - а) Симеон Полоцький;
 - б) Арсеній Сатановський;
 - в) Єпифаній Славинецький.
7. Автором Статуту Слов'яно-греко-латинської академії у Москві був:
 - а) Симеон Полоцький; б) Максим Грек; в) Єпифаній Славинецький.

8. Президентом Святого Синоду став за наказом Петра І у 1720р.:

- а) Стефан Яворський;
- б) Феофан Прокопович;
- в) Стефан Калиновський.

9. Справу реформування системи духовної освіти Петро І доручив:

- а) Стефану Яворському;
- б) Феофану Прокоповичу;
- в) Стефану Калиновському.

10. Автором ідеї сродності виховання є:

- а) Інокентій Гізель; б) Григорій Сковорода; в) Феофан Прокопович.

11. Автором слів "Без природи, як без дороги: чим далі йдеш, тим більше блукаєш. Природа є вічне джерело охоти" є:

- а) Григорій Сковорода; б) Яків Козельський; в) Феофан Прокопович.

12. Хто є автором наведеної далі цитати: "Премудрий Платон воскові уподібнює серця юнацькі, тому що як віск приймає на себе зображення всяких печатей, так серця юних всяких прав легко приймають через легкосердя. Коли на тому воску відпечатає хтось непорочного і незлобивого голуба, то буде людина ця непорочна і незлобива, як голуб. ... Або впечатає хтось лютого лева або хижого вовка, то буде ця людина жорстокою, як лев, та хижою, як вовк. Або відпечатає хтось лінивого осла, завжди в лінощах ця людина має жити. Або відпечатає хтось гнівливого ведмедя, хитрого лиса або гавкаючого пса, до кончини життя свого ця людина буде гнівливою, хитрою і ганьбителем чесних. Якщо ж відпечатає хтось покірливе ягня або чистого горностая, ця людина до останнього подиху буде любителем покірливості і охоронцем чистоти".

- а) С. Полоцький; б) І. Гізель; в) П. Беринда.

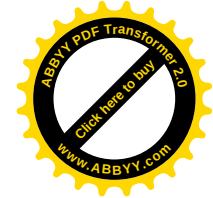
13. Хто є автором наведеної далі цитати:

"Запитання: Що повинна робити дитина, коли її зустріне на шляху хтось достойний пошани?

Відповідь: З шляху відійти, шапку чемно зняти, якщо ж прославлена людина, або достойність яку-небудь матиме, їй вклонитися.

Запитання: У розмові з людьми які речі є дуже нечемними?

Відповідь: Знизування плечима, перебирання пальцями, з ноги на ногу хитання, нахиляння всім тілом, перебивання кого-небудь раніше,

аніж він закінчить розмову."

а) С. Полоцький; б) Г. Сковорода; в) Є. Славинецький.

14. Хто є автором вислову, наведеного далі:

"Два головні батьківські обов'язки це: "благо породити і благо навчити". Якщо хтось жодної з цих двох заповідей не додержав, ні благо породив, ні благо навчив, той не є батько дитині, а винуватець вічної загибелі..."

а) С. Полоцький; б) Є. Славинецький; в) Г. Сковорода.

15. Хто є автором вислову, наведеного далі:

"Народженого на добро неважко навчити на добро, хоч навчити, хоч привчити, хоч відучити... Від природи, яко матері, легесенько досягає наука сама собою. Це є всенародна і справжня вчителька і єдина."

а) Г. Сковорода; б) Ф. Прокопович; в) І. Гізель.

Література для обов'язкового конспектування

1. Симеон Полоцький. Обід душевний. Вечеря душевна.
2. Г. Сковорода. Вдячний Єродій.

Прочитати:

1. О воспитании чад.
2. Ф. Прокопович. Духовний регламент.

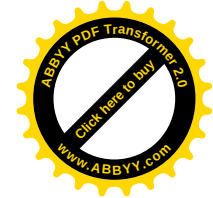
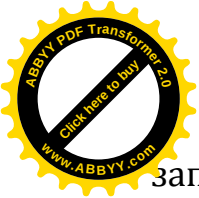
Робота з першоджерелами

1. Проаналізувати твір Полоцького «Обід душевний», «Вечеря душевна» за такими напрямками: природовідповідність виховання; зміст батьківського виховання (обов'язки батька і матері, значення прикладу батьків, застосування покарань у вихованні дітей). Навести приклади з твору.

2. Охарактеризувати твір Г. Сковороди «Вдячний Єродій». Звернути увагу на: обов'язки батьків, необхідність всебічного розвитку дитини, поступового і послідовного навчання; необхідність пізнання дитячої природи; навчання вдячності батькам. Критика автором «несродного виховання».

Індивідуальні завдання

1. Проаналізуйте сутність вимог до батьків у вихованні дітей (на матеріалі творів «О воспитании чад», Симеон Полоцький «Обід душевний» та «Вечеря душевна», В. Мономах «Повчання»). Порівняйте моральні

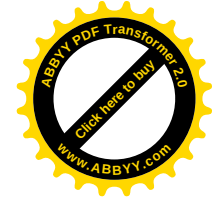
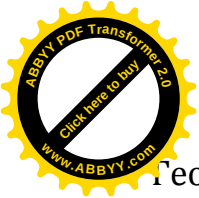

заповіді, висловлені у цих творах.

2. Охарактеризуйте сутність ідеї сродності виховання за Г. Сковородою (на матеріалі творів «Байки Харківські» та «Вдячний Єродій»).

Основна література

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Либідь, 2006. – 422 с.
2. Бабій І. Народна педагогіка про виховання підростаючого покоління: [історичний аспект] // Рідна школа. – 2008. № 11. – С. 74 – 76.
3. Беринда П. Лексикон словеноросский и имен толкование // Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калиниченко. – М., 1988.
4. Білецька С. Дитинство епохи Середньовіччя: становлення християнського сприйняття // Шлях освіти. – 2009. - № 3. – С. 35.
5. Бутенко О. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XIII століття // Рідна школа. – 2008. – № 1. – С. 74 – 75.
6. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Укладач О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
7. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник. – Харків : Основа, 2005. – 360 с.
8. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник. – К. : Знання, 2006. – 448 с.
9. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник / За заг. ред. О.О. Любара. – К.: Т-во «Знання», 2003. – 448 с.
10. Прокопович Ф. Духовний регламент // Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина І: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 48 – 56.
11. Прокопович Ф. Речь о заслугах наук, приравниваемых к заслугам оружия // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М., 1988. – 363 с.
12. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок XX ст.): Нариси / ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.
13. Сбруєва А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
14. Стрипко Т. Екоосвіта українців з найдавніших часів // Краєзнавство.

Географія. Туризм. – 2006. – № 38, жовтень. – С. 5 – 10.

15. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х кн. Кн. 1: Х – XIX століття / О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець, Л.Д. Березовська, Л.С. Бондар; За ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 622 с.

16. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1988. – 263 с.

17. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина І: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.

18. Ченбай І.В. Питання сирітства в народній педагогіці // Соціальна педагогіка: Теорія та практика. – 2008. – № 3. – С. 65 – 70.

Додаткова література

1. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність. / П.І. Дроб'язко. – К., 1997. – 184 с.

2. Педагогічна Харківщина: довідник / За ред. В.І. Лозової, І.Ф. Прокопенка. – Харків, 1997. – 160 с.

3. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.

4. Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К., 1993. – 592 с.

5. Українська література 18 ст. – К., 1983. – 694 с.

6. Українські гуманісти епохи відродження. Антологія. У 2 частинах. Частина 1. – К., 1995. – 340 с.

7. Українські гуманісти епохи відродження. Антологія. У 2 частинах. Частина 2. – К., 1995. – 413 с.

Семінар 8. Костянтин Дмитрович Ушинський – засновник вітчизняної педагогічної науки і теоретик народної школи (2 год.)

Мета. Засвоїти основні етапи життя, педагогічної діяльності та світогляду К.Д. Ушинського; проаналізувати головні положення теорії і практики педагога: охарактеризувати антропологічні основи педагогіки; визначити основні аспекти обґрунтування педагогом створення народної школи, формування в учнів національного характеру, переконань, світогляду, моралі. Визначити ставлення К.Д. Ушинського до праці у житті людини.

Базові поняття теми: формальна і матеріальна мета освіти; народність, принцип народності, народна школа; зміст освіти; дидактичні

принципи; педагогіка як наука і мистецтво; антропологічні основи педагогіки.

Теоретичний блок

План заняття

1. Життя, педагогічна діяльність та умови формування світогляду К.Д. Ушинського.

2. К.Д. Ушинський про педагогіку як науку і мистецтво виховання. Антропологічні основи педагогіки.

3. Ідея народності виховання як методологічний принцип педагогічної системи К.Д. Ушинського. Розробка педагогом національної системи виховання.

4. Дидактичні погляди К.Д. Ушинського:

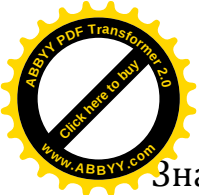
- а) вирішення проблеми мети освіти: концепції формальної та матеріальної мети освіти;
- б) дидактичні принципи;
- в) урок і самостійна робота учнів;
- г) навчальні книги К.Д. Ушинського: нові методичні ідеї та застосування надбань народної педагогіки;
- д) вимоги до вчителя-вихователя та його підготовки.

5. К.Д. Ушинський про роль праці у розвитку особистості і суспільства.

6. Вплив творчої спадщини К.Д. Ушинського на розвиток педагогічної думки та народної школи в Україні.

Методичні рекомендації

Готуючи друге питання, законспектуйте основні положення статті К.Д. Ушинського "Про користь педагогічної літератури" та "Передмови" до "Педагогічної антропології". Зверніть увагу на те, що видатний педагог розглядав педагогіку у взаємозв'язку з такими науками, як філософія, психологія, анатомія, фізіологія, логіка та ін., які він називав антропологічними. К.Д. Ушинський підкреслював, що саме з цих наук педагогіка "черпає знання засобів, необхідних їй для досягнення її цілей..." і разом з тим вважав, що педагогічна наука може успішно розвиватися тоді, коли постійно збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом.

Знайдіть у названих працях і прокоментуйте вислови, в яких йде мова про значення, яке надавав К.Д. Ушинський педагогічній літературі для формування педагогічної майстерності вчителя.

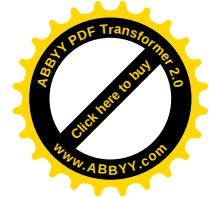
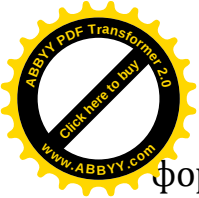
Готуючи третє питання, законспектуйте основні положення статей "Про народність у громадському вихованні" та "Рідне слово" (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина I: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 123 – 135).

Принцип народності виховання варто розглядати як методологічну основу всієї педагогічної системи К.Д. Ушинського, як шлях до вирішення всіх конкретних педагогічних питань. Видатний педагог розумів народність як своєрідність кожного народу, обумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами життя та географічними особливостями, як прагнення народу зберегти своє національне "я", тобто національні риси.

К.Д. Ушинський вивчав системи виховання різних народів. Він дійшов висновку, що, незважаючи на схожість педагогічних систем усіх європейських народів, у кожного з них є своя особлива виховна мета і засоби досягнення цієї мети, що створені "характером та історією народною". Знайдіть у статтях "Про народність у громадському вихованні" та "Рідне слово" (Див. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина I: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 123 – 135) відповіді на такі питання:

- Що складає основу народності?
- Чи існує щось спільне у виховних системах різних європейських народів? Чим обумовлені елементи спільності?
- Яку роль відіграє рідна мова у національній виховній системі? У чому полягає роль мови в забезпеченні виховуючого характеру навчання? Опрацьовуючи четверте питання семінарського заняття, зверніть увагу на такі аспекти дидактичної концепції К.Д. Ушинського:

- *наукове обґрунтування дидактичних цілей навчання.* В основу такого обґрунтування покладені ідеї народності (див. "Про народність у громадському вихованні") та врахування психічних особливостей дітей (див. "Людина як предмет виховання" // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина I. Вітчизняна школа і педагогіка. Упорядники та автори вступних статей Рисіна М.Ю., Сбруєва А.А. Наук. Ред. та автор передмови Сбруєва А.А. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 299 с.). Виходячи з цих ідей, Ушинський

формулює ідею виховуючого та розвиваючого характеру навчання.

- *зміст теорій формальної та матеріальної мети освіти* та ставлення педагога до провідних їх аспектів: мета освіти, її зміст, форми та методи. Яким навчальним предметам надавав перевагу Ушинський і чому?
- *дидактичні принципи*, обґрунтовані К.Д. Ушинським. Опрацюйте статтю "Праця в її психічному та виховному значенні" (Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. – К. : Радянська школа», 1961. – С. 271 – 281); та книгу "Рідне слово. Книга для тих, хто навчає" (Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения. Т. 2. Под ред. А.И. Пискунова. – М. : Педагогика, 1974. – С. 269 – 343).

Заповніть таблицю:

Дидактичний принцип	Обґрунтування принципу К.Д. Ушинським

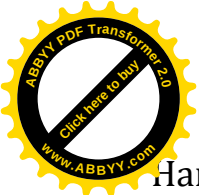
Для оптимізації пошуку необхідних положень звертайтеся до предметних покажчиків, які є у вибраних творах К.Д. Ушинського.

Зверніть увагу на відмінність обґрунтування дидактичних принципів К.Д. Ушинським від поглядів педагогів попередніх часів. Покажіть зумовленість такої відмінності розвитком антропологічних наук, на даних яких базуються науково-педагогічні ідеї К.Д. Ушинського;

- *методи навчання*. К.Д. Ушинський здійснив обґрунтування таких методів навчання, як систематичний та аналітичний, метод вправ (усні, письмові, лабораторно-практичні, робота з книгою);

- *форми навчання*. К.Д. Ушинський багато зробив для удосконалення вчення про урок як основну організаційну форму навчального процесу у школі. Зверніть увагу на умови успішної організації навчальних занять, що їх визначив видатний педагог, та види навчальної роботи на уроці. Необхідно проаналізувати також положення, сформульовані Ушинським, щодо розвитку навичок самостійної навчальної роботи школярів;

- *навчальні книги*. Ознайомтесь з навчальними книгами "Рідне слово" та "Дитячий світ". Зробіть висновки про дидактичні принципи, покладені в основу побудови цих книг. Спираючись на зміст навчальних книжок К.Д. Ушинського, покажіть, якими засобами він розв'язує проблему виховання любові до свого народу, його мови, фольклору, поезії, історії.

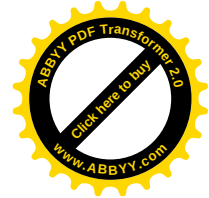
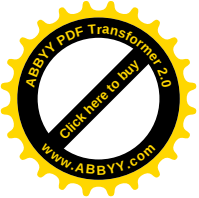

Наведіть конкретні приклади, які б доводили, що навчальний матеріал навчальних книг "Рідне слово" та "Дитячий світ" спрямований на розвиток самостійності, активності, допитливості дітей;

- *вимоги до вчителя, та його підготовки.* Законспектуйте статтю "Про користь педагогічної літератури". Зверніть увагу на вимоги, які висував К.Д. Ушинський до вчителя як до людини, яка вийшла з народу, на роль учителя в соціальному і педагогічному аспектах. Прочитайте статтю "Проект учительської семінарії". Проаналізуйте план підготовки народних учителів, запропонований К.Д. Ушинським. Знайдіть відповідь на питання про шляхи підвищення педагогічної майстерності.

- Готуючи п'яте питання, законспектуйте статтю "Праця в її психічному та виховному значенні". Дайте визначення праці за К.Д. Ушинським. Зверніть увагу на провідні аспекти антропологічного підходу автора статті до обґрунтування необхідності різних видів праці в житті людини і суспільства (етичний, історичний, фізіологічний, психологічний, педагогічний). Використайте приклади з історії розвитку людського суспільства, які наводить педагог, його образні вислови (Наприклад: "... якби вони (люди) знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком заміняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство") (Праця в її психічному та виховному значенні // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. – К. : Радянська школа», 1961. – 652 с.) для аргументації положення про деградацію суспільства без особистої праці. Дайте характеристику навчання як виду розумової діяльності у школах різних типів (схоластичній, гуманістичній, розвиваючій). Нарешті, проаналізуйте положення статті щодо обов'язків батьків у підготовці дітей до праці життя.

- У процесі підготовки до шостого питання прочитайте про педагогічну діяльність видатних українських освітніх діячів – послідовників К.Д. Ушинського. Які ідеї К.Д. Ушинського застосовувались ними в діяльності народної школи другої половини XIX – початку XX століття? Які з цих ідей є найбільш актуальними для сучасної школи?

Практичний блок

1. Назвіть провідні положення філософського світогляду К.Д. Ушинського. Поміркуйте, яким чином вони вплинули на формування педагогічної концепції видатного вітчизняного освітнього діяча.

2. Як обґрунтовував К.Д. Ушинський необхідність формування у дітей національного характеру, світогляду, моралі, духовності? Чи актуальні його міркування щодо цих питань для сучасної школи?

3. Спираючись на аргументи статті К.Д. Ушинського "Праця в її психічному та виховному значенні", доведіть, що праця є головним інструментом створення матеріальних цінностей і необхідна для фізичного і духовного удосконалення людини, для підтримки людської гідності, для свободи і щастя людини.

4. Прокоментуйте вислови К.Д. Ушинського: "Саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя...". "Виховання повинне розвивати в людині звичку до праці, воно повинне дати їй можливість знайти для себе працю в житті".

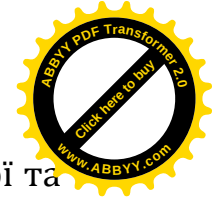
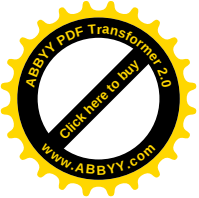
Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Прокоментуйте наведені вислови К.Д. Ушинського:

- "Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то вона повинна передусім пізнати її також у всіх відношеннях".
- "Одна педагогічна практика без теорії – те ж саме, що знахарство у медицині".
- "...педагог повинен багато вчитися, розуміти душу в її проявах і багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності, перш ніж стати практиком".
- "Мало успіху буде мати та школа, до якої дитя приходить як із раю до пекла, і з якої біжить як із темного пекла".

2. Поміркуйте, як співвідносяться елементи національної та загальнолюдської моралі в концепції народного виховання К.Д. Ушинського? Якому з напрямів виховання: національному чи загальнолюдському віддає перевагу видатний педагог? Який з цих напрямів є пріоритетним у сучасних концепціях виховання в нашій країні?

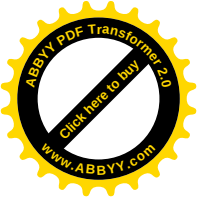
3. Висловіть свою думку щодо того, які позиції теорій формальної та матеріальної освіти критикував К.Д. Ушинський?

4. На основі аналізу навчальних книг К.Д. Ушинського "Дитячий світ" та "Рідне слово" сформулюйте свою думку щодо того, що Ви взяли б із цих підручників для навчання і виховання дітей у сучасній школі?

Контрольні питання до теми

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. У чому полягає мета навчання за К.Д. Ушинським?
2. Які принципи навчання визначав К.Д. Ушинський?
3. Що включав К.Д. Ушинський у зміст освіти в народній школі?
4. Яким чином повинні створюватись, на думку К.Д. Ушинського, народні школи?
5. Який тип народної школи, на думку К.Д. Ушинського, найкраще відповідав народним інтересам?
6. Які види уваги визначав К.Д. Ушинський?
7. Які види пам'яті визначав К.Д. Ушинський?
8. Назвіть нові методи навчання, введені в практику К.Д. Ушинським.
9. У чому полягає основний зміст антропологічного підходу, застосованого К.Д. Ушинським до характеристики педагогічних явищ і процесів?
10. Яка праця, за статтею К.Д. Ушинського "Праця в її психічному та виховному значенні", сприяє розвитку людської особистості?
11. Які історичні приклади наводить К.Д. Ушинський у статті, названій у попередньому питанні, щоб довести залежність долі держави від характеру праці, якою вона живе?
12. У чому полягають головні виховні обов'язки батьків, визначені в статті "Праця в її психічному та виховному значенні"?
13. Яку характеристику дає К.Д. Ушинський навчанню як виду праці, що є головною для школярів (за статтею "Праця в її психічному та виховному значенні")?
14. Як ставиться К.Д. Ушинський до ігрових методів навчання (за статтею "Праця в її психічному та виховному значенні")?
15. Які види усної народної творчості використав К.Д. Ушинський в своїх навчальних книгах?

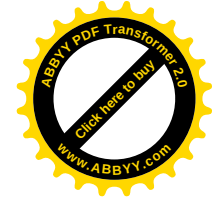
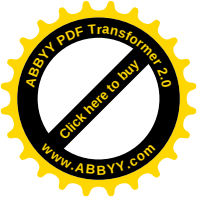

16. Що визначає елементи спільності та відмінності у виховних системах європейських народів, на думку К.Д. Ушинського?
17. У чому полягає значення вивчення рідної та іноземних мов, на думку К.Д. Ушинського?
18. Як ставився К.Д. Ушинський до вивчення давніх мов у загальноосвітній школі і чому?
19. Назвіть найбільш відомих послідовників К.Д. Ушинського в Україні?
20. Що пов'язує К.Д. Ушинського із Сумщиною?

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. К.Д. Ушинський отримав середню освіту у гімназії:
а) Чернігівській; б) Київській; в) Новгород-Сіверській.
2. Вищу освіту К.Д. Ушинський отримав в університеті:
а) Харківському; б) Петербурзькому; в) Московському.
3. Після закінчення університету К.Д. Ушинський викладав у Демидівському юридичному ліцеї:
а) камеральні науки; б) філософію; в) російську мову.
4. К.Д. Ушинський здійснював реформу освіти у навчальному закладі:
а) Гатчинському сирітському інституті;
б) Смольному інституті шляхетних дівчат;
в) Петербурзькому кадетському корпусі.
5. У 1860 – 1861 рр. К.Д. Ушинський редагував журнал:
а) "Учитель";
б) "Ясная поляна";
в) "Журнал министерства народного просвещения".
6. У 1862 році Ушинський був направлений у довгострокове відрядження з метою:
а) вивчення справи жіночої освіти за кордоном;
б) вивчення системи вищої освіти за кордоном;
в) вивчення системи підготовки офіцерів у спеціальних навчальних закладах.
7. Причиною відрядження було:
а) незадоволення влади шляхами реформування освіти у певному навчальному закладі;

- б) антиурядові виступи К.Д. Ушинського;
- в) службове підвищення.

8. За кордоном К.Д. Ушинський написав праці:

- а) "Дитячий світ", "Про народність у громадському вихованні";
- б) "Рідне слово", "Людина як предмет виховання";
- в) "Три елементи школи", "Педагогічна подорож по Швейцарії".

9. До якого напрямку громадсько-педагогічного руху середини ХІХ століття належав К.Д. Ушинський?

- а) ліберально-буржуазного;
- б) буржуазно-демократичного;
- в) революційно-демократичного.

10. До якого твору К.Д. Ушинського належить наведена далі цитата: "Педагогічні заходи й методи виховання дуже різноманітні, і тільки обізнаність з усією цією різноманітністю може врятувати вихователя від тієї впертої однобічності, яка, на жаль, надто часто зустрічається у педагогів-практиків, необізнаних з педагогічною літературою. І скільки лиха може заподіяти рутинна одного такого педагога, якщо вона помилкова!"

- а) "Про користь педагогічної літератури";
- б) "Три елементи школи";
- в) "Рідне слово".

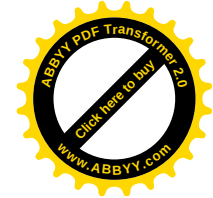
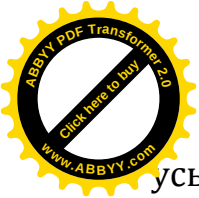
11. Закінчиць вислови К.Д. Ушинського:

- а) "Навчання - це праця... "; б) "Вчитель живе, поки... "

12. До якого твору К.Д. Ушинського належить наведена далі цитата: "Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б ще невелика: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком заміняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство".

- а) "Про користь педагогічної літератури";
- б) "Праця в її психічному та виховному значенні";
- в) "Проект учительської семінарії".

13. До якого твору К.Д. Ушинського належить наведена далі цитата: "...виховання, якщо воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним. Почуття народності таке сильне у кожного, що при загальній загибелі

усього святого і благородного воно гине останнім":

- а) "Рідне слово";
- б) "Три елементи школи";
- в) "Про народність у громадському вихованні".

14. До якого твору К.Д. Ушинського належить наведена далі цитата: "Громадське виховання є для народу його сімейне виховання. У сім'ї природа підготовляє в організмі дітей можливість повторення і дальшого розвитку характеру батьків:

- а) "Рідне слово";
- б) "Три елементи школи";
- в) "Про народність у громадському вихованні".

15. До якого твору К.Д. Ушинського належить наведена далі цитата: "...цей надзвичайний педагог - рідна мова - не тільки навчає багато чого, а й навчає напрочуд легко, за якимсь недосяжно полегшеним методом".

- а) "Рідне слово";
- б) "Три елементи школи";
- в) "Про народність у громадському вихованні".

16. Підручник для української народної школи "Рідне слово" написав послідовник К.Д. Ушинського:

- а) М.О. Корф. б) Т.Г. Лубенець; в) Б.Д. Грінченко;

Література для обов'язкового конспектування

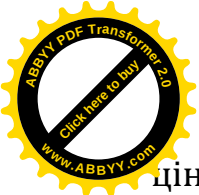
1. Людина як предмет виховання (Передмова).
2. Про народність у громадському вихованні.
3. Рідне слово (стаття).
4. Праця в її психічному та виховному значенні.
5. Про користь педагогічної літератури.

Робота з першоджерелами

1. Законспектуйте твір «Рідне слово» та визначте роль та місце рідної мови у житті народу. Розкрийте цілі і методи вивчення іноземної мови за К.Д. Ушинським.

2. Опрацюйте твір «Праця в її психічному та виховному значенні». Яким чином і яка праця сприяє розвитку особистості? Як К.Д. Ушинський характеризує навчання як один із видів праці?

3. Чому педагог вважав працю головним інструментом матеріальних

цінностей і необхідною для фізичного та духовного удосконалення людини, запорукою «підтримки людської гідності, її свободи, її насолоди і щастя». Поясніть цю тезу.

4. Які методичні шляхи вивиховання поваги і любові до праці пропонував К.Д. Ушинський?

Індивідуальні завдання

1. Аналіз підручника К.Д. Ушинського для початкової школи «Рідне слово».
2. Огляд хрестоматії К.Д. Ушинського «Дитячий світ».

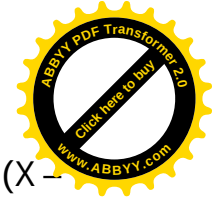
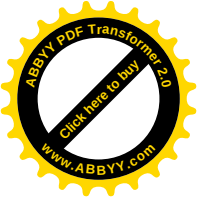
Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять

1. Антропологія.
2. Народність.
3. Народна школа.
4. Формальна освіта.
5. Матеріальна освіта.
6. Педагогіка як наука.
7. Педагогіка як мистецтво виховання.
8. Національна система виховання.
9. Земська школа.
10. Учительська семінарія.
11. Психічне значення праці.
12. Виховне значення праці.
13. Громадське виховання.
14. «Рідне слово» (стаття).

Основна література

1. Галів М. Проблема виховання характеру людини в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 66 – 67.
2. Історія української школи та педагогіки: Хрестоматія / Упорядник О.О. Любар. За ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2003. – 766 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: Підручник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
4. Любар О.О., Історія української школи і педагогіки: Навч. Посібник. – К., 2003. – 450 с.

5. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.

6. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.

7. Устав учебных заведений, подведомых университетам (1804 г.) // Хрестоматия по истории школы и педагогики России / Под. ред. Ш.И. Ганелина. – М., 1974. – 527 с.

8. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина I. Вітчизняна школа і педагогіка. Упорядники та автори вступних статей Рисіна М.Ю., Сбруєва А.А. Наук. ред. та автор передмови Сбруєва А.А. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 299 с.

Індивідуальне заняття № 2. Педагогічні погляди українських освітніх діячів XIX століття (2 год.)

Мета. Узагальнити знання студентів про педагогічні ідеї вітчизняних просвітителів XIX ст. щодо обґрунтування мети виховання, ідеї природовідповідності, дидактичних поглядів, розбудови національної школи за матеріалами літературно-педагогічних праць.

Базові поняття теми: освітня діяльність земств; народність виховання; концепція національної освіти; зміст навчання; вимоги до вчителя; «народолюбіє»; загальнолюдське виховання; ідеал народного вчителя; класична та реальна освіта; «рідномовні обов'язки»; громадсько-педагогічний рух; недільна школа.

Індивідуальне заняття проводиться у вигляді конференції. Кожен студент готує виступ за планом заняття, використовуючи матеріали вивчених першоджерел.

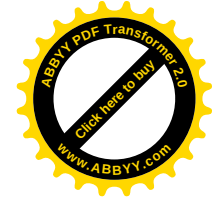
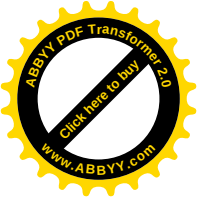
План заняття

1. Проблеми розвитку народної школи в XIX ст.

2. Провідні педагогічні ідеї вітчизняних просвітителів першої половини XIX століття (І.Ф. Богданович, О.В. Духнович, В.Н. Каразін, І.П. Котляревський, М.О. Максимович, М.І. Пирогов, І.Ф. Тимківський, Т.Г. Шевченко):

а) мета виховання;

б) розробка ідеї народності виховання як провідної педагогічної ідеї вітчизняних просвітителів XIX століття;

- в) ідея природовідповідності навчання і виховання;
- г) дидактичні погляди просвітителів (принципи, методи, зміст навчання, вимоги до вчителя).

3. Освітня діяльність земств на території України.
4. Концепція національної освіти М. Драгоманова.
5. Педагогічна діяльність та погляди Б.Д. Грінченка.
6. І.І. Огієнко про «рідномовні» обов'язки вчителів.
7. Погляди та педагогічна діяльність Х.Д. Алчевської.
8. Розробка концепції національної школи С.Ф. Русовою.

Методичні рекомендації

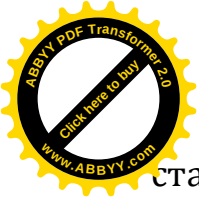
При розгляді першого питання необхідно зазначити, що розвиток педагогічної думки першої половини ХІХ століття відбувався, передусім, через теоретичне осмислення своєї діяльності професорами університетів та освітніми діячами (М.О. Максимович, М.І. Пирогов, І.Ф. Тимківський), членами просвітницьких товариств (І.Ф. Богданович, В.Н. Каразін, О.В. Духнович). Певний внесок у розвиток педагогічної думки зробили літературні діячі (І.П. Котляревський, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко, Т.Г. Шевченко).

Ідея, що об'єднує їх – необхідність розвитку народної освіти та виховання на загальнолюдських та національних засадах. Необхідно з'ясувати, у чому полягав внесок кожного з названих діячів у розвитку ідеї народності: написання ними теоретичних статей, трактатів, підручників, відкриття народних шкіл. У чому полягали змістові особливості трактування ними ідеї народності?

Характеристику теоретичних аспектів проблеми варто почати з аналізу твору І.Ф. Богдановича "О воспитании юношества" (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина І: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми: СумДПУ, 2003. – 299 с.), в якому вперше у вітчизняній педагогічній думці сформульована сутність системи виховання на національних засадах.

Збагаченню змісту ідеї народності виховання слугували філологічні та фольклористичні розвідки М.О. Максимовича, в яких він доводив повноцінність української мови, право народу на освіту цією мовою, показав багатий духовний світ українського народу, сконцентрований в українських народних піснях.

Значним внеском у розвиток ідеї виховання в душі "народолюбів"

став перший в Україні підручник з педагогіки для вчителів народних шкіл, написаний О.В. Духновичем – "Народна педагогія" (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина I: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 86 – 92.). Необхідно з'ясувати питання: що є педагогія, на думку автора, і в чому сутність науки; у чому полягає педагогічне призначення. Як поєднуються у педагогічній концепції О.В. Духновича завдання національного та загальнолюдського виховання (виховання народолюбія та людяності, "человечества")?

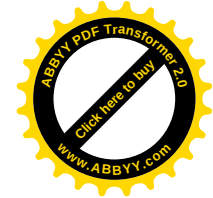
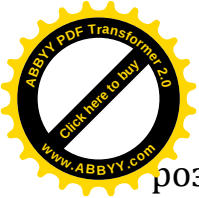
Пріоритет загальнолюдських моральних цінностей у вихованні є предметом статті М.І. Пирогова "Питання життя" (Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина I: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 92 – 103.). Необхідно проаналізувати, які питання вважає автор питаннями життя, у чому полягає, на його думку, сутність виховання "людини, а не чиновника"?

Важливим аспектом є аналіз підручників для народних шкіл, створених у першій половині XIX століття. Авторами таких підручників були, зокрема, О.В. Духнович, М.О. Максимович та Т.Г. Шевченко. Щодо відкриття шкіл для народу, то цією справою в організаційному, методичному або практичному її аспектах, займалися усі просвітителі, чия діяльність стала предметом вивчення.

Провідною ідеєю вітчизняної педагогічної думки другої половини XIX – початку XX століття була, як і в першій половині XIX століття, ідея народності освіти та виховання. Поясненням цьому може слугувати непослідовність освітніх реформ у справі задоволення освітніх потреб народу та їх послідовність у забороні розвитку української національної школи. Зі зміною політичних орієнтацій освітніх діячів (від ліберальних та буржуазно-демократичних до національно-демократичних та революційно-демократичних, соціалістичних) змінювався і кут зору щодо шляхів критики.

Отже, необхідно проаналізувати такі аспекти педагогічної думки:

- характеристика становища народного вчителя. Ідеал народного вчителя у творах І. Франка, Л. Українки, П. Грабовського, М. Драгоманова, Б. Грінченка;
- концепція розвитку української національної школи у творах М. Драгоманова, Б. Грінченка; практичні шляхи щодо її створення та

розвитку у діяльності М. Грушевського, І. Огієнка.

Доцільним є розгляд питань заняття у формі рольової гри, яка може мати таку назву "Засідання конгресу української інтелігенції з питань розвитку освіти".

Поміркуйте про недоліки та переваги існування у ХІХ столітті двох типів середньої освіти: класичної та реальної. У чому полягають недоліки та переваги кожного з них? Хто з педагогів, суспільних діячів ХІХ століття віддавав перевагу класичній, реальній або єдиній школі, чому? Чи доцільним, на Вашу думку, є існування єдиної загальноосвітньої середньої школи сьогодні?

Поміркуйте, що об'єднує педагогічні погляди діячів революційно-демократичної, соціалістичної орієнтації?

Поміркуйте і висловіть свою точку зору щодо переваг та недоліків існування окремої системи жіночої освіти. Чи є, на вашу думку, доцільним започаткування в сучасних умовах жіночих гімназій?

Проаналізуйте "Буквар Південноруський" Т.Г. Шевченка. Які складові цього підручника є традиційними для шкільних підручників відповідного типу першої половини ХІХ століття, а які – ні? Які елементи народної педагогіки використані у цьому підручнику?

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

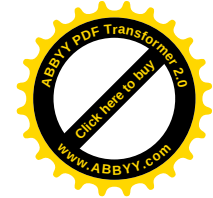
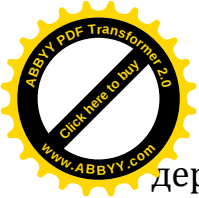
(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Поміркуйте над проблемами розвитку народної школи у другій половині ХІХ століття. Які типи початкових шкіл існували на Україні у другій половині ХІХ століття? Які відомства їх створювали? Чим відрізнялись між собою школи, створені різними відомствами? Яким школам надавав перевагу уряд, чому? У чому Ви бачите недоліки (або переваги) існування багатьох типів початкових шкіл у дореволюційні часи?

2. У чому полягала просвітницька діяльність земств? Як змінювалась вона протягом часу? Поміркуйте, чи можна співставити просвітницьку діяльність органів місцевого самоврядування початку та кінця ХХ століття?

3. Поясніть, чим зумовлена провідна роль ідеї народності освіти і виховання у вітчизняній педагогічній думці ХІХ століття?

4. У чому, на думку І.І. Огієнка, полягають рідномовні обов'язки громадянина, чи реалізуються вони в умовах сучасної Української

держави?

5. У чому полягає сутність принципу "Самодержавство, православ'я, народність", що став основою освітньої політики Росії з другої третини XIX століття? Хто є автором цієї політики?

6. У чому сутність дискусії "західників" та "слов'янофілів" у питаннях розвитку освіти та культури?

7. У чому полягали основні причини виникнення громадсько-педагогічного руху в середині XIX століття? Які прояви цього руху були характерними для українських педагогів? Які ідеї стали провідними для української педагогічної публіцистики того часу?

8. У чому полягав зміст дискусії між М.І. Пироговим та О.М. Добролюбовим з питання застосування фізичних покарань? Висловіть свою точку зору щодо позицій сторін у цій дискусії.

Контрольні питання

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. Назвіть основні освітні реформи другої половини XIX століття. Які нові типи навчальних закладів вони започаткували?

2. Коли і де була створена перша на Україні недільна школа? Хто з видатних діячів української культури мав відношення до її створення, діяльності, методичного забезпечення?

3. У якому типі школи працювала більш як 50 років Х.Д. Алчевська? Назвіть основні методичні новації, що були впроваджені у навчальний процес у цій школі.

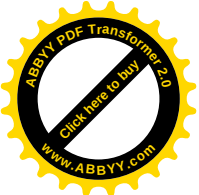
4. Які типи навчальних закладів створювало та фінансувало Відомство Імператриці Марії?

5. Який тип навчального закладу працював згідно з концепцією формальної мети освіти, а який – матеріальної?

6. Які предмети складали основу змісту класичної освіти, а які – реальної?

7. Які типи середніх навчальних закладів існували на території України в кінці XIX століття?

8. Назвіть основні державні документи, за якими здійснювалась національна політика в освітній сфері щодо України у другій половині XIX століття.

9. Якими видами практичної педагогічної діяльності займався М.П.Драгоманов, у яких навчальних закладах?

10. Дайте формулювання мети виховання в революційно-демократичній педагогіці.

11. Коротко сформулюйте основні положення нарису П.А. Грабовського "Про розвиток шкільної освіти в Охтирському повіті Харківської губернії".

12. Коротко сформулюйте провідні педагогічні ідеї І.Я. Франка.

13. Сформулюйте провідну ідею фрагменту статті Л. Українки "Волинські образки ", що має назву "Школа".

14. У чому полягає мета діяльності народної школи за Б.Д. Грінченком.

15. Сформулюйте провідні ідеї праці І.І. Огієнка "Рідномовний катехізис".

16. Сформулюйте провідні ідеї праці М.С. Грушевського "Про українську мову і українську школу".

17. Назвіть основні сфери науково-педагогічних інтересів С.Ф. Русової.

18. Назвіть основні сфери науково-педагогічних інтересів І.І. Огієнка.

19. Назвіть типи шкіл, що склали систему світської освіти у Російській імперії відповідно до реформи 1804 року.

20. Які університети були створені на території України у першій половині – середині ХІХ ст.? Назвіть дати створення університетів, ініціаторів їх заснування?

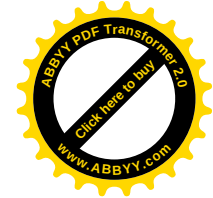
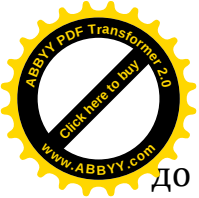
21. Що являв собою ліцей як навчальний заклад у першій половині ХІХ ст.? Назвіть приклади найбільш відомих ліцеїв на території України.

22. Які факультети були створені у Харківському університеті при його заснуванні, а які – у Київському? Який з факультетів, що існував у Харківському університеті, можна вважати проявом нових тенденцій у розвитку університетської освіти у порівнянні з традиціями середньовіччя?

23. Хто був першим ректором Київського університету? Назвіть провідні сфери його наукових інтересів.

24. У чому полягала відмінність у підпорядкуванні освітньої системи у навчальних округах за статутами 1804 та 1833 рр.? У чому принципове значення цієї відмінності?

25. Хто з слобожанських просвітителів мав безпосереднє відношення

до створення Міністерства народної освіти в Росії?

26. У чому полягав внесок В.Н. Каразіна в розробку освітньої реформи 1804 року?

27. Який навчальний заклад об'єднує біографії І.Ф. Тимківського, М.О. Максимовича та К.Д. Ушинського, яким чином?

28. Які вимоги висловлював І.Ф. Тимківський щодо шкільних підручників? У якому творі?

29. З яким виховним закладом пов'язана просвітницька діяльність І.П. Котляревського?

30. У чому полягає мета виховання за І.П. Котляревським та провідні методи її досягнення?

31. У якому літературному творі, якого автора знайшла відображення педагогічна діяльність І.П. Котляревського?

32. Яким, на думку Т.Г. Шевченка, має бути зміст освіти у народній школі?

33. У чому полягає практичний внесок О.В. Духновича у розвиток народної освіти на Закарпатті?

34. Виховання яких моральних якостей становить зміст морального ідеалу за О.В. Духновичем?

35. Дайте визначення поняття "педагогічне призначення" за О.В. Духновичем.

36. Назвіть дидактичні принципи О.В. Духновича.

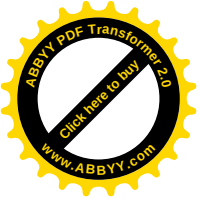
37. Якою педагогічною діяльністю займався М.І. Пирогов на території України?

Література для обов'язкового конспектування

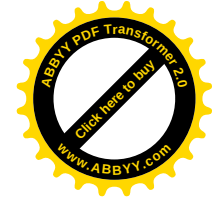
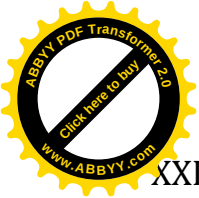
1. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа
2. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу.
3. Духнович О.В. Народна педагогія...
4. Пирогов М.І. Питання життя.

Основна література

1. Анан'ян Е. Загальнолюдська і національна свідомість гуманітарних предметів (література та історія) в навчально-виховному процесі вітчизняної гімназії (др. пол. XIX – поч. XX століття) // Рідна школа – 2006. – № 11. – С. 30 – 32.

2. Ананьїн Е. Полікультурне виховання учнів вітчизняної гімназії через вивчення іноземних мов (друга половина XIX – початок XX століття) // Рідна школа. – 2009. – № 10. – С. 45 – 50.
3. Андрущенко В. Епохальна педагогіка Михайла Драгоманова // Освіта. – 2003. – 24 вересня. – С. 2 – 3.
4. Антологія просвітницької думки членів Попівської академії // Упорядник та автор вступних статей Скоробагатська О.І. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – 382 с.
5. Антонець Н. Сторінка з історії гімназійної освіти в Києві // Педагогічна освіта. – 2008. – № 2, лютий. – С. 6.
6. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – К. : Либідь, 2006. – 422 с.
7. Базильчук Г. Українка по духу: [До 150-річчя з дня народження Софії Русової] // Культура і життя. – 2006. -№ 9/10, 8 березня. – С. 7.
8. Березівська Л. Реформа шкільної освіти в добу Центральної ради як перший національний досвід // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40 – 46.
9. Бондар Л. Славетний український педагог – Микола Іванович Пирогов: До 195-річчя від дня народження // Рідна школа. – 2005. – № 9 – 10. – С. 58 – 60.
10. Бондар Л. Становлення та діяльність приватної Харківської жіночої недільної школи Х.Д. Алчевської // Рідна школа. – 2007. – № 7/8. – С. 62 – 64.
11. Борисова З. Подвижниця національного дошкільного виховання: До 150-річчя з дня народження // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3, березень. – С. 3 – 4.
12. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 259 – 263.
13. Гонюкова Л. Педагог і громадська діяч Софія Русова / Українки в історії. – К., 2004. – С. 72 – 77.
14. Грабовський П.А. Про розвиток шкільної освіти в Охтирському повіті Харківської губернії / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 264 – 270.
15. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 143 – 146.
16. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу. / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 172 – 179.
17. Дзвінчук Д. Розвиток освітніх систем у XX столітті на нові запити

XXI століття // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 27 – 35.

18. Добровольська В.А. Деякі питання історії розвитку жіночої освіти Півдня України на початку XX століття // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 139 – 150.

19. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 135 – 140.

20. Зваричевська М. Педагогіка Софії Русової [До 150-річчя з дня народження Софії Русової] // Педагогічна думка. – 2006. – № 1. – С. 12 – 17.

21. Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник / С.М. Клапчук, Б.І. Білик, Ю.А. Горбань та ін. : За ред. С.М. Клапчука, – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Знання-Прес, 2007. – 358 с.

22. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упорядник О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, – 2005. – 766 с.

23. Коляда Н. Христина Алчевська. На освітянській ниві // Жінки в історії. – К., 2004. – С. 98 – 100.

24. Корж Н.М. Втілення педагогічних ідей Софії Русової // Управління школою. – 2006. – № 2, січень. – С. 20 – 23.

25. Корнєєв О. Географічне краєзнавство у просвітницькій діяльності Софії Русової // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 37, жовтень. – С. 7 – 10.

26. Короткий В.А. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX століття. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – 387 с.

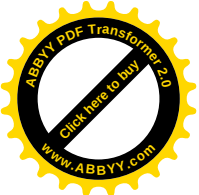
27. Кучинська І. Громадянське виховання в Україні в другій половині XIX – XX століття // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 128 – 132.

28. Кучинська І. Мотиви розвитку громадянського виховання в Україні: [Друга половина XIX – XX століття] // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 115 – 119.

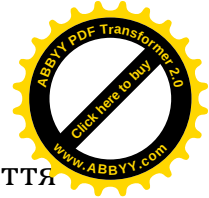
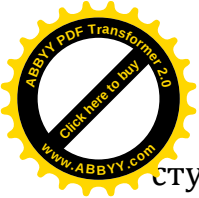
29. Кучинська І. Основні шляхи розвитку громадянського виховання у 1905 – 1920 рр. // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 11. – С. 45 – 48.

30. Левківський М.В. Історія педагогіки: Підручник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 369 с.

31. Леся Українка. Волинські образки / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 146.

32. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник. – К. : Знання, 2001. – 448 с.
33. Майборода В. «Той народ бере перемогу, який має найкращу школу»: [Про видатного педагога-практика С.Ф. Русову] // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 32, 16 лютого. – С. 16.
34. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навчальний посібник. –К. : Вікар, 2003. – 335 с.
35. Мушка О. Організація навчально-виховного процесу в київських училищах на початку ХХ століття // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 36 – 41.
36. Навозняк Л.Л. Соціологічні віхи процесу формування духовності в школах України: [Від часів київської Русі до початку ХХІ століття] // Соціальна педагогіка: Теорія та практика. – 2008. – № 2. – С. 88 – 94.
37. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис. / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 253 – 258.
38. Пісоцька О. Теоретичні основи та практичні шляхи індивідуалізації та регламентування покарань учнів у педагогічній спадщині М.І. Пирогова // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 27 – 28.
39. Прищак М. Поняття «духовність» у педагогічній думці України: [Друга половина ХІХ століття] // Рідна школа. – 2006. – № 4. – С. 71 – 74.
40. Руденко Ю. Велети української духовності або педагогіка М. Драгоманова і К. Ушинського: виховні ідеали, національні цінності // Освіта. – 2004. – 21 квітня. – С. 6 – 7.
41. Русова С.Ф. Націоналізація школи / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 154 – 158.
42. Русова С.Ф. Нова школа / Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 158 – 172.
43. Русова С. Виховні ідеї Г.Сковороди // Дивослово. – 1996. – № 8.
44. Сігаєва Л.Є. Від Грінченка до Грінченка // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 146 – 150.
45. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001.
46. Софія Русова (1865-1940): Антологія педагогічної думки // Початкова освіта. – 2007. – № 16, квітень – Вкладка.
47. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір // Освіта України. – 2008. – № 42, 6 червня. – С. 6.
48. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник для

студентів вищих навчальних закладів: У 2-х книгах. Кн. 1: Х-ХІХ століття (О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець, Л.Д. Березівська, Л.С. Бондар; За ред. О.В. Сухомлинської. – К.; Либідь, 2005. – 550 с.

49. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х книгах. Кн. 2: ХХ століття (О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець, Л.Д. Березівська, Л.С. Бондар; За ред. О.В. Сухомлинської. – К.; Либідь, 2005. – 622 с.

50. Хлисту І. Національне виховання в родині української еліти [кінець ХІХ – початок ХХ ст.] // Рідна школа. – 2008. – № 11. – С. 71 – 74.

51. Хрестоматія з історії педагогіки: Ч. 1: Вітчизняна школа і педагогіка/ Упор. та автор вступ. статей М.Ю. Рисіна, А.А. Сбруєва. – Суми : СумДПУ, 2003. – 298 с.

52. Чиренко Н. Христина Данилівна Алчевська // Шкільний світ. – 2007. – № 8, лютий. – С. 21.

Семінар 9. Радянська школа ХХ ст. Педагогічні погляди А.С. Макаренка, Г.Г. Ващенко (2 год.)

Мета. Оволодіти знаннями теорії і практики видатних педагогів ХХ ст. Проаналізувати основні положення педагогічної системи А.С. Макаренка та «Виховний ідеал» Г.Г. Ващенко. Формувати у студентів здатність аналізувати педагогічні теорії, враховуючи суспільно-політичні умови, в яких формувався світогляд А.С. Макаренка та Г.Г. Ващенко.

Базові поняття теми: педагогічний гуманізм; виховний ідеал; група; колектив, структура дитячого колективу; закони та принципи життєдіяльності колективу; колективна праця; дисципліна як результат виховання; метод вибуху.

Теоретичний блок

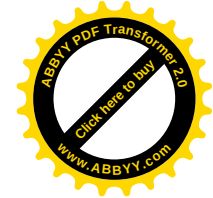
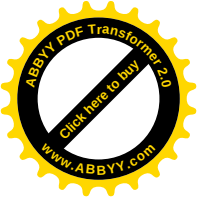
План заняття

1. Джерела формування педагогічного світогляду А.С. Макаренка, Г.Г. Ващенко.

2. Принципи виховання та проект системи освіти у поглядах Г.Г. Ващенко.

3. Педагогічна система А.С. Макаренка:

а) мета та принципи виховання;

б) сутність педагогічного гуманізму.

4. Теорія колективу А.С. Макаренка:

а) принципи життєдіяльності колективу;

б) роль традицій у житті колективу;

в) місце праці в житті колективу;

г) естетична виразність;

г) дисципліна як результат виховання у колективі.

5. Проблеми сімейного виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка.

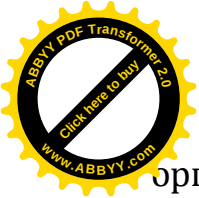
6. Майстерність педагога-вихователя у теорії А.С. Макаренка.

Методичні рекомендації

Підготовка до висвітлення першого питання семінарського заняття передбачає ознайомлення з біографічними даними видатних вітчизняних педагогів, змістом їх педагогічної діяльності та програмними творами (А.С. Макаренко: "Педагогічна поема", "Прапори на баштах", "Мета виховання", Г. Ващенко: «Виховний ідеал»), творами провідних макаренкознавців (див. список додаткової літератури). Необхідно враховувати суспільно-політичні умови, у яких формувався педагогічний світогляд педагогів, вплив класичної педагогічної спадщини, народної педагогіки. Зробіть порівняльну характеристику особливостей педагогічного світогляду обох педагогів, враховуючи названі джерела впливу та умови власної педагогічної діяльності кожного з педагогів.

В основі будь-якої виховної концепції лежить певна система принципів, що зумовлює її особливості. Виховні концепції А. Макаренка і Г. Ващенко об'єднують, на нашу думку, наявні в обох з них принципи: 1) розгляду виховного процесу як цілісного і діалектичного, 2) педагогічного гуманізму, 3) зв'язку виховання з життям суспільства, 4) трудової основи виховання, 5) естетичної виразності виховання. Методичне забезпечення окремих принципів суттєво відрізняється у кожній з педагогічних систем, оскільки змістове значення принципів не є тотожним. Необхідно дати порівняльну характеристику сутності всіх названих принципів та особливостей їх реалізації в педагогічних системах А. Макаренка та Г. Ващенко.

Розгляд проблем колективного виховання вимагає вивчення праць А. Макаренка "Проблеми шкільного радянською виховання", "Методика

організації виховного процесу", "Лекції про виховання дітей" тощо. Систематизуйте прочитане, дайте визначення колективу за А. Макаренком. За якими законами, принципами, організовув життя колективу видатний педагог? Якою була організаційна структура цих колективів, етапи їх розвитку, стиль, тон роботи з колективом? Чи є методики роботи з колективом, розроблені А. Макаренком, актуальними для сучасної школи?

Примітка: Семінарське заняття може бути проведене у формі рольової гри "Засідання дискусійного клубу прихильників гуманістичної та дисциплінуючої педагогіки". Проблеми, які повинні стати предметом дискусії, стосуються поглядів видатних вітчизняних педагогів щодо свободи особистості і дисципліни, сутності дисципліни, шляхів її досягнення.

Практичні завдання

1. Серед частини сучасних дослідників творчості А. Макаренка існує думка, що у макаренківській концепції колективного виховання нівелюються особливості індивідуального розвитку. Сформулюйте і аргументуйте свою точку зору з цього приводу.

2. Сформулюйте принципи побудови системи самоврядування у виховних закладах, якими керував А. Макаренко. Зробіть висновок, чи була ця система побудована на демократичних засадах?

3. У чому полягає діалектика інтересів колективу і особистості у теорії і практиці колективного виховання А. Макаренка? Чи є макаренківська теорія колективного виховання актуальною для сучасної школи? Обґрунтуйте свою точку зору.

4. Прокоментуйте вислів А. Макаренка: "Педагогіка наука діалектична, яка абсолютно не допускає догми" ("Проблеми радянського шкільного виховання" (Тези).

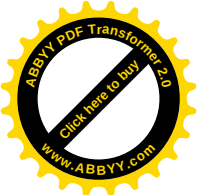
Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Чи можливе відтворення в сучасних умовах педагогічної системи А.С. Макаренка у цілісному її вигляді? Обґрунтуйте свою думку.

2. Поміркуйте над сутністю виховного ідеалу Г. Ващенка.

3. Співставте та прокоментуйте думки А.С. Макаренка та Г. Ващенка з приводу мети виховання.

4. Проаналізуйте вислови А.С. Макаренка щодо того, якими чинниками визначаються мета та завдання виховання:

"Звідки ж може впливати мета виховної роботи? Звичайно, вона впливає з наших суспільних потреб, з прагнень радянського народу, з цілей і завдань нашої революції, з цілей і завдань нашої боротьби. І тому формулювання цілей, звичайно, не може бути виведене ні з біології, ні з психології, а може бути виведене тільки з нашої суспільної історії, з нашого суспільного життя."

(Цит. за: Проблеми шкільного радянського виховання. Лекція перша. Методи виховання. В кн.: Методика виховної роботи. – К., 1990. – С. 145).

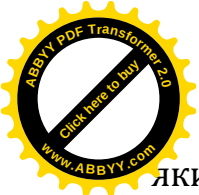
"Нема нічого вічного і абсолютного у наших завданнях. Вимоги суспільства дійсні тільки для епохи, тривалість якої є більш або менш обмеженою. Ми можемо бути цілком упевненими у тому, що до майбутнього покоління будуть поставлені дещо змінені вимоги, причому зміни ці будуть вноситись поступово, у відповідності з удосконаленням всього суспільного життя". (Цит. за: Макаренко А.С. Опыт методики работы детской трудовой колонии. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т1. – С. 169).

Чи повинна, на Вашу думку, держава визначати мету виховання? Яким чином, ким визначається мета виховання в сучасній Україні?

5. На основі аналізу наведеного далі уривка з праці А.С. Макаренка зробіть висновок про характер взаємозв'язку загальної програми формування людської особистості та індивідуального корективу до неї, шляхів здійснення цього індивідуального корективу у виховній системі видатного педагога:

«Я під цілями виховання розумію програму людської особи, програму людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути.

У своїй практичній роботі я не міг без такої програми обійтися. Ніщо так людину не вчить, як досвід. Колись мені дали в тій же комуні ім. Дзержинського кілька сот чоловік, і в кожному з них я бачив глибокі й небезпечні прагнення характеру, глибокі звички, я повинен був подумати: а

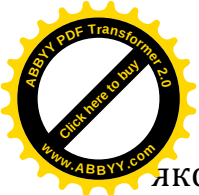
яким має бути їх характер, до чого я повинен прагнути, щоб із цього хлопчика, дівчинки виховати громадянина? І коли я задумався, то побачив, що на це питання не можна відповісти двома словами. Виховати хорошого радянського громадянина – це мені не вказувало способу. Я повинен був прийти до більш розгорненої програми людської особи. І підходячи до програми особи, я зіткнувся з таким питанням: що – ця програма особи повинна бути однакою для всіх? Що ж, я повинен вганяти кожную індивідуальність в єдину програму, в стандарт і цього стандарту домагатися? Тоді я повинен пожертвувати індивідуальною привабливістю, своєрідністю, особливою красою особи, а якщо не жертвувати, то яка ж у мене може бути програма! І я не міг цього питання так просто абстрактно розв'язати, але воно в мене було розв'язане практично протягом десяти років.

Я побачив у своїй виховній роботі, що, дійсно, повинна бути й загальна програма, "стандартна", і індивідуальний коректив до неї. Для мене не виникало питання: чи повинен мій вихованець вийти сміливою людиною, чи я повинен виховати боягуза. Тут я припустив "стандарт", що кожен повинен бути сміливим, мужнім, чесним, працьовитим, патріотом. Але що робити, коли підходиш до таких ніжних особливостей людини, як талант? От інколи щодо таланту, коли стоїш перед ним, доводиться переживати надзвичайні сумніви. ...

...Я глибоко переконаний, що перед кожним педагогом таке питання поставатиме – чи має право педагог втручатися у розвиток характеру і спрямовувати його туди, куди треба, чи він мусить пасивно іти за цим характером? Я вважаю, що питання повинно бути розв'язане так: має право. Але як це зробити? У кожному окремому випадку це треба вирішувати індивідуально, тому що одна річ мати право, а інша - вміти це зробити. Це дві різні проблеми».

6. Прочитайте текст цікавого документу "Конституція" трудової комуни ім. Ф.Е. Дзержинського (Пед. соч. В 8-ми т. Т.8. – С. 145 – 151). Зверніть увагу на загальну побудову системи органів колективу, взаємозалежність та зв'язок між ними. Накресліть схему органів самоврядування колективу комуни. Висловіть свою думку щодо цього документа і дій органів самоврядування.

7. Прочитайте уривок з розділу книги В. Кочнова "Януш Корчак", в

якому розповідається про почесне звання "громадянин "Будинку сиріт" (С. 93 – 95). Порівняйте особливості організації шефства у первинному колективі в колонії А.С. Макаренка та "Будинку сиріт" Я. Корчака.

8. Прочитайте уривок з твору видатного французького педагога С. Френе "Педагогічні інваріанти". У чому суть ідеї співробітництва у колективі С. Френе? Чи є розуміння діалектики інтересів колективу та особистості С. Френе близьким до поглядів А.С. Макаренка?

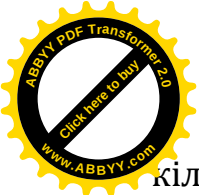
"Інваріант 21. Дитина не любить працювати "у стаді", де кожен індивід повинен підкорюватись "пастуху". Вона любить індивідуальну роботу або роботу у колективі, де панує дух співробітництва.

У цьому полягає сутність остаточного вироку схоластичній практиці, що примушує всіх дітей робити одне й те ж саме. Як би ви не розподіляли дітей на курси і на класи, у них ніколи не буде ні однакових потреб, ні однакових схильностей, і глибокою помилкою є примушувати їх до руху з однаковою швидкістю. ...

Ми шукали і знайшли для дітей можливість працювати в індивідуальному, спокійному для кожного ритмі в рамках діяльності колективу. Правда, у зв'язку з цим необхідно переглянути і саме поняття колективної роботи, яка зовсім не передбачає обов'язкове виконання однієї і тієї ж роботи усіма членами колективу. Кожна дитина, навпаки, повинна максимально виявляти і зберігати свою індивідуальність, не ухиляючись, однак, від спільних цілей і завдань. Ця нова форма праці має величезне значення і з педагогічної, і з чисто людської точки зору. " Цит. за: Френе С. Педагогические инварианты // Избр. пед. соч. – М., 1990. – С. 292 – 293).

9. Прочитайте уривок із статті К.Д. Ушинського "Три елементи школи", що наведений далі. Чи є поняття "дух закладу", "виховна сила закладу" спорідненими з поняттям "виховна сила колективу" А.С. Макаренка? Поясніть свою точку зору.

"Якою має бути чисельність вихованців закладу, щоб жоден з них не випав з-під особистого впливу вихователя? Це важко визначити цифрами, але ми вважаємо, що розумний вихователь, який має енергійний характер і повністю присвятив себе своїй справі, при гарній організації інтернату може здійснювати виховання ста і навіть півтора ста вихованців. Але коли під цим впливом уже створився і ясно проявився дух закладу, тоді

кількість вихованців може бути подвоєна та йти навіть далі. Виховна сила закладу буде зростати з кожним роком і підпорядковувати собі нові особистості. Таким закладом необхідно дорожити як особливою милістю божою, його пестити як дорогу багатоплідну рослину; і новий вихователь який змінив попереднього, повинен завжди пам'ятати, що до такого багатого соками коріння можна багато прищепити, але самого коріння торкатися не потрібно".

(Цит. за: К.Д. Ушинский. Три элемента школы. Избранные педагогические произведения. – М., 1968. – С. 266.)

10. Поміркуйте над висловлюваннями А.С. Макаренка щодо сутності та техніки застосування методу "вибуху":

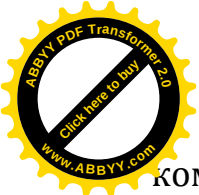
"...Я ніколи не надавав особливої ваги еволюційним шляхам... У всякому разі, найважчі характери, найнеймовірніші комплекси звичок ніколи еволюційно не розв'язуються. У еволюційному порядку збираються, готуються якісь передумови, накреслюються зміни в духовній структурі, але все рівно для їх реалізації потрібні якісь більш гострі моменти, вибухи, потрясіння.

Я не мав ніколи можливості навмисно організовувати широкий дослід у цьому напрямі, я не мав права організовувати такі вибухи, але коли вони відбувалися в природному порядку, я бачив і навчився враховувати їх велике значення. ...

Вибухом я називаю доведення конфлікту до останньої межі, до такого стану, коли вже немає можливості ні для будь-якої еволюції, ні для будь-якого позову між особистістю і спільнотою, коли поставлене питання руба – або бути членом спільноти, або вийти з неї.

Остання межа, крайній конфлікт може проявитися у найрізноманітніших формах. Зовсім не обов'язково при цьому, щоб це були прояви всього колективу або загальних зборів. ...

Я завжди вибирав із загального ланцюга конфліктних стосунків найяскравіші, найбільш переконливі і для всіх зрозумілі. Руйнуючи їх ущент, руйнуючи саму їх основу, колективний протест стає такою могутньою лавиною, яка все змітає на своєму шляху, що залишитися осторонь не може жодна людина. Звалюючись на голову однієї особи, ця лавина захоплює дуже багато компонентів інших дефектних стосунків. Ці

компоненти в порядку детонації переживають одночасно власні місцеві вибухи, гнів колективу б'є і по ним, і перед ними постає образ повного розриву зі спільнотою, загроза відокремлення. ...

Поставлені перед необхідністю негайно щось вирішувати, вони (об'єкти впливу "вибуху" – А.С., М.Р., Н.О.) не в стані аналізувати і в сотий, можливо, раз копатися у детальних міркуваннях щодо своїх інтересів, примх, апетитів "несправедливості" інших. Підкорюючись одночасно емоційному навіюванню колективного руху, вони, нарешті, дійсно руйнують у собі дуже багато уявлень, і не встигають уламки цих уявлень злетіти у повітря, як їх місце займають нові образи, уявлення про могутню правоту та силу колективу, факти власної участі у колективі, у його русі що відчуються дуже яскраво, перші елементи гордості і перші солодкі відчуття власної перемоги.

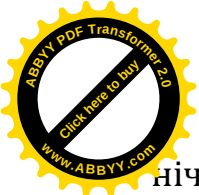
Той, кого особливо стосувався вибуховий момент перебуває, безумовно, у найбільш тяжкому і небезпечному становищі. Якщо більшість об'єктів вибухового впливу мчать у лавині, якщо вони мають можливість пережити катастрофу в собі самому, головний об'єкт стоїть проти лавини, його позиція дійсно знаходиться на «краю провалля», в яке він обов'язково полетить при найменшому незграбному русі. У цій обставині криється формально небезпечний момент усієї вибухової операції, який може відвернути від неї усіх прихильників еволюції. Але позиція цих прихильників не більш вдала, ніж позиція лікаря, що відмовляється від операції виразки шлунку, сподіваючись на еволюцію захворювання, коли еволюція хвороби є смерть. Необхідно прямо сказати що вибуховий маневр – справа дуже болісна і педагогічно важка...» (Цит. За: Макаренко А.С. О взрыве. – Пед. соч.: В 8т. Т.3. С. 457 – 459).

Чи вважаєте ви «вибух» необхідним компонентом системи методів виховання? Поясніть свою точку зору.

11. У чому, на вашу думку, полягає майстерність педагогічного впливу? Сформулюйте складові педагогічної техніки А.С.Макаренка? Прокоментуйте думки педагога з цього приводу.

"Що таке майстерність?..."

Потрібно вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане у спеціальному курсі. Нічого хитрого,

нічого містичного немає у тому, щоб по обличчю пізнати деякі прояви душевних рухів.

Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в управлінні ним своїм обличчям...

Педагог не може не грати. Не може бути педагога, який вмів би грати.

Не можна ж допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити, що ми можемо виховувати дітей з допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди. І якщо у всякій іншій спеціальності можна обійтись без душевних страждань, то потрібно і нам це робити. Але учневі потрібно іноді продемонструвати муки душі, а для цього потрібно вміти грати.

Але не можна просто грати сценічно, зовні. Є якийсь приводний пас, що повинен об'єднувати з цією грою нашу прекрасну особистість. Це не мертва гра, техніка, а істинне відображення тих процесів, що мають місце в нашій душі. А для учня ці процеси передаються як гнів, обурення і т. ін.

Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "іди сюди" з 15 – 20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів у поставі обличчя, фігури, голосу. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде, або не відчує того, що потрібно.

А у вихователя така майстерність проявляється на кожному кроці. І вона проявляється зовсім не у парній позиції, коли я – вихователь, і ти – мій учень. Парна позиція не є такою важливою як те, що нас оточує.

Ваше виховне ставлення має значення навіть у тому випадку, коли на вас ніхто не дивиться. І це не містика. ...

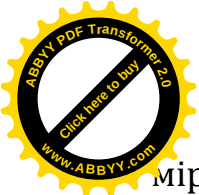
Необхідно вміти управляти своїм настроєм. Якщо ви будете у своєму кабінеті плакати та ридати, це теж буде всім відомо і складе певне враження.

Це проявляється у кожній дрібниці. Голитесь ви щодня, чи ні. Чистите ви черевики щодня, чи ні.

Вихователь, який витягає з кишені чорного зім'ятого носовичка – це вже не вихователь." ...

(Цит. за: Макаренко А.С. О моем опыте. – Пед.соч.:В 8 т.1 С.260 – 262).

12. Доповніть свої уявлення про сутність педагогічної майстерності, які ви сформували на основі аналізу поглядів А.С. Макаренка,

міркуваннями К.Д. Ушинського та В.О. Сухомлинського з цього ж приводу. Які нові аспекти проблеми відкривають нам ці міркування? Чи можна на основі цих суджень зробити певні висновки про специфічні особливості "авторського педагогічного почерку" кожного з педагогів?

Вихователь повинен мати "покликання, охоту і здібність до своєї діяльності".

(Ушинський К.Д. Твори : В 6т. – К., 1955. – Т. 1. – С. 248).

«Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» (Там же. – Т. 1. – С. 123 – 124).

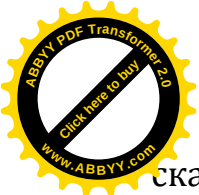
"Треба стільки любові до дітей, щоб самому одному думати про них завжди..." (Там же. – Т. 1. – С. 42).

У взаєминах з дитиною "хоч би яка вона була зіпсована ми повинні показати любов і довір'я" (Там же. – Т. 6. – С. 380).

"Для досягнення педагогічної майстерності необхідно черпати виховні засоби з самої "природи дитини". "Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, *якою вона є в дійсності*, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. Вихователь повинен знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства й на самоті зі своєю совістю: у будь-якому віці, у всіх класах, у всіх становищах, в радощах і горі, в приниженні й у величі, в розквіті сил і недузі, серед необмежених надій і на смертному одрі, коли слово людської втіхи вже безсиле. Він повинен знати спонукальні причини найбрудніших і найвищих вчинків, історію народження злочинних і великих думок, історію розвитку будь-якої пристрасті й будь-якого характеру." (Там же. – Т.4. – С. 36).

«В його (досвідченого педагога) викладанні й поводженні з дітьми є щось невловимо приємне, веселе й серйозне, лагідне, але водночас таке, що підкоряє увагу й волю вихованця. Він уже досяг тієї педагогічної височини, коли будь-який метод зникає в особистості педагога й коли з цієї особистості виникає щоразу цілком самостійний той прийом, який потрібен у даному разі. Такий високий педагог творить уже метод, а не керується ним» (Там же. – Т.2. – С. 117).

«...Хочеться порадити вчителям: якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній

скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса». (Цит за.: Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 Т. – Т.5. – С. 167).

«Тридцять років педагогічної праці переконали мене і в тому, що без сердечної чулості до особистого життя, без тонкого, тактовного і вдумливого проникнення в духовний світ учня немає справжнього виховання. Хоч би яким дружним, згуртованим, єдиним в своїх цілях і прагненнях був колектив, все-таки у кожної людини є свій глибоко індивідуальний світ, який ніхто, навіть колектив, не повинен і не має права втручатися, бо таке втручання тільки викличе біль, вивертаючи душу, займаючи те, що є недоторканим...

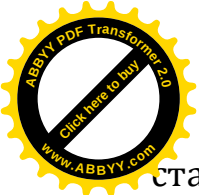
Вся складність мистецтва виховання, а я переконаний, що виховання – не тільки наука, а й мистецтво, полягає в тому, щоб уміти відчувати глибоко особисте в кожній людині.» (Там же. – С. 269 – 270).

"Мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки й почуттів. Сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом доброта, є наслідком великої тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів.

... Стати справжнім вихователем дитинства, отрочтва і юності можна тільки тоді, коли вчителя і його вихованців об'єднують спільні думки, помисли, прагнення. Без душі і помислів високих немає шляху від серця до серця, – ці слова великого Гете змушують глибоко вдуматись у характер взаємин педагога і вихованців." (Там же. – С. 299 – 300).

13. Поміркуйте над наведеними далі висловлюваннями А.С. Макаренка щодо співвідношення педагогічного таланту і педагогічної майстерності як необхідних умов ефективної роботи педагога.

"Педагогічний талант не потрібний. Я не маю педагогічного таланту і прийшов у педагогіку випадково, без усякого покликання. Батько мій маляр. Він сказав мені: будеш учителем. Заперечувати не доводилось. І я

став учителем. Тривалий час відчував, що у мене йде погано, поганенький я був учитель. І вихователь був поганенький.

Але я навчився. Я став майстром своєї справи. А стати майстром може кожний, якщо йому допомогти, та якщо він сам буде працювати. (Цит. за: Макаренко А.С. Воспитание в семье и школе. – Там же. – Т. 4. – С. 293).

"Та є одне моє застереження. Я не говорив, що у мене немає, майстерності. Я говорив, що у мене немає таланту, а майстерності я досягнув. Майстерність – це те, чого можна домогтися, і як може бути відомий майстер – токар, прекрасний лікар, так повинен і може бути прекрасним майстром педагог. ...

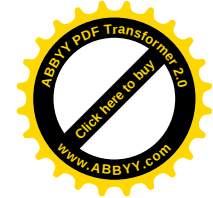
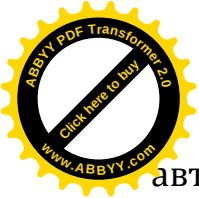
А що таке педагогічний талант? Чого вартий педагогічний талант, якщо нема майстерності? Нічого не вартий. Я, безумовно, говорю про виховний талант, на відміну, скажімо, від талантів викладацьких. А майстерність це річ, якої достатньо легко можна досягти". (Цит. за: Макаренко А.С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта. – Там же. – Т. 4. – С. 243).

14. Поміркуйте над технологією виховного впливу на особистість і колектив, яку пропонує А.С. Макаренко. Про які елементи педагогічної майстерності йде мова? Як би Ви визначили стиль взаємин А.С. Макаренка з колективом вихованців, окремими його членами?

"Якщо ви впевнені, що робота у вас піде, бажаючи знайдуться, і перспектива розширення й поглиблення роботи є цілком ясною для вас, то бажано розпочинати таку роботу «з тріском», одним ударом... з місця в кар'єр починати роботу.

...Якщо перспектива є невизначеною, настрої до цієї форми роботи не ясний, то слід розпочинати за принципом науки, а не мистецтва, тобто не деталізувати від загального, а узагальнювати від часткового, конкретно ясно і в процесі самої роботи, вивчаючи її, прагнути поглиблювати та розширювати роботу, вибирати найбільш цінну та корисну мету і, на початку пропускаючи крізь пальці ряд дрібниць, на які слід було б звернути увагу, поступово підвищувати вимоги.

...Із самого початку роботи не нав'язуйте своїх переконань думок і якнайменше старайтесь лізти із вказівками, дайте певну ініціативу і рівняйтесь на думку більшості, намагайтесь бути взірцевим та

авторитетним товаришем і помічником усякому...

Нехай на початку думка більшості, не кількісної, а вольової, дасть небажаний для вас напрям, нехай, не ахайте. Як тільки створиться ядро, актив, з'єднається найбільш зацікавлена купка, беріть кермо і починайте вести нещадно свою виховну лінію, діючи підчас диктаторськи у відношенні до "дурнів", які не розуміють загальної користі, яких словом переконати неможливо, або нема для цього часу.

...Після того, як ви дали завдання, вимагайте точного його виконання (запам'ятовуйте, що ви кому сказали), і давайте завжди завдання за здібностями (щоб виконання вимагало великого напруження), але ніколи не стримуйте своїм авторитетом ініціативу кожного, а навпаки, намагайтесь давати «туманне» завдання, пробуджуючи таким чином необхідну для розшифровки ініціативу.

Уважно прислуховуйтесь до слухних зауважень і відверто визнавайте свої помилки. (Я завжди говорю: "Ах, який я дурень", і думаю, що авторитет мій від цього не падає).

Чисельні покази і вказівки зовсім не діють, тоді як живий приклад діє ураганно.

Ставтесь до всіх з однаковою увагою, але вголос поважайте відповідно до активності, не давайте можливості «горланити» активістам...

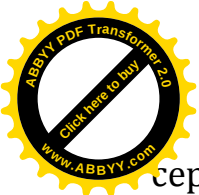
Кожен активіст повинен бути тихим і не вередувати, у зворотному випадку його необхідно усунути, і з якомога більшим тріском, наскільки б він не був цінним ... за своїми здібностями.

Занадто тихі діти теж не є хорошими.

Язиком ляпати треба помірно і не більше, приблизно, від однієї п'ятої всього часу занять..."

(Цит. за: Макаренко А.С. Вроде методического плана клубной работы. – Пед.соч. В 8 т. – Т.1. – С. 64 – 67).

"У минулому році я читав у вашому педагогічному журналі, яким тоном треба розмовляти з вихованцями. Там говориться: педагог повинен розмовляти з вихованцями рівним голосом. З якої причини? Чому рівним голосом? Я вважаю, що це такий нудний буде педагог, якого всі зненавидять. Ні, я вважаю, що педагог має бути веселим, бадьорим, а коли щось робиться не до ладу, повинен і гримнути, щоб відчували, що якщо я

сердитий, то сердитий по-справжньому, а не так: ніби сердиться, а ніби педагогічну мораль розводить.

Ця вимога стосується всіх педагогічних працівників. Я безжалісно звільняв прекрасних педагогічних працівників тільки тому, що вони постійно такий смуток розводили. Доросла людина у дитячому колективі повинна вміти гальмувати, ховати свої неприємності".

(Цит. за: Макаренко А.С. Проблеми школьного советского виховання. – Пед.соч. в 8 т. Т.4. – С. 201).

"Я під суворістю не маю на увазі який-небудь гнів, або який-небудь істеричний крик. Зовсім ні. Суворість гарна тільки тоді, коли вона не має ніяких ознак істерики.

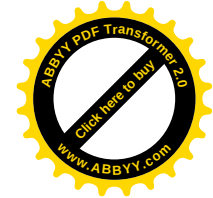
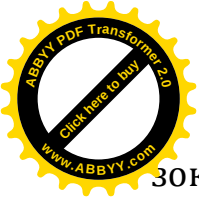
І у своїй практиці я навчився бути суворим при ласкавому тоні. Я міг сказати дуже ввічливо, ласкаво і спокійно слова, від яких блідли люди – мої колоністи. Суворість не передбачає обов'язково крику або верещання. Це зайве. А ось ваш спокій, ваша тверда впевненість, ваше тверде рішення, якщо ви його ласкаво висловите, справить ще більше враження. "Йди геть" – це справляє враження, а сказати "будьте ласкаві вийти" – теж справляє враження, може бути, навіть більше". (Цит. за: Макаренко А.С. Семья и воспитание детей. -- Там же. – Т.4. – С. 215).

15. Сформулюйте провідні критерії правильної організації праці як виховного процесу за А.С. Макаренком. Порівняйте їх з критеріями, розробленими В.О. Сухомлинським, зокрема, в його творі "Серце віддаю дітям":

"Праця стає великим вихователем, коли вона входить у духовне життя наших вихованців, дає радість дружби й товариськості, розвиває допитливість і любов до знань, народжує хвилюючу радість подолання труднощів, відкриває все нову й нову красу в навколишньому світі, пробуджує перше громадянське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини.

Радість праці – могутня виховна сила. В роки дитинства кожна дитина має глибоко пережити це благородне почуття. (Цит. за. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: В 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 236 – 237).

Як доповнює поняття естетичної виразності праці А.С. Макаренка ідея В.О. Сухомлинського про працю як творення краси, висловлена ним,

зокрема, у творі "Серце віддаю дітям":

"Праця дітей має бути творенням краси – така вимога єдності естетичного і морального виховання....

Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коли праця, що створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, передусім пройнята повагою до людини. Чим глибша ця олюдненість праці, що створює красу для людей, тим більше поважає людина саму себе, тим більш стає нетерпимим для неї відступ від норм моралі". (Цит. за: Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К., 1977. – Т.3. – С. 241 – 242).

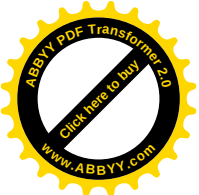
16. Проаналізуйте ідеї А.С. Макаренка щодо динаміки розвитку трудових процесів у колонії ім. Горького та комуні ім. Дзержинського. У чому полягала ця динаміка? Які потреби задовольняла праця вихованців: суто економічні, професійного зростання, загальнорозвиваючі тощо?

Проілюструйте свої міркування конкретними прикладами з художніх та науково-педагогічних творів видатного педагога.

Контрольні питання до теми

(Завдання для самоконтролю II рівня складності)

1. У чому полягає мета виховання за А.С. Макаренком?
2. У чому полягає мета виховання за Г. Ващенко?
3. Сформулюйте сутність принципу педагогічного гуманізму за А. Макаренком.
4. Які помилки у виборі методів педагогічного впливу визначає А. Макаренко у лекції 1 Методи виховання ("Проблеми радянського шкільного виховання")?
5. Чому А. Макаренко вважає недостатньою педагогіку індивідуальної дії, чим він її доповнює?
6. Назвіть закони життєдіяльності колективу за А. Макаренком.
7. Що таке традиція, у чому полягає роль традицій в організації дитячого колективу за А. Макаренком?
8. Назвіть педагогічні умови правильної організації трудового виховання за А. Макаренком.
9. Які стимули застосовував А. Макаренко в процесі організації трудової діяльності?

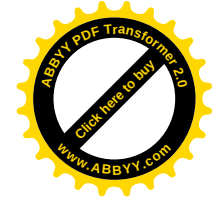
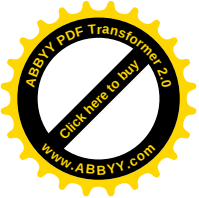

10. Що означає поняття "організація завтрашньої радості" в педагогічній теорії та практиці А.С. Макаренка?
11. Розкрийте сутність принципу складних залежностей у колективі, що існував у педагогічних теоріях А. Макаренка.
12. У чому полягає сутність методу "вибуху" в педагогічній теорії та практиці А. Макаренка?
13. Охарактеризуйте засоби формування національного ідеалу у праці Г. Ващенко «Виховний ідеал».
14. Назвіть засоби виховання свідомої дисципліни за А. Макаренком.
15. Класифікуйте методи навчання, охарактеризовані у праці Г. Ващенко «Виховний ідеал».

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Закінчіть фразу з твору А. Макаренка, у якій визначені провідні ознаки колективу; "Колектив об'єднує людей не тільки у спільній цілі і у спільній....., але і у спільній.....цієї..... .
2. Які типи перспектив вважав А. Макаренко за доцільне організовувати у житті дитячого колективу?
3. Вставте пропущені слова у фразіх:
А.С. Макаренко стверджував: "Ніщо так не зміцнює колектив, як ..."
Він називав.....клеєм колективу. Який із факторів формування колективу мається на увазі?
4. Укажіть правильну відповідь:
за А. Макаренком, головним критерієм у визначенні стадії розвитку колективу є:
 - а) рівень участі вихованців у органах самоврядування;
 - б) тип стосунків між вихованцями;
 - в) домінування того чи іншого виду перспектив (близьких, середніх, далеких) у житті колективу.
5. Який тип зв'язків виражає сутність "педагогіки паралельної педагогічної дії":
 - а) вчитель-колектив-учень;
 - б) колектив-актив-учень;
 - в) вчитель-учень.

6. Укажіть правильну відповідь.

За А. Макаренком дисципліна - це:

- а) засіб виховання; б) результат виховання.

7. Назвіть прізвища авторів книг, присвячених проблемам сімейного виховання:

- а) "Батьківська педагогіка";
б) "Материнська школа";
в) "Книга для батьків".

8. Закінчіть фразу: У лекції "Про батьківський авторитет" А.С. Макаренко розкрив сутність "фальшивих" типів авторитетів. До них педагог відносив: авторитет придушення, авторитет,,,,,,,

9. Кому належать слова:

а) "Навчити виховувати можна так само легко, як навчити математики, як навчити читати, як навчити бути хорошим фрезерувальником чи токарем".

б) "Я відчував, що нема хреста тяжчого, аніж хрест виховання. О, ця тяжка праця вчителя - ні з чим її не зрівняти!"

- а) Г.Г. Ващенко; б) А.С. Макаренко; в) В.О. Сухомлинський.

10. Хто з педагогів є автором слів: "Захищаючи колектив у всіх точках його стикання з егоїзмом особи, колектив тим самим захищає і кожен особу і створює для неї найсприятливіші умови розвитку. Вимоги колективу є виховними, головним чином для тих, хто бере участь у вимозі..."

- а) С.Т. Шацький; б) А.С. Макаренко; в) В.О. Сухомлинський.

11. Автором твору «Виховний ідеал» є:

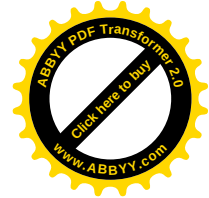
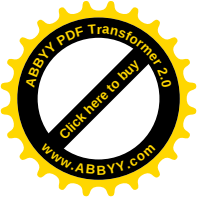
- а) С.Т. Шацький; б) А.С. Макаренко; в) Г.Г. Ващенко

Література для обов'язкового конспектування

1. Макаренко А.С.

- а) Дисципліна, режим, покарання та заохочення;
б) Взаємини, стиль, тон у колективі;
в) Операційний план педагогічної роботи трудової комуни імені Ф.Е. Дзержинського.

2. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал.

Робота з першоджерелами

1. Опрацюйте запропоновані твори А.С. Макаренка і Г.Г. Ващенко. Прокоментуйте міркування А.С. Макаренка щодо необхідності і логіки застосування примусу у виховному процесі.

2. Розкрийте зміст статей А.С. Макаренка та книги Ващенко «Виховний ідеал» (див. Методичні рекомендації до семінару).

Індивідуальні завдання

1. Вихованці А.С. Макаренка: сподівання, досягнення, долі.

2. А.С. Макаренко про педагогічну майстерність вчителя.

3. Сутність провідних завдань виховання української молоді (за педагогічними поглядами Г. Ващенко).

4. Порівняльний аналіз більшовицького, християнського, загальноєвропейського та українського ідеалів виховання (за Г. Ващенко).

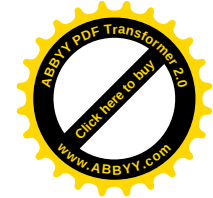
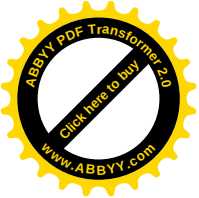
Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять за А.С. Макаренком

1. Колектив.
2. Закон паралельної педагогічної дії.
3. Закон руху колективу.
4. Закон спадкоємності поколінь.
5. Стиль.
6. Мажор.
7. Тон колективу.
8. Мета колективу
9. Суспільна група.
10. Командир загону.
11. Зведений загін.
12. Традиція.
13. Загальні збори.
14. Рада командирів.
15. Метод вибуху.
16. Дисципліна.

За Г. Ващенко

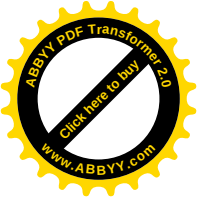
17. Виховний ідеал.
18. Ідеалістичний світогляд.

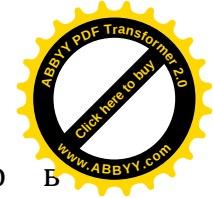
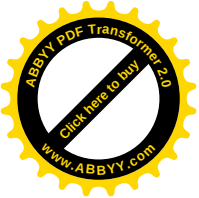
- 19.Інтелектуальне виховання.
- 20.Морально-релігійне виховання.
- 21.Мистецьке виховання.
- 22.Фізичне виховання.
- 23.Переддошкільне виховання.
- 24.Висока школа.

Література

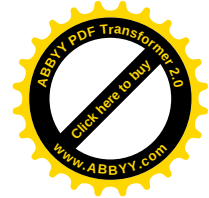
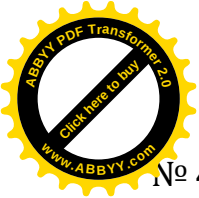
1. Береговой Я.А. Макаренко или Сухомлинский? // Педагогіка толерантності. – 2005. – № 1. – 2. – С. 187 – 204.
2. Бойко А. Стяг державотворчої педагогічної думки:Духовно-моральна парадигма педагогічної творчості Г.Г. Ващенко // Освіта. – 2008. - № 15-16, 9-16 квітня. – С. 8-9.
3. Борисова З. Антон Макаренко – засновник новаторської педагогіки // Палітра педагога. – 2003. – № 3. – С. 6 – 7.
4. Ващенко: проблема антрополого-педагогічного ідеалу вчителя // Практична психологія. – 2009. – № 4. – С. 120 – 128.
5. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 191 с.
6. Ващенко Г.Г. Хвороби в галузі національної пам'яті // Освіта. – 2003. – 1 січня. – С. 3.
7. Вишневський О. Г. Ващенко і А.С. Макаренко на роздоріжжі української педагогіки // Освіта. – 2008. – № 13 – 14, 19 – 26 березня. – С. 2.
8. Галузяк В.М., Сметанский Н.И. Две личности – две парадигмы воспитания: (наследие А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинского) // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 83 – 87.
9. Гликман И.З. Классик мировой педагогики: [К 120-летию со дня рождения А.С. Макаренко] // Педагогика. – 2008. – №» 5. – С. 64 – 70.
- 10.Гликман И. «Национальный проект», воспитание и наследие А.С. Макаренко // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 117 – 122.
- 11.Гликман И. Педагогика гарантированного воспитания: [К 120-летию А.С. Макаренко] // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 139 – 146.
- 12.Гнаткович Г. Педагогічний світогляд Григорія Ващенко // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 7. – С. 69 – 70.
- 13.Гриценко Л.И. Концепция воспитания А.С. Макаренко в свете современных научных знаний // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 89 – 96.

- 14.Дічек Н. Геній досвіду. До 120-ти річчя з дня народження Антона Макаренка // Педагогічна газета. – 2008. – № 3, березень. – С. 4 – 5.
- 15.Дічек Н. Григорій Ващенко як історик педагогіки // Шлях освіти – 2003. – № 4. – С. 47 – 51.
- 16.Дзюбко Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання: [Спадщина А.С. Макаренка] // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 18 – 20.
- 17.Евсеев И. Начало пути молодого Макаренко: училище у железнодорожной станции // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 188 – 189.
- 18.Ілляш І. Проза життя і поезія праці Макаренка: [До 120-ліття видатного вчителя і письменника] // Голос України. – 2008. – № 51, 15 березня. – С. 11.
- 19.Козлова Г. Старая школа была выдержана в отношении стиля: [Взгляды А.С. Макаренко] // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 155 – 158.
- 20.Кораблева Т. Опыт реконструкции этико-воспитательных задач в коллективах А.С. Макаренко // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 167 – 177.
- 21.Кузмінський А. Феномен педагогічного успіху О.А. Захаренка // Рідна школа. – 2010. – № 3. – С. 12 – 13.
- 22.Левківський М.В. Історія педагогіки.. – К., 2003. – 360 с.
- 23.Макаренко А.С. Педагогическая поэма. Пед. соч.: В 8 т. – М., 1983 – 1986. – Т. 3. – 512 с.
- 24.Макаренко А.С. Флаги на башнях / Там же. – Т. 6. – 384 с.
- 25.Макаренко А.С. Дисципліна – режим покарання та заохочення. / Хрестоматія з історії педагогіки. Ч. І. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 197 – 214.
- 26.Макаренко А.С. Взаємини, стиль, тон у колективі. / Хрестоматія з історії педагогіки. Ч. І. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 215 – 224.
- 27.Меттини Э. Итальянское макаренковедение вчера и сегодня // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 190 – 193.
- 28.Меттини Э. Педагогические идеи А.С. Макаренко и западноевропейская научная мысль // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 183 – 189.
- 29.Морозов В. А.С. Макаренко – реформатор педагогіки // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 159 – 166.

30. Морозов В. Сочетание коллективного и индивидуального в воспитательной методике А.С. Макаренко // Воспитание школьников. – 2005. – №7. – С. 52 – 59.
31. Невская С.С. А.С. Макаренко о педагогическом взаимодействии семьи и школы // Педагогіка. – 2003. – № 9. – С. 90 – 95.
32. Новиченко Т. Застосування педагогічних ідей А. Макаренка – шлях удосконалення професійної компетентності сучасного педагога // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 35 – 37.
33. Опыт А.С. Макаренко и кризис современной школы // Педагогіка толерантності. – 2005. – № 1. – 2. – С. 185 – 186.
34. Осадча І. Розвиток концепції особистості вчителя у вітчизняній педагогіці (80-ті рр. XX ст.) // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 60 – 64.
35. Пістрога С.В. А.С. Макаренко – новатор педагогіки // Позакласний час. – 2006. – № 5. – С. 11 – 12.
36. Погрібний А. Педагогічні концепції видатного вченого-державника: (до 125 річного ювілею українського педагога Г. Ваценка) // Освіта України. – 2003. – 15 квітня. – С. 4 – 5.
37. Рибалко В. Теорія розвитку особистості у колективі: [За спадщиною А.С. Макаренка] // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 3 – 17.
38. Руденко Л. Макаренко в сучасній педагогіці // Директор школи. – 2006. – № 20, травень. – С. 3 – 6.
39. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000.
40. Слободчиков В. Педагогика А.С. Макаренко – социально-педагогическое открытие XX века // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 149 – 155.
41. Сметанський М. А.С. Макаренко та В.О. Сухомлинський про сімейне виховання // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 12 – 15.
42. Сметанський М. Компаративний аналіз педагогічних поглядів А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 3 – 7.
43. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір // Освіта України. – 2008. – № 42, 6 червня. – С. 6.
44. Філімонова Т. До питання про діяльність дитячих містечок в Україні (20-ті рр.) // Шлях освіти. – 2009. – № 1. – С. 37 – 42.
45. Фролов А. Проблемы «педагогической нейтральности» трудового процесса в наследии А.С. Макаренко // Воспитание школьников. – 2005. –

№ 4. – С. 14 – 18.

46. Хиллиг Г. Братья Виталий и Антон Макаренко в 1920-1930-х гг. // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 78 – 84.

47. Хіліг Г. Деякі штрихи до портрету Григорія Ващенко // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 52 – 55.

48. Хиллиг Г. Колонія ім. М. Горького - творческая лабораторія Макаренко // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 78 – 87.

49. Хиллиг Г. Макаренко А.С. и власть // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 66.

50. Щербак О. Ідеї Антона Макаренка живуть і сьогодні: До 120-річчя від дня народження А.С. Макаренка // Професійно-технічна освіта. – 2008. – № 1. – С. 14 – 17.

51. Ярмаченко М. Педагогічна відвага: (А.С.Макаренко) // Завуч. – 2003. – № 3, січень. Вкладка.

Семінар 10. Гуманістична педагогіка В.О. Сухомлинського (2 год.)

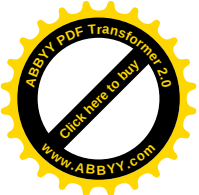
Мета: Засвоїти основні елементи педагогічної теорії та практики В.О. Сухомлинського. Проаналізувати витоки гуманізму видатного педагога.

Базові поняття теми: цілісний, діалектичний виховний процес; колектив; особистість; «Школа під голубим небом»; виховання патріота, громадянина; продуктивна праця; кімната казок; виховання без покарань.

Теоретичний блок

План заняття

1. Життєвий шлях педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського.
2. Народознавчі основи педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.
3. Гуманістичні основи педагогічної системи В.О. Сухомлинського:
 - а) педагогічний гуманізм;
 - б) роль колективу у формуванні гармонійної особистості;
 - в) основи родинно-шкільного виховання. Впровадження ідей та засобів народної педагогіки.
4. Система морального виховання в школі В.О. Сухомлинського. Форми, методи та засоби виховання загальнолюдських цінностей.
5. Проблеми виховання патріота, громадянина в педагогічній практиці В.О. Сухомлинського.

6. Сутнісні характеристики процесу розумового виховання; методи навчальної роботи у початковій школі (школа радості), середній та старшій школі.

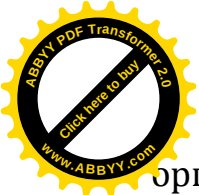
7. Роль праці у вихованні гуманної людини. Педагогічні принципи та вимоги до організації праці.

Методичні рекомендації

Підготовка до висвітлення першого питання семінарського заняття передбачає ознайомлення з біографічними даними видатного вітчизняного педагога, змістом його педагогічної діяльності та програмними творами; (Сухомлинський В.О. «Народження громадянина», «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Батьківська педагогіка»), творами провідних сухомлинознавців (див. список додаткової літератури). Необхідно враховувати суспільно-політичні умови, в яких формувався педагогічний світогляд педагога, вплив класичної педагогічної спадщини та народної педагогіки. Зробіть порівняльну характеристику особливостей педагогічного світогляду В.О. Сухомлинського та А.С. Макаренка, враховуючи названі джерела впливу та умови педагогічної діяльності кожного з педагогів.

В основі будь-якої виховної концепції лежить певна система принципів, що зумовлює її особливості. У виховній концепції В. Сухомлинського, на нашу думку, наявні принципи: 1) розгляду виховного процесу як цілісного і діалектичного; 2) педагогічного гуманізму; 3) зв'язку виховання з життям суспільства; 4) трудової основи виховання; 5) естетичної виразності виховання. Методичне забезпечення окремих принципів суттєво відрізняється у кожній з педагогічних систем, оскільки змістове значення принципів не є тотожним. В. Сухомлинський трактує гуманізм як творіння добра, відмову від будь-якого насилля над дитиною, надання їй можливості вибору діяльності, поведінки, розвиток її індивідуальних здібностей, відмову від застосування дитячого колективу як знаряддя дисциплінарного впливу.

Розгляд проблем колективного виховання вимагає вивчення праць В. Сухомлинського "Методика виховання колективу", "Виховання колективізму у школярів", "Сто порад учителеві" (Розділи 63, 78, 88 – 90) тощо. Систематизуйте прочитане. За якими законами, принципами, організовував життя колективу видатний педагог? Якою була

організаційна структура колективу, етапи його розвитку, стиль, тон роботи з колективом? Визначте, чи є відмінності та спільні риси у побудові роботи з колективом у А. Макаренка та В. Сухомлинського. Чи є методики роботи з колективом, розроблені А. Макаренком і В. Сухомлинським, актуальними для сучасної школи?

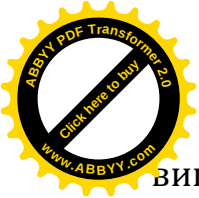
Однією із центральних проблем педагогічної спадщини В. Сухомлинського є: проблема педагогічної майстерності як умови ефективної педагогічної діяльності. Ідеї В. Сухомлинського щодо сутності педагогічної майстерності та шляхів її формування зосереджені у багатьох його творах, зокрема "Павлиська середня школа", "Сто порад учителеві", "Розмова з молодим директором школи". Визначте провідні ідеї цих творів, дайте відповідь на питання: у чому полягають особливості педагогічного почерку В. Сухомлинського як педагога-гуманіста? Більш точно сформулювати свою відповідь Вам допоможе звернення до монографії Є.Г. Родчанина та І.А. Зязюна "Гуманіст. Мислитель. Педагог: Про ідеали В.О. Сухомлинського" (див. список літератури).

Практичний блок

1. У чому, на думку В. Сухомлинського, полягають "секрети" виховання дітей без покарань? Чи є методика такого виховання, на Вашу думку, посильною для кожного вчителя?

2. Співставте та прокоментуйте думки В. Сухомлинського та А. Макаренка, наведені далі:

"Я твердо переконаний..., що абсолютно нормальне виховання не знає покарань. Треба зробити застереження, товариші педагоги: мова йде про дітей, про покарання дитини. Там, де все будується на покараннях, немає самовиховання, а без самовиховання не може бути нормальним і виховання взагалі. Не може, тому що покарання вже звільняє вихованця від докорів совісті, а совість – це ж головний рушій самовиховання... Той, кого покарали, думає: «мені нічого більше розмірковувати про свій вчинок; я одержав те, що належить». (Сухомлинський В.О. "Сто порад учителеві") "Я особисто певен, що покарання не таке вже велике добро. Але я переконаний в тому, що там, де треба карати, там педагог не має права не карати. Покарання – це не тільки право, а й обов'язок у тих

випадках, коли покарання необхідне... Покарання слід оголосити таким же природнім, простим і логічно доцільним заходом, як і всякий інший захід". (Макаренко А.С. "Проблеми радянського шкільного виховання").

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

(Завдання для самоконтролю III рівня складності)

1. Чи були педагогічні ідеї А. Макаренка джерелом творчості В. Сухомлинського? Доведіть свою точку зору.

2. Прокоментуйте думку В. Сухомлинського, наведену далі. Наведіть приклади з творів педагога, які ілюструють її: *"Учіть своїх вихованців бачити людину. Нехай кожний навчиться бачити в людині, як у дзеркалі, самого себе. Дати кожному юнакові, кожній дівчині це дзеркало, навчити дивитися в нього – це одна з вершин педагогічної мудрості. Якщо ви хочете стати справжнім вихователем юнацтва, учіть бачити в цьому дзеркалі найтонші, найзаповітніші, найнесподіваніші рисочки."* ("Сто порад учителям").

3. Поміркуйте, у чому суть морального самовиховання за В. Сухомлинським? Прокоментуйте програму самовиховання моральної культури, розроблену педагогом (див: "Сто порад учителям" розділ 84).

4. Чи можливе відтворення педагогічної системи В. Сухомлинського в сучасних умовах у цілісному її вигляді? Обґрунтуйте свою думку.

Тести

(Завдання для самоконтролю I рівня складності)

1. Вставте прізвища педагогів:

Навчальний заклад під назвою "Будинок радості" створив італійський педагог-гуманіст епохи Відродження, а "Школою радості" назвав свій навчальний заклад наш вітчизняний педагог

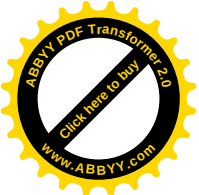
2. Назвіть прізвища авторів книг, присвячених проблемам сімейного виховання:

а) "Батьківська педагогіка";

б) "Материнська школа";

в) "Книга для батьків".

а) С.Т. Шацький; б) А.С. Макаренко; в) В.О. Сухомлинський.

3. Хто з педагогів є автором слів: «Найбільш витонченими способами впливу на юну душу є на мою думку, слово і краса».

а) А.С. Макаренко; б) В.О. Сухомлинський; в) К.Д. Ушинський.

4. Хто з педагогів є автором слів: "Наша любов до дітей має бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чутливість серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що служить людині, і, звичайно, насамперед до самої людини. "

а) С.Т. Шацький; б) А.С. Макаренко; в) В.О. Сухомлинський.

5. Назвіть три компоненти ("три кити"), що складають сутність педагогічної концепції В. Сухомлинського.

6. У чому полягає мета виховання за В.О. Сухомлинським?

7. Сформулюйте сутність принципу педагогічного гуманізму за А. Макаренком і В. Сухомлинським.

8. Що означає за В. Сухомлинським бажання дитини «бути хорошою»? Як на думку педагога, варто розвивати це бажання?

9. Назвіть педагогічні умови правильної організації трудового виховання за А. Макаренком та В. Сухомлинським.

10. Назвіть найцікавіші, на вашу думку, трудові традиції, що існували у Павлівській середній школі.

11. Які стимули застосовували А. Макаренко і В. Сухомлинський в процесі організації трудової діяльності?

12. Розкрийте сутність принципу складних залежностей у колективі, що існував у педагогічних теоріях А. Макаренка і В. Сухомлинського.

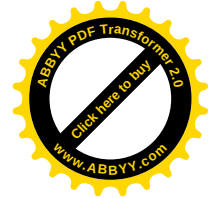
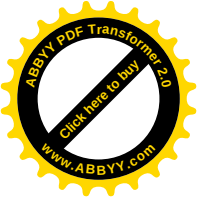
13. Назвіть цілі та форми застосування казки як методу навчання і виховання в педагогічній практиці В. Сухомлинського.

14. У чому полягають особливості застосування методу моральних настанов у педагогічних системах А. Макаренка та В. Сухомлинського?

15. Що можна і чого не можна обговорювати в колективі, на думку В. Сухомлинського?

16. Назвіть провідні народно-педагогічні засоби, що знайшли місце у педагогічній системі В. Сухомлинського.

17. Назвіть основні методи виховання почуттів у педагогічній системі В. Сухомлинського.

Література для обов'язкового конспектування

Сухомлинський В.О.

1. Сто порад учителеві.
2. Розмова з молодим директором школи.
3. Методика виховання колективу.

Робота з першоджерелами

1. Опрацюйте твір В. Сухомлинського «Павлиська середня школа» та проаналізуйте мету та зміст розумового, морального, естетичного, трудового виховання.

2. Охарактеризуйте методи навчальної роботи у «Школі радості».

3. Вивчіть праці В.О. Сухомлинського «Методика виховання колективу», «Сто порад учителеві» (розділи 63, 78, 88, 90), «Виховання колективізму у школярів». Проаналізуйте принципи, організаційну структуру колективу, стиль роботи педагога з колективом.

Поміркуйте, у чому полягало «щастя педагога» В.О. Сухомлинського?

Індивідуальні завдання

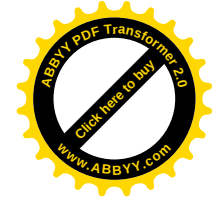
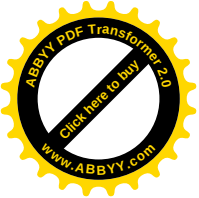
1. Проаналізуйте твір В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям».

2. Охарактеризуйте особливості педагогічного гуманізму В.О. Сухомлинського.

Робота студентів зі словником педагогічних термінів

Дати визначення наведених понять за В. Сухомлинським

1. Колектив.
2. Особистість.
3. Продуктивна праця.
4. Педагогічний гуманізм.
5. Зв'язок виховання з життям суспільства.
6. «Школа під голубим небом».
7. Педагогічна майстерність.
8. Моральне самовиховання.
9. «Батьківська педагогіка».
10. Мета виховання.
11. «Школа радості».
12. «Азбука моральної культури».

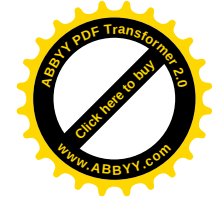
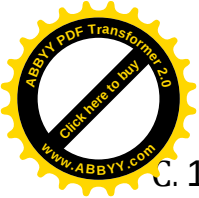

13. Кімната казок.

14. Громадянин.

Література

1. Антонєць М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 7 – 10.
2. Антонєць М. Творча спадщина В.О. Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної початкової освіти // Початкова школа. – 2008. – № 4. – С. 5 – 6.
3. Береговой Я.А. Макаренко или Сухомлинский? // Педагогіка толерантності. – 2005. – № 1 – 2. – С. 187 – 204.
4. Бєх І. Василь Сухомлинський і культурно-освітнє сьогодення // Педагогіка толерантності. – 2008. – № 3. – С. 192 – 194.
5. Бєх І. Естетика духовності В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 3 – 4.
6. Библюк М. Прихована програма школи В. Сухомлинського // Шлях освіти. – 2004 – № 1 – С. 41 – 48.
7. Богуш А.М. Культурологічна парадигма в спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 5 – 12.
8. Бондар Л.С. В.О. Сухомлинський.: Висока духовність і професіоналізм учителя // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 3 – 4. – С. 27 – 33.
9. Бондар Л.С. Виховання свободи і відповідальності в школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 115 – 121.
10. Бондар Л.С. Громадянське виховання школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 5 – 10.
11. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 11 – 13.
12. Буринська Н.М., Староста В.І. В.О. Сухомлинський про застосування навчальних завдань // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 89 – 93.
13. Василь Сухомлинський: виховання залежить від умов і явищ, що їх бачить і осмислює дитина // Педагогічна газета. – 2004. – № 10, жовтень –

С. 1 – 2.

14. Вольфганг Іфферт. Ти живеш серед людей, моя дитино. (До 85 – річчя від дня народження В. Сухомлинського) // Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 41 – 43.

15. Гаврилова Н.В. Ідеї гуманності педагогіки В.О. Сухомлинського у навчанні англійської мови // Англійська мова та література. – 2007. – № 13. – С. 30 – 31.

16. Гергуль С. Організація самоосвітньої діяльності вчителів Павлівської середньої школи (на матеріалі педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського) // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 44 – 47.

17. Дічек Н. Духовні домінанти В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 5 – 7.

18. Донченко Т.В. В.О. Сухомлинський про значення і навчання української мови // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 4. – С. 55 – 59.

19. Кальчук М. Педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка ХХ століття // Початкова школа. – 2008. – № 9. – С. 1 – 3.

20. Кизлюк В. Людину можна виховувати тільки добром: (ідеї В. Сухомлинського у навчанні й вихованні) // Шкільний світ – 2003. – № 35 – 36, вересень. – С. 2.

21. Киричук О. Складові духовного розвитку учнів у спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 7 – 8. – С. 27 – 29.

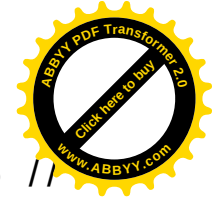
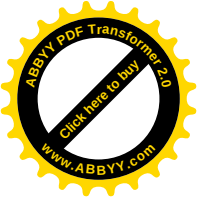
22. Клочек Г. Педагогіка – наука для всіх: До 90-річчя В. Сухомлинського // Освіта України. – 2008. – № 74. – С. 3.

23. Ликов В. Дбайливе ставлення до дитини в народно педагогічній концепції В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С. 16 – 19.

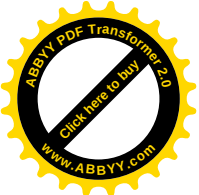
24. Ликов В. Ідея раннього залучення дітей до продуктивної праці в народно педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 62 – 64.

25. Ликов В. Народна педагогіка в теорії та практиці В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 19 – 21.

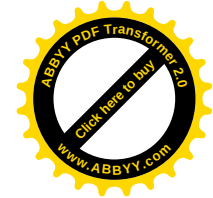
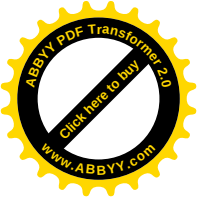
26. Малиновська О. Ідеї В. Сухомлинського у векторному аналізі виховного проекту // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2007. – № 4. – С. 52 – 58.

27. Наумов М. Філософсько-педагогічні ідеї В. Сухомлинського // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2008. – № 2. – С. 22 – 24.
28. Онишків З.В. В.О. Сухомлинський про індивідуалізацію навчально-виховного процесу в початкових школах: До 90-річчя В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2008. – № 6. – С. 4 – 6.
29. Осадча І. Розвиток концепції особистості вчителя у вітчизняній педагогіці (80-ті рр.. ХХ ст.) // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 60 – 64.
30. Паламарчук Л. Василь Сухомлинський про роль етнопедагогіки у вихованні підростаючого покоління // Географія та основи економіки в школі. – 2008. – № 11. – С. 38 – 40.
31. Постовий В. Вдумливий дослідник дитячої душі:[Спогади Надії Калініченко про Василя Сухомлинського] // Педагогічна газета. – 2005. – № 8. – С. 2 – 3.
32. Проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Рекомендаційний бібліографічний список. // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 44 – 47.
33. Пугач А. Спадщина Василя Сухомлинського у контексті сучасних культурологічних вимірів // Рідна школа. – 2006. – № 1. – С. 80.
34. Родчанин Е.И., Зязюн И.А. Гуманист. Мыслитель. Педагог. Об идеалах В.А. Сухомлинского. – М., 1991.
35. Руденко Л. Збагачення екологічного виховання скарбницею ідей В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 11 – С. 16 – 19.
36. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
37. Скрипник М. Джерела андрогонічних знань: Праксологічні настанови Василя Сухомлинського для підвищення кваліфікації педагогів // Управління освітою. – 2008. – № 24, серпень. – С. 25 – 30.
38. Сухомлинська О. Випереджаючи час... Василь Олександрович Сухомлинський – до 85 річчя від дня народження // Рідна школа. – 2003 – № 9. – С. 6 – 9.
39. Сухомлинська О. В.О. Сухомлинський і моральне виховання: трансформація педагогічних цінностей // Рідна школа. – 2010. – № 3. – С. 3 – 7.
40. Сухомлинська О. Ідеї свободи у поглядах В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 106 – 115.

41. Сухомлинська О. Педагогічний дискурс XIX ст. диференціація й інтеграція ідей // Шлях освіти. – 2009. – № 4. – С. 36 – 41.
42. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір // Освіта України. – 2008. – № 42, 6 червня. – С. 6.
43. Сухомлинська О. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 3 – 7.
44. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибр. твори. : В 5 т. – К., 1978. – 1980. – Т. 1. – 654 с.
45. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори. : В 5 т. – К., 1978. – 1980. – Т. 2. – 670 с.
46. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибр. твори. : В 5 т. – К., 1978. – 1980. – Т. 3. – 670 с.
47. Сухомлинський В. Оцінки мають бути вагомими. – Учитель та оцінка // Завуч. – 2007. - № 19 – 20, липень – С. 19 – 22.
48. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа // Вибр. твори.: В 5 т. – К., 1978. – 1980. – Т. 4. – 672 с.
49. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибр. твори. : В 5 т. – К., 1978. – 1980. – Т. 4. – 672 с.
50. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. // Хрестоматія з історії педагогіки. Ч. I. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 232 – 253.
51. Хайруліна В. Спадкоємці духовної спадщини Василя Сухомлинського // Світ виховання. – 2008. – № 4. – С. 16 – 19.
52. Шулкін Д. Василь Сухомлинський: діалог із сучасністю // Освіта України. – 2008. – № 84 – 85, 7 листопада. – С. 4 – 5.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема 1. Українська народна педагогіка (2 год)

Питання для співбесіди та самоконтролю.

1. Дайте визначення поняття «українська народна педагогіка».
2. У чому полягає відмінність народної педагогіки від наукової?
3. Охарактеризуйте основні принципи та засоби народної педагогіки.
4. Розкрийте зміст напрямів народної педагогіки:
 - а) моральне виховання;
 - б) трудове виховання;
 - в) розумове виховання;
 - г) естетичне виховання;
 - д) патріотичне виховання.
5. Традиції українського сімейного виховання.
6. Педагогіка народного календаря.

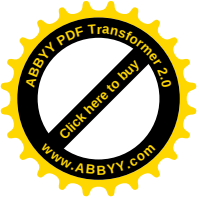
Методичні рекомендації

Практичні знання і досвід народу у справі виховання, що накопичені протягом багатовікової історії, становлять основу народної педагогіки. Народна виховна мудрість виробила певні *принципи* виховання: природовідповідність, народність, гуманне ставлення до дитини, виховання у праці, послідовність, систематичність, активність дитини, емоційна основа виховання тощо.

З розвитком суспільства розвивались і народнопедагогічні *методи*: від інстинктивного наслідування, застереження, заборони до пояснення, переконання, заохочення, спонукання, природовідповідного залучення до спільної діяльності у всіх сферах життя громади, особистого прикладу батьків.

До провідних *засобів* народної педагогіки належать: рідна мова, усна народна творчість, народні іграшки, забави, обряди, традиції, матеріальна культура народу, праця.

Умови матеріального життя праукраїнців (хліборобська культура), їх духовність (язичництво, в основі якого – культ предків, природних явищ, землі-матері) визначили сутність *українського народнопедагогічного ідеалу*: людина - трудівник, патріот, гуманіст.

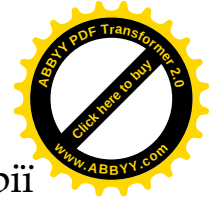
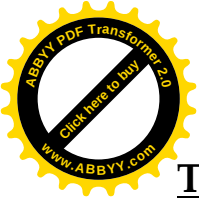

Необхідно зосередити увагу на характеристиці змісту такої народнопедагогічної категорії як "педагогіка народного календаря", що включає в себе такі складові, як хліборобський календар, церковний календар та сімейний календар (Див. Кузь В.Г., Руденко К, Сергійчук З.О. Основи національного виховання. – Умань, 1993). Виховний потенціал педагогіки народного календаря найкращим чином інтегрує в собі найсуттєвіше, що є у багатовіковій народній мудрості.

Розвиток української народної педагогіки відбувався найбільш активно і плідно в часи підйому національного духу, утворення державності. Взявши до уваги такий взаємозв'язок, вважаємо за можливе визначити такі етапи розвитку української народної педагогіки: дохристиянський період, часи Київської Русі, часи Козацької держави (козацька педагогіка), період існування УНР та гетьманства П. Скоропадського, період утворення української незалежної держави.

Література

1. Книга вчить, як на світі жить. Книга для читання з народознавства. – Суми, 1996. – С. 5–36.
2. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник. – К., 2003. – 368 с.
3. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003, – 450 с.
4. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
5. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.
6. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
7. Ващенко В. Виховний ідеал. / В. Ващенко. – Полтава, 1994. – 190 с.

Тема 2. Розвиток шкільництва України в складі Російської імперії І половини XIX ст. (3 год.)

Питання для співбесіди та самоконтролю:

1. Проаналізуйте «Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам» 1804 р.
2. Проаналізуйте «Статут гімназій та училищ повітових та парафіяльних» 1828 р.
3. Дайте характеристику Університетських статутів першої половини XIX ст.

Методичні рекомендації

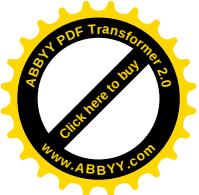
При розгляді першого питання, варто підкреслити, що освітні реформи першої половини XIX століття були спричинені, передусім, політичними та соціально-економічними реаліями часу: усвідомленням владою необхідності змін у всіх сферах життя для успішного розвитку держави, впливом Французької буржуазної революції на російську інтелігенцію (реформа 1804р.), політичною реакцією, зумовленою виступами проти царського самодержавства (реформи 1828 – 1835рр.).

Необхідно звернутися до таких провідних характеристик освітньої реформи 1804 р.:

- створення єдиної системи світської освіти від початкової до вищої ланки завдяки спадкоємності навчальних програм;
- формальна доступність всіх освітніх ланок для всіх верств населення;
- заборона фізичних покарань;
- класичний характер середньої освіти;
- відсутність викладання Закону Божого у двох вищих ланках освіти;
- університетська автономія;
- підвідомчий характер діяльності всіх навчальних закладів у окрузі університету.

При висвітленні сутності контрреформ 1828 – 1835 рр. необхідно охарактеризувати такі їх аспекти, що знаменували собою зміни в освітній системі:

- введення остаточно станового характеру освіти;

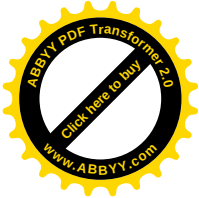
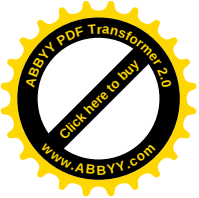
- порушення спадкоємності навчальних програм нижчих освітніх ланок з середньою, їх значне скорочення;
- введення фізичних покарань, фіскальства у навчальних закладах;
- вихолощення глибокої наукової основи класичної освіти (заборона "роскошних" знань, звуження або заборона філософських, суспільно-економічних курсів, введення викладання Закону Божого в гімназіях та створення кафедр богопізнання та християнського вчення в університетах (з 1819 р);
- скасування прав автономії університетів;
- скасування підпорядкування університетам всіх шкіл у окрузі.

Крім загального аналізу змістових аспектів освітніх реформ необхідно охарактеризувати конкретні шляхи реалізації цих реформ в українських губерніях, висвітливши такі аспекти проблеми:

- нерівномірність розвитку освіти в різних губерніях;
- особливості розвитку початкової освіти, у тому числі жіночої;
- утворення перших гімназій, закритих дворянських навчальних закладів;
- навчальна та наукова діяльність Харківського, Київського та Новоросійського університетів, їх професорів;
- особливості розвитку освіти на території Сумщини в першій половині XIX століття.

Література

1. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник. – Харків : Основа, 2005.
2. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003, – 450 с.
3. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.
4. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
5. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.
6. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.

Тема 3. Літературно-педагогічна спадщина видатних педагогів Сумщини (XVIII – XIX ст.) (І.Ф. Богданович, О.О. Паліцин, «Попівська Академія», Б.Д. Грінченко, Т.Г. Лубенець, П.А. Грабовський). (3 год.)

Питання для співбесіди і самоконтролю:

1. З'ясуйте передумови створення «Попівської академії», назвіть ініціаторів її створення.
2. Розкрийте напрями та зміст діяльності членів Попівської академії.
3. Прочитайте твір І.Ф. Богдановича «О воспитании юношества» та визначте провідні виховні ідеї твору.
4. Ознайомтесь з літературою, що розкриває педагогічну діяльність Т.Г. Лубенця. Прочитайте твори «Пояснювальне читання», «Про покарання в дитячому віці і шкільну дисципліну».
5. Охарактеризуйте загально педагогічні та дидактичні погляди Т.Г. Лубенця.
6. Визначте мету і завдання народної школи за Б.Д. Грінченком.
7. Розкрийте дидактичні погляди педагога.
8. У чому полягають, за Б. Грінченком, завдання дитячої літератури?
9. Визначте причини занепаду народної школи за твором П.А. Грабовського «Про розвиток шкільної освіти в Охтирському повіті Харківської губернії».

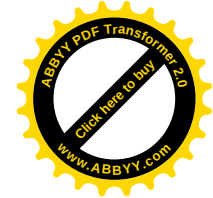
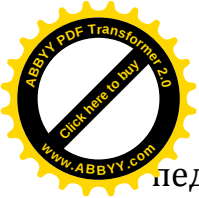
Методичні рекомендації

Опрацьовуючи дану тему, варто звернути увагу на незадовільний стан освіти в Україні та прагнення видатних діячів XIX ст.. сприяти розвитку освіти і навчання українською мовою; боротьбі за розбудову народної школи і за покращення положення народного вчителя.

Зосередьтесь на літературній та просвітницькій діяльності членів Попівської академії. Охарактеризуйте практичну діяльність Т.Г. Лубенця та Б.Д. Грінченка в народних школах.

Література

1. Книга вчить, як на світі жить. Книга для читання з народознавства. – Суми, 1996. – С. 5 – 36.
2. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і

педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.

3. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.

4. Грабовський П.А. Про розвиток шкільної освіти в Охтирському повіті Харківської губернії // Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 264 – 270.

5. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа // Хрестоматія з історії педагогіки. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 143 – 146.

6. Сігаєва Л.Є. Від Грінченка до Грінченка // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 146 – 150.

7. Антологія просвітницької думки членів попівської академії(кінець ХУІІІ – початок ХІХ ст.) // Упорядник та автор вступних статей Скоробагатська О.І. Науковий редактор – доктор педагогічних наук, професор Сбруєва А.А. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 382 с.

Тема 4: Педагогічні погляди Софії Русової. (2 год.).

Питання для співбесіди і самоконтролю:

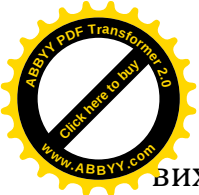
1. Етапи творчої діяльності С. Русової.
2. Основи та принципи національного виховання.
3. Концепція дошкільного виховання С.Ф. Русової. Принципи та завдання дошкільного виховання.
4. Рідна мова як один із засобів загального розвитку особистості.
5. Поміркуйте над можливостями використання спадщини С.Ф. Русової у сучасних дитячих садках.
6. Дидактичні погляди С. Русової.

Методичні рекомендації:

Ознайомтесь з творами С.Ф. Русової «Теорія і практика дошкільного виховання», «Національна школа», «Соціальне виховання, його значення в громадському житті».

Поміркуйте над висловлюванням "Любов до рідної країни – се перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – се вияв самоповаги й бажання собі й другим волі та незалежності".

Розкрийте зміст принципів виховання гармонійної особистості за С. Русовою (пристосований до природи конкретної дитини характер

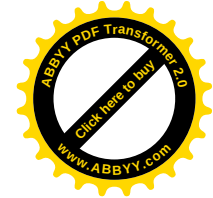
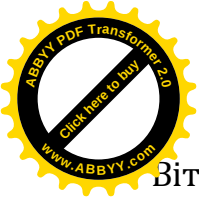
виховання; національний характер виховання; відповідність виховання соціально-культурним вимогам часу тощо).

Ознайомтесь з розвитком педагогічних ідей С. Русової в світлі ідей зарубіжної реформаторської педагогіки. Проаналізуйте дидактичні погляди педагога.

Розкрийте діяльність С.Ф. Русової у відродженні української державності школи і виховання в 1917 – 1919 рр.

Література

1. Базильчук Г. Українка по духу: [До 150-річчя з дня народження Софії русової] // Культура і життя. – 2006. – № 9/10, 8 березня. – С. 7.
2. Борисова З. Подвижниця національного дошкільного виховання: До 150-річчя з дня народження // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3, березень. – С. 3 – 4.
3. Гонюкова Л. Педагог і громадська діяч Софія Русова / Українки в історії. – К., 2004. – С. 72 – 77.
4. Зваричевська М. Педагогіка Софії Русової [До 150-річчя з дня народження Софії Русової] // Педагогічна думка. – 2006. – № 1. – С. 12 – 1
5. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
6. Качкан В.А. Просвітницький вогонь Софії Русової / Українське народознавство в іменах : У 2-х ч. 4.1. – К., 1994; кн. 2. – 524 с.
7. Корж Н.М. Втілення педагогічних ідей Софії Русової // Управління школою. – 2006. – № 2, січень. – С. 20 – 23.
8. Корнєєв О. Географічне краєзнавство у просвітницькій діяльності Софії Русової // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 37, жовтень. – С. 7 – 10.
9. Любар О.О., Історія української педагогіки / За ред. О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К. : ІЗМН, 1998. – 356 с.
10. Майборода В. «Той народ бере перемогу, який має найкращу школу»: [Про видатного педагога-практика С.Ф. Русову] // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 32, 16 лютого. – С. 16.
11. Русова С.Ф. Національна школа. – К., 1997. – (Вибрані педагогічні твори: В 2-х т.) – Т.2. – 269 с.
12. Русова С.Ф. Націоналізація школи // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина І. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 154 – 158.
13. Русова С.Ф. Нова школа // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина І.

Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми, 2003. – С. 158 – 172.

14.Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. – Суми, 2000. – 208 с.

15. М.В. Левківський. Історія педагогіки. – К., 2003. – 360 с.

Тема 5: Розвиток української національної школи за часів УНР, гетьманства П. Скоропадського та часів українізації в УРСР. (2 год.).

Питання для співбесіди та самоконтролю:

1. Дайте порівняльну характеристику освітньої політики та розвитку школи за часів УНР, гетьманства П. Скоропадського, Директорії.
2. Розкрийте сутність політики "коренізації" в УРСР у 20-ті роки XX ст.

Методичні рекомендації

Розгляньте особливості освітньої політики різних українських урядів 1917 – 1919 рр. за такими питаннями: принципи управління системою освіти, розбудова національної школи різних щаблів (початкова середня, вища), підготовка вчителів та методичне забезпечення.

З'ясуйте досягнення і прорахунки політики коренізації в Україні у 20-х рр. XX століття.

Література:

1. Агафонова Н. Вороги і приятелі. Освітня політика за часів Директорії // Рідна школа. – 1997. – № 7 – 8. – С. 19 – 20.

2. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа.// Дивослово. – 1997. – № 4.

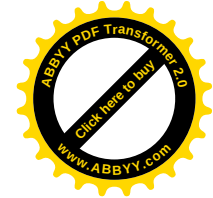
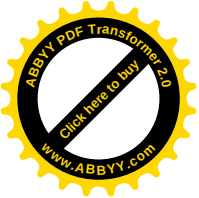
3. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність: Посібник. – К., 1997. – 184 с.

4. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.

5. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки. – К., 1998. – 356 с.

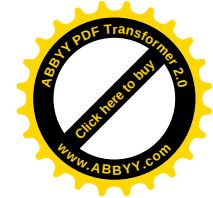
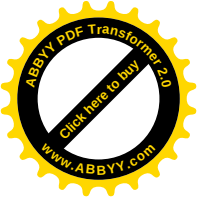
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.

7.Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки в схемах, картах, діаграмах. – Суми, 2000. – 208 с.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСУ

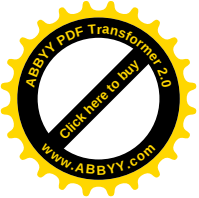
№	Види діяльності, що оцінюються	Максимальна кількість балів
1.	Лекційні заняття: • ведення конспекту лекції (повнота, змістовність)	7,5 балів
2.	Практичні заняття: • відповіді на теоретичні питання; • доповнення, участь у дискусії, постановка студентами проблемних питань на занятті; • міні – тести за темою заняття.	Від 1 до 4 балів за семінар 0,5-1 бал за семінар До 2-х балів
3.	Захист індивідуальних завдань (по два у кожному модулі)	До 4 балів за 1 роботу (мак. 16 балів)
4.	Модульний контроль: • підсумкові тести модуля	Мак. 18-21 бал
5.	Додаткове: • ведення заняття студентами; • виконання самостійної роботи; • участь в конференціях, олімпіадах, конкурсах, написання статей до збірників	Від 3-5 балів за 1 заняття 1-2 бали за 1 тему Мак. 10 балів

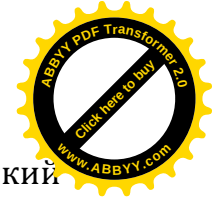
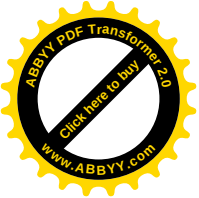
ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Основна література

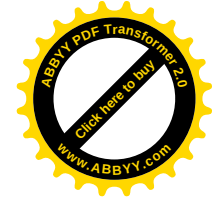
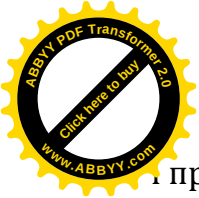
1. Ананьян Е. Генезис становлення і розвитку полі культурної освіти: [Погляди видатних педагогів] // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 12 – 14.
2. Ананьян Є. Загальнолюдська й національна свідомість гуманітарних предметів (Література та історія) в навчально-виховному процесі вітчизняної гімназії (др. пол. XIX – поч. XX ст.) // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 30 – 32.
3. Андрущенко Т. Естетичний ідеал Просвітництва та особливості концептуальних підходів до виховання // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 84 – 89.
4. Антонець М. Проблема взаємостосунків учителя і учнів у поглядах В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 9 – 10. – С. 3 – 7.
5. Антонець М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006 – № 9. – С. 7 – 10.
6. Антонець М. Творча спадщина В.О. Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної початкової освіти // Початкова школа. – 2008. – № 4. – С. 5 – 6.
7. Богуш А.М. Культурологічна парадигма в спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 5 – 12.
8. Богуш А. Взаємозалежність свободи і відповідальності: погляд В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 7 – 9.
9. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 12 – 14.
10. Бондар Л.С. Громадянське виховання школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 5 – 10.
11. Березовська Л. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40 – 46.
12. Бех І. Світ емоцій у виховній системі Василя Сухомлинського // Педагогічна газета. – 2005. – № 9, вересень. – С. 2 – 3.
13. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 11 – 13.
14. Борисова З. Антон Макаренко – засновник новаторської педагогіки // Палітра педагога. – 2003. – № 3. – С. 6 – 7.
15. Боцаренко Г. Реальні училища Київського навчального округу // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 29 – 30.
16. Буринська Н.М. В.О. Сухомлинський про застосування навчальних завдань // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 89 – 93.
17. Бутенко О. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XIII ст. // Рідна школа. – 2008. – № 1. – С. 74 – 75.
18. Василь Сухомлинський: виховання залежить від умов і явищ, що їх бачить і осмислює дитина // Педагогічна газета. – 2004. – № 10, жовтень. – С. 1 – 2.

19. Вишневецький О. Г. Ващенко і А. Макаренко на роздоріжжі української педагогіки ХХ ст. // Освіта. – 2008. - № 13 – 14, березень. – С. 2.
20. Гаврилова Н.В. Ідеї гуманної педагогіки В. Сухомлинського у навчанні англійської мови // Англійська мова та література. – 2007. – № 13. – С. 30 – 31.
21. Гликман И. Педагогика гарантированного воспитания: [К 120-летию А.С. Макаренко] // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 139 – 146.
22. Гликман И. «Национальный проект», воспитание и наследие А.С. Макаренко // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 117 – 122.
23. Гликман И.З. Классик мировой педагогики: [К 120-летию со дня рождения А.С. Макаренко] // Педагогика. – 2008. – № 5. – С. 64 – 70.
24. Грищенко Л.И. Концепція виховання А.С.Макаренко в світлі сучасних наукових знань // Педагогика. – 2006. - № 2. – С. 89-96.
25. Горностаев П.В. От Конфуция до наших дней: проблема развития учащихся // Педагогика. – 2002. – № 7. – С. 40 – 48
26. Громов В. На шляху до меташколи. Філософські засади й освітні реалії в Україні та США // Директор школи. – 2006. – № 8, лютий. – С. 6 – 8.
27. Денисенко В. Педагогічні засади давніх братських шкіл // Пам'ять століть. – 2006. – № 1, січень – лютий. – С. 42 – 51.
28. Джурицкий А.Н. История зарубежной педагогики: Учебн. пособие для вузов. – М.: "Форум" - "ИНФРА-М", 1998.' – 272 с.
29. Дзвінчук Д. Розвиток освітніх систем у ХХ ст. та нові запити ХХІ ст. // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 27 – 35.
30. Дзюбко Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання: [Спадщина А.С. Макаренка] // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 18 – 20.
31. Дічек Н. Геній досвіду. До 120-річчя з дня народження Антона Макаренка // Педагогічна газета. – 2008. – № 3, березень. – С. 4 – 5.
32. Добровольська В.А. Деякі питання історії розвитку жіночої освіти Півдня України на початку ХХ ст. // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 139 – 150.
33. Евсеев И. Начало пути молодого Макаренко: училище у железнодорожной станции // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 188 – 189.
34. Ісаєвич Я. Концепція тримовної школи в Європі XVI ст. [Острозька школа (1576 р.)] // Урок української – 1999. – № 1. – С. 53 – 56.
35. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Укладач О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767 с.
36. Ілляш І. Проза життя і поезія праці Макаренка: [До 120-ліття видатного Вчителя і письменника А.С. Макаренка] // Голос України. – 2008. – № 51, 15 березня. – С. 11.
37. Качеровська Т. Теоретичні основи застосування ігрового проектування у вітчизняній педагогіці: історичний аспект // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 58 – 62.
38. Киричук О. Складові духовного розвитку учнів у спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 7 – 8. – С. 27 – 29.
39. Козлова Г. Старая школа была очень выдержана в отношении стиля: [Взгляды А.С. Макаренко] // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 155 – 158.

40. Колпачев В.В., Колпачева О.Ю. Антропологизм как методологический принцип изучения проблем воспитания и образования в истории отечественной педагогики // Педагогическое образование и наука. – 2007. – № 5. – С. 53 – 56.
41. Константинов Н.А. История педагогики: Учебник для студентов пед.ин-тов. / 5-изд., доп. и перераб. - М. : Просвещение, 1982. – 447 с.
42. Кузь В. Свобода і відповідальність учнів у виховній системі В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 4 – 5.
43. Кучинська І. Громадянське виховання в Україні в др. пол. XIX – XX ст. // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 128 – 132.
44. Кучинська І.О. Мотиви розвитку громадянського виховання в Україні: Друга половини XIX – XX ст. // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 115 – 119.
45. Кучинська І. Основні шляхи розвитку громадянського виховання у 1905 – 1920 рр. // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 11. – С. 45 – 48.
46. Левківський М.В. Історія педагогіки: Підручник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
47. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Центр навчальної літератури, 2008 – 188 с.
48. Ликов В. Ідеал родинного залучення дітей до продуктивної праці в народно педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 62 – 64.
49. Лосева Н.М. Питання самореалізації дитини в зарубіжній педагогіці // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 108 – 118.
50. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навч. Посібник. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003, – 450 с.
51. Мазур П. На Запорозьку Січ... до школи // Освіта. – 2006. – № 6, 8 лютого. – С. 15.
52. Мазур П. Вплив української науки і освіти на середньовічну школу в Європі // Директор школи. Україна. – 2005. – № 6 – 7. – С. 108 – 119.
53. Мазур П. Українська школа доби Ренесансу // Директор школи. Україна. – 2005. – № 1 – 2. – С. 97 – 115.
54. Мариновська О. Ідеї В. Сухомлинського у векторному аналізі виховного проекту // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2007. – № 4. – С. 52 – 58.
55. Мельничук О.С. Історія педагогіки України: Навчальний посібник. Видання 2-е, доп. і переробл. – Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2001. – 179 с.
56. Меттини Э. Педагогические идеи А.С. Макаренко и западноевропейская научная мысль // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 183– 189.
57. Меттини Э. Итальянское макаренковедение вчера и сегодня // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 190 – 193.
58. Морозов В. А.С. Макаренко – реформатор педагогіки // Народное образование. – 2007. – № 6. – С. 159 – 166.
59. Навозняк Л.Л. Соціологічні віхи процесу формування духовності в школах України: [Від часів Київської Русі до початку XXI ст.] // Соціальна педагогіка: теорія

і практика. – 2008 – № 2. – С. 88 – 94.

60. Наумов М. Філософсько-педагогічні ідеї В. Сухомлинського // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2008. – № 2. – С. 22 – 24.

61. Невмержицький О. Емоційний фактор у контексті виховної технології В.О. Сухомлинського // Вища освіта України – 2005. – 1. – С. 74 – 78.

62. Невская С.С. А.С. Макаренко о педагогическом взаимодействии семьи и школы // Педагогика. – 2003. – № 9. – С. 90 – 95.

63. Николаенко А. Исторический взгляд на сущность педагогического процесса // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 58 – 64.

64. Новиченко Т. Застосування педагогічних ідей А.С. Макаренка – шлях удосконалення професійної компетентності сучасного педагога // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 35 – 37.

65. Онишків З.В. В.О. Сухомлинський про індивідуалізацію навчально-виховного процесу в початкових школах: До 90-річчя В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2008. – № 6. – С. 4 – 6.

66. Пістрога С.В. А.С. Макаренко – новатор педагогіки // Позакласний час. – 2006. – № 5. – С. 11 – 12.

67. Прищак М. Поняття «духовність» у педагогічній думці України: [Друга половина XIX ст.] // Рідна школа. – 2006. – № 4. – С. 71 – 74.

68. Пугач А. Спадщина Василя Сухомлинського у контексті сучасних культурологічних вимірів // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 80.

69. Рибалко В. Теорія розвитку особистості у колективі: [За спадщиною А.С. Макаренка] // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 3 – 17.

70. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К, 1991. – 384 с.

71. Руденко Л. Макаренко в сучасній педагогіці // Директор школи. – 2006. – № 20, травень. – С. 3 – 6.

72. Сачок О. Школа культури – діалог з В.О. Сухомлинським // Початкова школа. – 2006. – № 12. – С. 1 – 5.

73. Сбруєва А.А., Рісіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.

74. Сенкевич Н. Проблема морального виховання дівчат-підлітків в історії педагогіки // Рідна школа. – 200. – № 3. – С. 60 – 63.

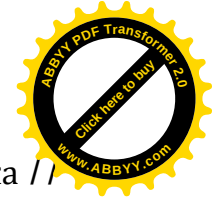
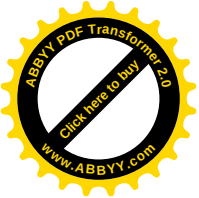
75. Сисоєва С.О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.

76. Слободчиков В. Педагогика А.С. Макаренко – социально-педагогическое открытие XX века // Народное образование. – 2006. – № 6. – С. 149 – 155.

77. Сметанський М. А.С. Макаренко та В.О. Сухомлинський про сімейне виховання // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 12 – 15.

78. Сметанський М. Компаративний аналіз педагогічних поглядів А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 3 – 7.

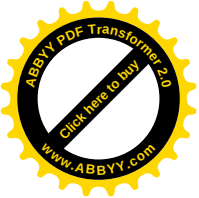
79. Стрипко Т. Екоосвіта українців з найдавніших часів // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 38, жовтень. – С. 5 – 10.

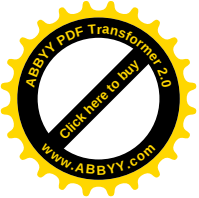
80. Сухомлинський В. Оцінки мають бути вагомими. – Учитель та оцінка // Завуч. – 2007. – № 19 – 20, липень. – С. 19 – 22.
81. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір // Освіта України. – 2008. – № 42, 6 червня. – С. 6.
82. Третяк О. Співдружність сердець: Досвід використання ідей В.О. Сухомлинського // Початкова освіта. – 2006. – № 35, вересень. – С. 2 – 6.
83. Хиллиг Г. Братя Виталий и Антон Макаренко в 1920-1930-х гг. // Педагогика – 2006. – № 9. – С. 78 – 84.
84. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа та педагогіка. Упорядники та автори вступних статей Рисіна М.Ю., Сбруєва А.А. Науковий редактор та автор передмови Сбруєва А.А. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003 – 299 с.
85. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина II: Зарубіжна школа і педагогіка // Упорядники та автори вступних статей Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Науковий редактор Мозговий І.П. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – 432 с.
86. Черненко Г. Методичне забезпечення початкових шкіл в Україні (1917 – 1920 рр.) // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 51 – 54.
87. Щербак О. Ідеї Антона Макаренка живуть і сьогодні: До 120-річчя від дня народження А.С. Макаренка // Професійно-технічна освіта. – 2008. – № 1. – С. 14 – 17.

Додаткова література

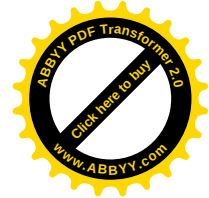
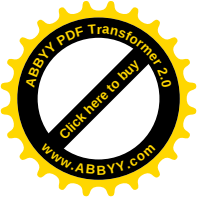
1. Андрущенко В. Епохальна педагогіка Михайла Драгоманова // Освіта. – 2003. – 24 вересня. – С. 2 – 3.
2. Береговой. Макаренко или Сухомлинский? // Педагогіка толерантності. – 2005. – № 1 – 2. – С. 187 – 204.
3. Библиук М. Прихована програма школи В. Сухомлинського // Шлях освіти – 2004. – № 1 – С. 41 – 48.
4. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті // Освіта – 2003 – 1 січня. – С. 3.
5. Волошина В.Я. Народний педагог Г.Г.Лубенець // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 52 – 55.
6. Галузяк В.М. Две личности – две парадигмы воспитания: (наследие А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинского) // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 83 – 87.
7. Гергуль С. Організація самоосвітньої діяльності вчителів Пависької середньої школи (на матеріалі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського) // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 44 – 47.
8. Дічек Н. Григорій Ващенко як історик педагогіки // Шлях освіти – 2003 – № 4. – С. 47 – 51.
9. Дем'яненко Н.М. Педагогічна освіта в Україні в першій половині XIX ст. // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3 – 4. – С. 201 – 212.
10. Іван Огієнко про рідномовне виховання та навчання // Педагогічна газета. – 2004. – № 2. – С. 2.
11. Іллюшина О. Останній крок до життя: (160 років від дня народження В.Н. Каразіна) // Історія України – 2003. – № 5. – С. 1 – 5.
12. Історія педагогіки. / За ред. М.С. Гриценка. – К., 1973. – 442 с.

13. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России. Учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений / И.Н. Андреева, Т.С. Буторина, З.И. Васильева и др.; Под. ред. З.И. Васильевой. – М. : Издательский центр "Академия", 2001. – 416 с.
14. Кизлюк В. Людину можна виховувати тільки добром: (ідеї В. Сухомлинського у навчанні й вихованні) // Шкільний світ – 2003. – № 35 – 36, вересень. – С. 2.
15. Кирпач А. З історії народної освіти Запорозьких козаків. – К., 1993.
16. Козацька педагогіка – лицарське виховання. // Освіта. – 2005. – № 33 (10 – 17 серпня). Спецвипуск.
17. Коляда Н.М. До історії питання про створення національних шкіл у Києві: (XX ст.) // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3 – 4. – С. 227 – 232.
18. Коменський Я. А. Велика дидактика. – К., 1938.
19. Кузь В.Г. Основи національного виховання. – Умань, 1993.
20. Левківський М.В. Сподвижник національного шкільництва і науки: (До 120 річчя від дня народження Івана Огієнка) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1. – С. 7.
21. Любар О., Осипець Р. Школа та педагогічна думка в Київській Русі // Рідна школа – 2001. – № 12. – С. 69 – 71.
22. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи К.Д. Ушинського // Шлях освіти – 2003 – № 2. – С. 51 – 54.
23. Мосіяшенко В. Рідна мова в педагогічній системі К.Д. Ушинського // Початкова школа. – 2002. – № 4. – С. 68 – 76.
24. Ніколенко Л. Основоположник національної початкової освіти в Україні: До 125 річчя від дня народж. Я.Ф.Чепіги (1875 – 1938) // Педагогічна газета. – 2000. – № 7. – липень.
25. Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII вв.) / Сост., вступ. статьи и коммент. Н. В. Ревякиной, О.Ф. Кудрявцева. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 400 с.
26. Панов І.М. Гетьманат П.Скоропадського в створенні Української державності та освіти // Шлях освіти. – 2003. – № 4. – С. 51 – 53.
27. Пацалюк О. Форми, методи та засоби навчання на поч. XX ст. // Рідна школа. – 2004. – № 9. – С. 53 – 56.
28. Педагогічні ідеї Жан Жака Руссо з проблем сімейного виховання // Освіта. – 2003. – 16 липня. – С. 3.
29. Педагогічна спадщина Йогана Песталоцці та його заповіді з сімейного виховання // Освіта. – 2003. – 16 липня. – С. 5.
30. Побірченко Н.С. Творчість і трагедія Володимира Науменка // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 41 – 47.
31. Погляди К. Ушинського на зміст і методику виховання дитини в сім'ї та школі // Освіта – 2003 – 16 липня. – С. 4.
32. Погрібний А. Педагогічні концепції видатного вченого-державника: (до 125 річного ювілею українського педагога Г. Ващенко) // Освіта України – 2003 – 15 квітня. – С. 4 – 5.

33. Проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Рекомендаційний бібліографічний список. // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 44 – 47.
34. Радул О. Шляхи залучення дитини в суспільні відносини у давніх слов'ян [VI – XII ст.] // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 76 – 78.
35. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / Ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.
36. Руденко Ю. Велети української духовності або педагогіка М. Драгоманова і К. Ушинського: виховні ідеали, національні цінності // Освіта. – 2004. – 21 квітня. – С. 6 – 7.
37. Руденко Ю. Фундатор теорії національного виховання: К.Д. Ушинський // Освіта України. – 2004. – 26 березня. – С. 7.
38. Салтанов Е.Н. Трудовое и нравственное воспитание в педагогике К.Д. Ушинского // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 56 – 62.
39. Сарапулова Є. Впорядкування думок, почуттів і вчинків дитини: виховна система Й.Г.Песталоцці // Дошкільне виховання. – 2003. – № 11. – С. 10 – 12.
40. Сбруева А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
41. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985. – 307 с.
42. Сігаєва Л.Є. Від Грінченка до Грінченка // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 146 – 150.
43. Сухомлинська О. Випереджаючи час... Василь Олександрович Сухомлинський – до 85 річчя від дня народження // Рідна школа – 2003. – № 9. – С. 6 – 9.
44. Федоренко Д. Золотинки педагогіки античної України / Д. Федоренко, О. Федоренко // Освіта. – 2003. – 10 грудня. – С. 7.
45. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1988. – 263 с.
46. Хіліг Г. Деякі штрихи до портрету Григорія Ващенка // Шлях освіти – 2000. – № 3. – С. 52 – 55.
47. Хиллиг Г. Колонія ім. М. Горького – творческая лаборатория Макаренко // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 78 – 87.
48. Хиллиг Г. Макаренко А.С. и власть // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 66 – 79.
49. Цьось А.В., Чирва Т.К. Актуальні питання фізичного виховання дитини: (за працями К.Д. Ушинського) // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1 – 2. – С. 198. – 203.
50. Чернов Ю. Братські школи України XVI – XVII ст. як унікальне явище народної творчості в системній організації педагогічного процесу // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 40 – 44.
51. Шевченко П. Ідеї трудового виховання у педагогічній творчості Й.Г. Песталоцці // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 62 – 63.
52. Шевчук В. Освіта в козацькі часи // Віче. – 2001. – № 9. – С. 88 – 104.
53. Ярмаченко М. Педагогічна відвага: (А.С. Макаренко) // Завуч. – 2003. – № 3, січень. Вкладка.

Навчальне видання

Укладачі: **Сбруєва Аліна Анатоліївна**
Рисіна Марія Юхимівна
Осьмук Наталія Григоріївна

Практикум з історії педагогіки

Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів
2-ге видання, перероблене

Суми: Вид-во СумДПУ, 2011 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальна за випуск **А. А. Сбруєва**
Комп'ютерна верстка **І. Є. Тріфонова**

Здано в набір 15.08.11. Підписано до друку 16.09.11.
Формат 60х84х16. Гарн. Cambria. Друк. ризогр. Папір офсет.
Умовн. друк. арк. 9,1. Обл.-вид. арк. 8,2. Тираж 100. Вид. № 57.

Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ ім. А. С. Макаренка